Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SYDTHY ÅRBOG 1996

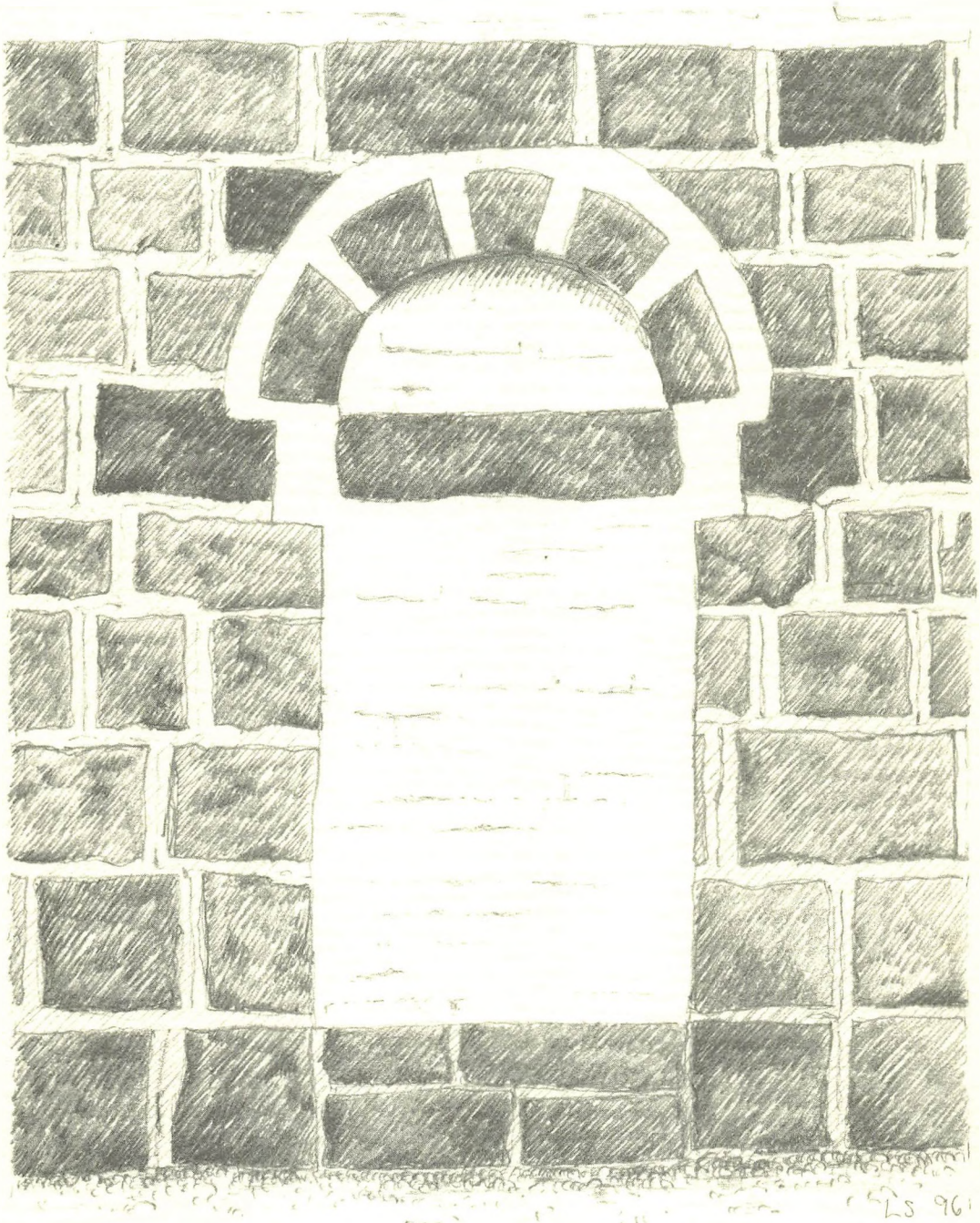

SYDTHY ÅRBOG
1996

Redaktion:
Bestyrelsen for Egnshistorisk Forening for Sydthy
(se side 135)

ISBN 87 88 919 12 9
ISSN 0900 - 2103

Omslagets illustration:
Liv Stange

Forsidemotiv:
Illustration fra Villerslev Kirke

Bagsidemotiv:
Illustration fra Villerslev Kirke

Bogens typografiske tilrettelægning, sats, tryk og reproduktioner
er udført af Koldby Bogtrykkeri I/S - 97 93 65 11
Skriften er 10,6 punkt Garamond

Omslaget er Antik cover og papiret Multiart Silk 115 gr.
fra Borch/Winther Papir

Indbinding er udført af Rounborgs grafiske Hus

Hvor intet andet er nævnt er billederne udlånt af
Sydthy Egnshistoriske Arkiv

SYDTHY ÅRBOG
1996

Udgivet af
EGNSHISTORISK FORENING FOR SYDTHY

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord 5
Villerslev - en landsbykirke i Thy 6
Bronzealderarkæologi i Visby 11
Nr. Bjerregård, Bedsted 17
Min flintesamling 32
Nogle barndomserindringer, Hurup 35
Legat til Heltborg Bibliotek 42
Det tyske batteri i Lyngby 54
Sådan set - fra min synsvinkel 55
Kræn Kabel 79
Legat igennem 70 år Koldby 84
For han er en af vore egne 86
Tyve år i offentlig tjeneste 94
Hørdum Bibliotek 96
Fuglefolk og Fugle på Madstedborg 99
Livet på Overgård 115
Heltborg by og virke 118
Tyske soldaters skæbne 121
Børglum Kloster turen 122
Egnshistorisk Forening 123
Egnshistorisk Arkiv 125
Årets gang på Heltborg Museum 126
Sydthy bøger 129
Fyrspillene, skibet er ladet med 130

Forord

Hermed foreligger årbog for Sydthy Egnshistoriske Forening, nr. 13 i rækken.

Bogens for- og bagside er tegnet af Liv Stange, født i Oslo og uddannet på Arkitektskolen (Kunstakademiet) sammesteds. Liv Stange har været bosat i Sydthy de sidste 26 år og har her arbejdet som arkitekt ved kommunen og ved museerne, sideløbende med at hun har haft tegne- og vævestue med opgaver især inden for kirkeudsmykning og tekstiler gennem de sidste 10 år. Hun har deltaget i flere meget forskellige udstillinger. Der er netop i år, den 15. september 1996, indviet et meget smukt altertæppe i Villerslev Kirke, designet og vævet af kunstneren. Vi bringer Liv Stange en stor tak for bogomslagets tegninger fra Villerslev Kirke samt de to skitser inde i bogen i artiklen om denne gamle kirke.

I ovennævnte artikel causeres om kirkens mange kalkmalerier. Fra nabosognet Visby fortælles om endnu ældre bygninger, nemlig de mange gravhøje fra bronzealderen, hvor nye udgravninger har givet forøget viden og forståelse om denne rige tid i Danmarks historie. Artiklerne fortsætter med gårdhistorie, livet i stationsbyen og meget mere, og således synes vi, at vi kan glædes over en alsidig bog fra og om Sydthy. Vi siger tak til vore skribenter for deres arbejde.

En sten på Ashøje

På dette gamle samlingspunkt i Sydthy har kunstneren Knud Høirup, Mors, skabt en stol for »Den frie tale«, en solid blok på 10 tons rød svensk granit fra Bohus, som fremover kan og bør erindre beskueren om værdien af frit at kunne tro og tale.

En sten på Boddum

Thyboforeningens mindesten for hjemstavnsdigteren Jens Søe, som siden 1954 har stået ved den gamle hovedvej i Heltborg, blev endelig, lørdag den 10. august i år, flyttet »hjem« til Boddum ved den gamle vej tæt ved Boddumgård, Jens Søe's og slægtens gamle gård. Jens Søe er især kendt for sine mange digte på thybomål, hvoraf en del er samlede i »Tak for æ bro«.

Stenen står nu hvor forsamlingshuset »Munkebo« lå, det samlingssted, som Jens Søe selv var med til at rejse.

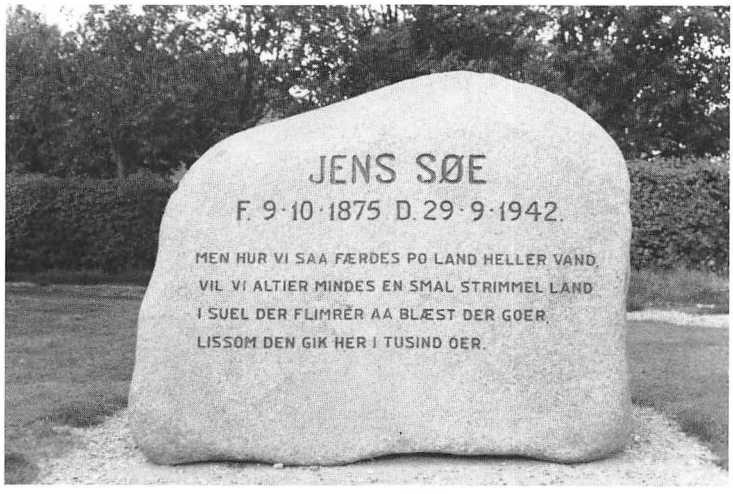

Mindestenen i Boddum.

Villerslev - en landsbykirke i Thy

Af Erik Hargaard, Vibberstoftvej 8, Villerslev

Tager man en tur på kryds og tværs gennem Danmark med opmærksomheden særlig rettet mod de landsbykirker man passerer, kan man ikke undgå at bemærke forskellene, både i byggestil og i det anvendte byggemateriale.

I den ældste kristne tid i Danmark blev der også bygget kirker, men de blev opført af træ, som i det danske klima er et forgængeligt materiale. Ingen af disse kirker findes i dag.

I 1100-tallet var det så, at man her i landet for alvor begyndte at bygge stenkirker i stedet for trækirker. Over 1600 kirker blev det til i Danmark fra omkring 1100 til slutningen af den romanske periode omkring 1250.

I det gamle Thisted amt er antallet af kendte romanske kirker 93, hvoraf de 89 endnu er i brug. Heraf står de 17 i Sydthy Kommune, hvor man desuden har Agger kirke, som først er opført efter reformationen. En imponerende indsats, både økonomisk og arbejdsmæssigt, den tids hjælpemidler taget i betragtning.

Jylland er de romanske granitkirkers hovedland - og det gamle Thisted amt er i så henseende udpræget jysk. Her har granitkvadre i teknikken fuldstændig sejret, idet Thy ikke rummer én eneste romansk murstenskirke, skønt kunsten at brænde ler til teglsten er blevet kendt i Danmark omkring midten af 1100-tallet.

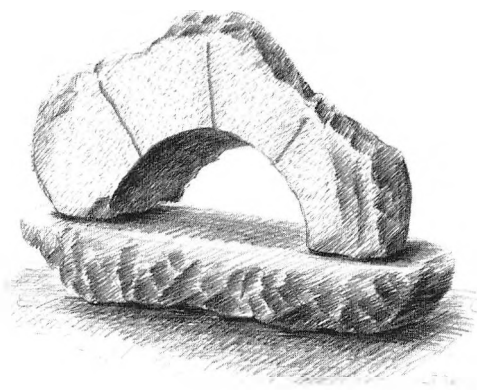

Overligger fra nu nedtaget gammel romansk vindue. Tegning: Liv Stange

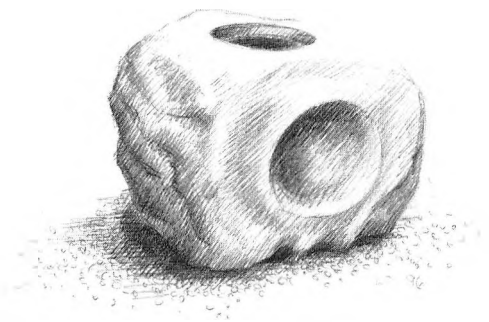

Stålsten, som i stenalderen havde et religiøst eller magisk betydning. Fundet i jorden på Villerslev Kirkegård under dræningsarbejde i 1955. Tegning: Liv Stange.

Set udefra vil de fleste nok mene, at Villerslev kirke, for det er den, det handler om her, ikke adskiller sig synderlig fra andre romanske granitkirker i landsdelen, og det er da rigtigt. Man kan måske endda sige, at det er typisk for landsbykirkerne i Thy, og som de fleste af disse er Villerslev nok også påvirket af engelsk - normannisk arkitektur.

Men er kirken ikke usædvanlig i det ydre, er den det i høj grad i det indre.

Det, der først og fremmest fanger øjet, når man træder ind i kirken, er kalkmalerier. Væggene er fyldt med billeder så at sige fra gulv til loft. Ved et blik på kirkens nordvæg kan man få et indtryk af udsmykningen, som den må have været i hele skibets omfang.

Hvad der ellers er at sige om kirkens arkitektur og det historiske inventar, og de ændringer der er sket i tidens løb, er beskrevet før og af mere kyndige folk. Lad os i stedet se lidt nærmere på den billedverden der møder os her i kirken, og som overraskende dukkede op af



Jesus og Thomas.

glemselen under hovedistandsættelsen af Villerslev kirke i 1973.

Skibets vægge blev afdækket ned til den middelalderlige kalkbund, og de billedområder, som det var muligt at bevare, blev istandsat og restaureret. Det blev herved dokumenteret, at alle vægge har været udsmykket fra gulv til loft af én og samme ukendt kunstner.

Jeg var dengang så heldig at have lejlighed til at følge den spændende og vanskelige restaureringsproces på nærmeste hold og fik derfor også et glimt af nogle af de partier, som det desværre ikke var muligt at bevare.

En gigantisk udsmykning har det været, men løsthængende puds og tidligere tiders vældige fremfærd ved restaureringer betød, at resultatet kun blev en afglans af fordums pragt. Der er dog så meget tilbage, at man kan spore en større sammenhæng i de mange billeder.

Udsmykningen er dateret til omkring år 1600. Altså mere end et halvt århundrede efter det officielle reformationsår 1536. Reformationen medførte ellers, at man mange steder lod billederne fra den katolske tid forsvinde bag et lag kalk, men altså ikke i Villerslev hvor man tværtimod handlede modsat. Hvorfor? Ja, måske i protest mod de nye ideer? Eller måske var reformationen slet ikke nået til Thy på det

tidspunkt? For som vores lokale hjemstavnsdigter, Jens Søe fra Boddum bemærker i et af sine digte, at »lidt bagle hår vi jo altie væt«.

For os der lever vores hverdag i 1996 i en næsten uafbrudt billedflimmer, kan det måske være svært at fatte betydningen af dette overflødighedshorn af billeder som det må have været i det Herrens år 1600. Et tidspunkt hvor læse - og skrivekunsten ikke var hver mands eje, og hvor der helt givet heller ikke var mange billeder at kigge på rundt i de små stuer i sognet. Nu kunne man gå hen i kirken og se på den tegneserie, som det jo faktisk er, og nikke genkendende til den bibelske historie som her er gengivet, men gengivet i tidens ramme. Jesus og hans diciple færdes her i middelalderdragter mellem velbevarede huse med kamtakkede gavle, med tårne og spir, med murværk, tagsten, døre og vinduer.

Tre friser over hinanden løber hele kirken rundt. Den nederste, som forsvinder bag det nuværende vægpanel, har tilsyneladende ikke haft figurfremstillinger, hvorimod midterste og øverste frise har været et mylder af dyr og mennesker.

Men lad os begynde ved begyndelsen og



Jesusbarnet, Josef og Maria.



Den tilmurede kvindedør.

hvor billederne er for utydelige, eller hvor de delvis er forsvundet. Her gør jeg noget så uhistorisk som at lade fantasien tage over og ganske enkelt udfylde hullerne i billedrækken, som jeg forestiller mig, det har set ud.

Malerens hovedmotiv er Jesu liv fra fødsel til død, og for mig begynder tegneserien på triumfvæggen ved trappen til prædikestolen. Feltet viser en bagoverbøjet, nøgen kvinde, som gør en afværgende håndbevægelse mod en figur i overstørrelse, der står foran hende i en lang kappe. Ingen tvivl hos mig! Kvinden er Maria, og skikkelsen foran hende Gabriel med bebudelsen: »Hil være dig du benådede blandt kvinder«.

I næste felt ses et ansigt og det nederste af to personer. Én i lang kappe og én i knæbukser. Her har vi Josef og Maria på vej bag om prædikestolen til Betlehem for at lade sig indskrive.

På væggen foran prædikestolen et felt hvor der ikke er meget andet tilbage, end en hånd der holder på en opslået bog. Måske et af de profetiske skrifter hvor det var spået, at Kristus skulle fødes i Betlehem? Eller er det mandtalslisten? I hvert fald er det næppe hotellets gæstebog, for der var som bekendt optaget.

Derfor finder vi i det næste billedfelt den hellige familie i en stald med en okse og æsel og oven over et parti fra strøget i Betlehem. Josef i fint tøj viser med en håndbevægelse hen til Maria, som har det nøgne Jesusbarn på Skødet: »Nu er sket til jordens held, hvad os meldte Gabriel«.

Det næste felt var reserveret de vise mænd fra Østerland. Men her må vi undskylde den forringede billedkvalitet, som dog ikke skyldes hverken maleren eller de vise mænd. Man ser en hests forben og hoved, og øverst i billedet lidt af rytterens hoved, men hvor resten af rytteren og hesten skulle have været er der nu i stedet bygninger. Alt i alt lidt forvirrende, men hvis man prøver at lægge brikkerne på plads, viser det sig at flere kvadre med billeddele er ommuret, taget ud og sat ind igen på må og få uden hensyn til, ja vel uden viden om, at der var billeder under kalklagene. Et lille puslespil til fri afbenyttelse hvis prædikenen bliver for lang.

Her afbrydes billedrækken i midterfrisen, som i sin helhed ikke er særlig velbevaret, men formentlig har malerens motiver her været de mest markante begivenheder i Jesu liv, som vi kender dem fra barndommens bibelhistorie.

På den østlige del af nordvæggen ses lidt mere af midterfrisen, uden at det dog er muligt at fastslå motiverne.

Den øverste frise, hvor felterne er større, er en gengivelse af lidelseshistorien. Over den tilmurede kvindedør på skibets nordvæg ses dele af tre figurer. En mand i knæbukser fører Jesus foran sig. At det er Jesus kan ses på de følgende billeder: En mand i en lang rød kappe som udskiller sig stilmæssigt i klædedragten. Hos manden med knæbukserne ses en pung ved hosen. Hvis det er Judas, er der en sammenhæng med det næste billede, som viser tornekroningen, og hvor man meget praktisk tager to kæppe til hjælp for at skubbe tornekronen på plads.

På det sidste billede på nordvæggen ser man fremstillingen for Pilatus. Tre mænd fører den tornekronede Jesus frem foran sig, og en fjerde person rækker en rund genstand frem mod en anden. Det må beskrives, som fadet der rækkes

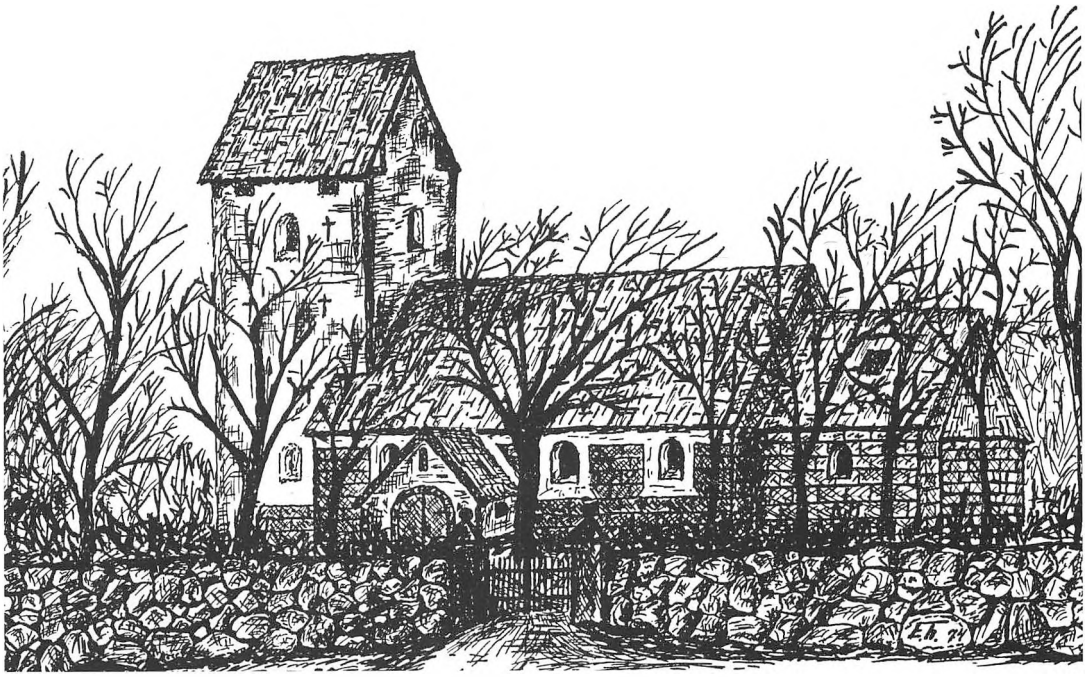

Villerslev Kirke. (Tegning Erik Hargaard).

til Pilatus, for at denne kan vaske sine hænder. En handling vi undertiden kan genkende hos vore dages politikere, når også de ønsker at lægge afstand til egne handlinger, - eller mangel på samme.

På triumfvæggen er den øverste frise ikke bevaret, men nord for korbuen var der formentlig et motiv fra Golgatha og syd for korbuen en gengivelse af opstandelsen.

Hermed er vi nået til tegneseriens sidste billede på sydvæggen, hvor man ser den opstandne Kristus med en diskret glorie og tilbageslået kappe visende sit nøgne legeme frem for en knælende Thomas med foldede hænder: »Jeg tror Herre, hjælp min vantro«.

Endnu to motiver skal dog nævnes. Det ene er malet ind i den tilmurede kvindedør og er et ret ejendommeligt billede af en rytter, som med spændt bue rider frem mod en person, der allerede er gennemboret af to pile. Har maleren kendt nogen legender, som vi ikke kender i dag? Eller er det en katolsk helgen, som har overlevet reformationen? Det fortælles om »Den hellige Sebastian« at han under Dioctetians forfølgelser i slutningen af det tredie århundrede led martyrdøden ved skydning med pile.

Til slut nævnes sceneriet over kirkens udgang. Her har kunstneren bogstavelig talt malet fanden på væggen. Her har vi indgangen til de fortabtes og de saliges boliger, men på grund af ødelæggelse i murværket kunne indgangen til himmeriget ikke bevares. I det bevarede felt ses to nøgne figurer stå op af graven med retning mod himmelporten. I den modsatte retning ses en flok nøgne mennesker, som omsluttet af en kæde, føres ind i en port. Bag dem ses en djævel og ovenover et flammende bål.

At dette billede er anbragt over udgangsdøren er nok ikke nogen tilfældighed. Det har været en sidste påmindelse til den, der forlader kirken og træder ud i den syndige verden.

Skulle nogen få lyst til ved selvsyn, at konstatere hvor meget af denne beskrivelse der er fakta, og hvor meget der er udsprunget af min fantasi, så er i velkomne. I våbenhuset ligger en fyldig vejledning til besøget i kirken, der sædvanligvis er åben mellem morgen og aftenringning, og naturligvis ved gudstjenesten.

For en gammel landsbykirke er jo stadig en brugsting og ikke kun et museum.

Bronzealderarkæologi i Visby

Af Jens-Henrik Bech

Visby sogn i Thy er gravhøjenes land. Intet sted i Viborg amt har de ligget så tæt i forhold til sognets størrelse som her på morænebakkerne ud mod fjorden (fig. 1-2). I slutningen af forrige århundrede blev der i Visby optalt 136 høje, hvoraf kun en mindre del var urørte. Hovedparten var sløjfede eller i en så miserabel forfatning, at der, da fredningsloven blev gennemført i 1937, kun blev fredet 27. Når man færdes i landskabet fanger disse tilbageblevne høje imidlertid til stadighed øjet, og hvorledes må det da ikke have været, dengang alle højene lå, som de var bygget for 3000 til 4000 år



Fig. 1: Gravhøje i Visby.
Foto: Anne-Louise Haack Olsen.

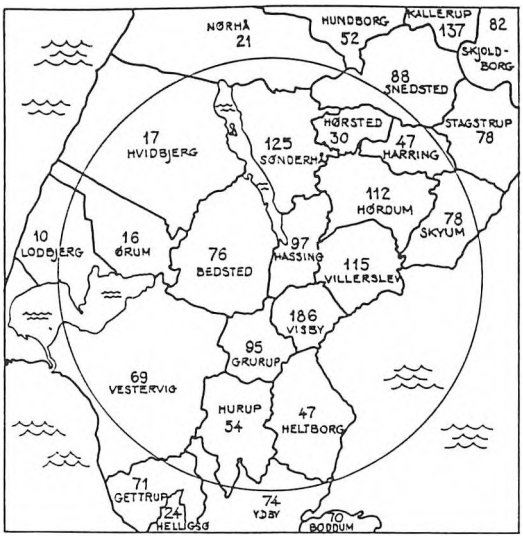

Fig. 2: Sognene i Midtthy med angivelse af antal gravhøje pr. 1000 ha. Tallene angiver ikke det egentlige antal høje, men er et mål for, hvor tæt de ligger. Tegning: Beth Møller.

siden? En fornemmelse af dette kan man få ved at kortlægge alle de høje og højtomter, som kendes (fig. 3). Højene lå nemlig ikke jævnt spredt i landskabet, men i fire koncentrationer, hvoraf den største har kronet højdedraget nord for Visby. Fra fjorden har mange af højene været synlige viden om og signalerede for bronzealderens mennesker, at der her fandtes en velstående bygd, hvor slægt efter slægt var blevet højsat på fædrene jord.

Et gammelt fund

I året 1869 foranledigede herredsfogeden i Vestervig justitsråd Voigt, at der til »Det kongelige Museum for de nordiske Oldsager« i København - sådan hed Nationalmuseet dengang - blev indsendt en række oldsager fra Visby. Det drejede sig om flere bronzegenstande bl.a. et bronzesværd, som blev indlemmet i museets samlinger under nummeret B 363. Sværet var 74 cm langt, tveægget og fundet sammen med en lille énægget kniv, en ragekniv og en pincet ligeledes af bronze. Til museet blev oplyst, at tingene stammede fra en Ø-V orienteret stensat gravkiste afdækket i en gravhøj ved Nørhedegaard (fig. 4 nr. 1). Gården tilhørte dengang sognefogeden i Visby C. Galsgaard og denne kunne videre berette, at kisten, hvori tingene blev fundet, var omtrent 2,5 m lang, 3/4 m bred og 0,5 m høj og var dækket af overliggere af ca. 1 alens længde. På bunden af kisten lå sværdet med fæstet mod vest og omkring dette var svøbt et stykke uldent, groft tøj »af simpel vævning«. Sammen med sværdet og de øvrige bronzegenstande fandtes videre en del udbrændte menneskeknogler. Bronzerne i graven viser, at fundet hører hjemme i den ældre bronzealder og er godt 3000 år gammelt.

Graven fra Nørhedegård fandtes i Hjorthøj, der allerede blev fredlyst i 1903 af en senere ejer af gården. Den blev dermed skånet for at blive jævnet ud og overpløjet som så mange andre høje blev det. Den dag i dag kan man derfor tage den nærmere i øjesyn. Den ligger SV for Nørhedegård godt 100 m nord for Rishøjvej mellem Visby og Bedsted. I toppen af højen, der er 16 m i diameter og 2,7 m høj, ses en større tilgroet sænkning, der givetvis er sporene efter det hul, hvori stenkisten fra 1869 blev afdækket og udgravet.

Dette fund var hverken det første eller sidste, som nåede frem til København fra Visby. Allerede i 1844 blev det første bronzesværd sendt til hovedstaden og flere fulgte i årene herefter.

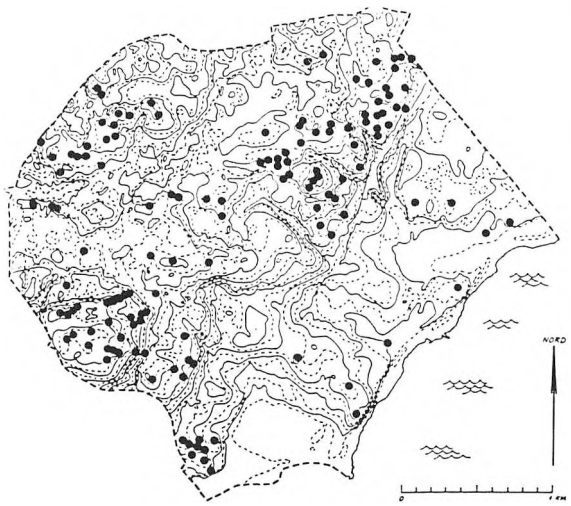

Fig. 3: Samtlige registrerede gravhøje i Visby Sogn. Tegning: Beth Møller.

Ikke blot i 1869, men også i 1874, 1890 og 1901 kom broncealderfund fra de mange høje i Visby til nationalmuseet (fig. 4). De mange ældre fund viser at det gik hårdt ud over gravhøjene i forrige århundrede. Mange fund er selvsagt gået helt til grunde, men takket være en vågnende national bevidsthed, eksisterede der også på flere gårde en forståelse for betydningen af de fund, som dukkede op ved skattegravning eller ved sløjfningen af en høj - og desuden udbetalte museet jo også en dusør, når fundet blev indsendt!

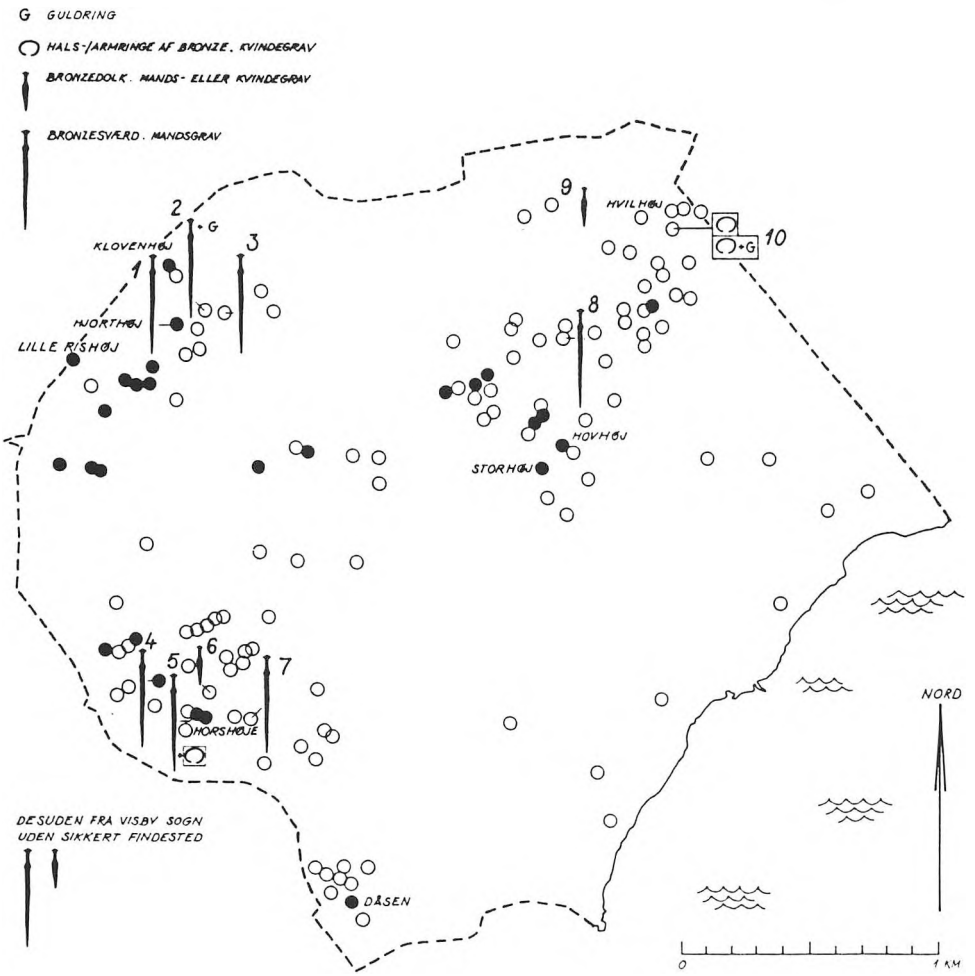

Fig. 4: Gravfund fra ældre bronzealder i Visby Sogn. Åben cirkel: Overpløjet/sløjfet høj. Udfyldt cirkel: Fredet høj.
1: Hjorthøj. Fra nu fredet høj bronzesværd, en bronzekniv, en ragekniv af bronze samt 1 pincet (1869).
2: Fra sløjfet høj bronzesværd med dupsko, ligeledes af bronze, til afslutning af en læderbetrukket træske, fingerring af guldtråd samt to fragmenterede armringe (1869).
3: Fra sløjfet høj bronzesværd (1869).
4: Fra nu fredet høj bronzesværd, dupsko, fragmenteret dolkklinge samt et lille lerkar (ikke bevaret) (1869).
5: I den ene af de to nu fredede Horshøje blev for 1850 fundet to grave. Den ene indeholdt bronzesværd og en dupsko. Den anden det på fig. 5 afbildede fund.
6: Fra sløjfet høj stammer flere grave bl.a. én med en bronzedolk og en bronzeknap (1933).
Fra sløjfet høj et bronzesværd og en bronzeknap (1968). 8: Fra sløjfet høj brdst. af et bronzesværd (1869).
9: Fra sløjfet høj en bronzedolk. 10: Fra sløjfet høj stammer to grave påtruffet i 1890 og 1901.
Den ene med to spiralringe af guldtråd samt to armringe. Tegning: Beth Møller.

I alle de tilfælde, hvor der foreligger oplysninger om selve graven, var der ligesom fundet fra Nørhedegård tale om stenkister, og fundene viser, at hovedparten af højene i Visby sogn givetvis er opført i ældre bronzealder flest i periodens sidste århundreder mellem 1300 og 1000 f. Kr.

Fra andre fund ved vi, at tilværelsen dengang først og fremmest var baseret på kvægavl og agerbrug. De gravlagte var velstillede bønder, hvis position i datidens samfund blev signaleret gennem de medgivne gravgaver og størrelsen af gravhøjene. Fra nabohøjen til den omtalte grav fra Nørhedegård stammer eksempelvis en mandsgrav med sværd og spiralfingerring af guldtråd (fig. 4 nr. 2). Denne grav er mere veludstyret end de andre mandsgrave, vi kender fra bronzealderen i Visby, og den døde kan derfor godt have været en slags høvding i området. Bronzesværdet i sig selv viser, at den gravlagte tilhørte en speciel krigergruppe i samfundet og understreger dermed, at ikke alt gik lige fredeligt for sig den gang. Et kvindeudstyr som vist på fig. 5 med bronzesmykker bestående af halskrave, halsringe, armbånd og nål var derimod et mere fredeligt udtryk for velstand, ja man kan næsten fristes til at sige, at det i sin overdådighed nærmer sig pral.

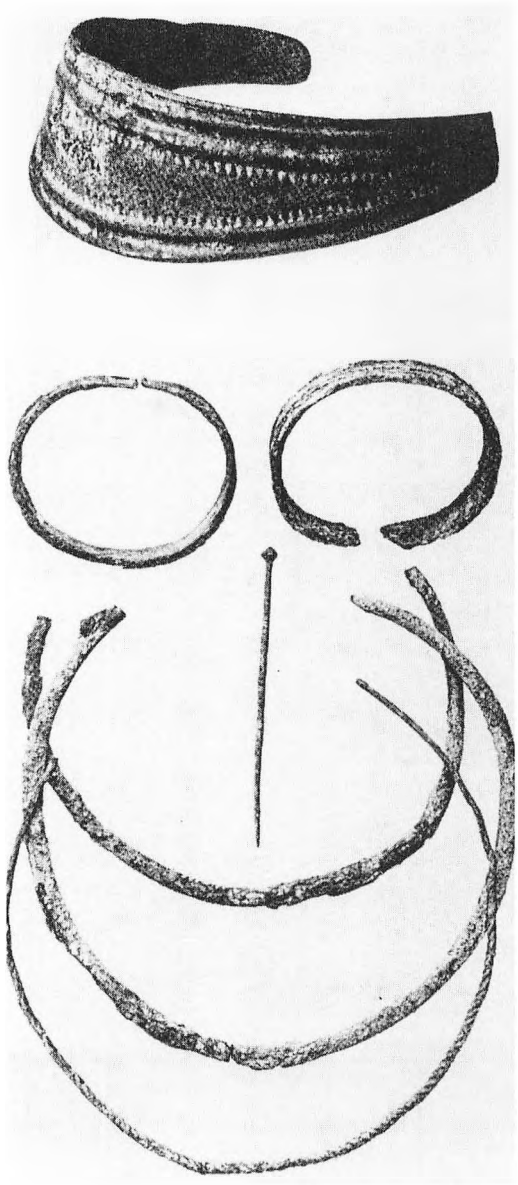

Fig. 5: Udstyr fra kvindegrav fundet ved midten af forrige århundrede i en stensat gravkiste i den vestlige af Horshøje (fig. 4 nr. 5).
Efter H. C. Broholm, Danmarks Bronzealder 1, 1943.

En ny højgravning

De mange sløjfede høje kan man i dag ofte se som lave forhøjninger i den dyrkede mark. Selvom ploven i et århundrede eller mere har været ført henover en sådan høj, kan der stadig være grave tilbage og nye oplysninger at hente for vore dages arkæologer. Dette er baggrunden for at museet i flere tilfælde har foretaget udgravninger af sløjfede høje, som var truet enten af den fortsatte landbrugsmæssige drift eller, som tilfældet var det i Visby, af total bortgravning i forbindelse med grusgravning i området.

I august 1989 udgravede Thisted Museum resterne af en langhøj, som lå indenfor det store grusindvindingsområde i den nordlige del af sognet. Allerede i 1872 kunne en repræsentant for Nationalmuseet notere, at højen var overpløjet. Den var 38 m lang, 7-8 m bred og havde stadig ved undersøgelsen i 1989 et op til 50 cm tykt lag højfyld bevaret (fig. 6). I højen fandtes kun én grav, nemlig den hvorover højen var rejst. Desværre måtte det meget hurtigt konstateres, at der havde været andre før



Fig. 6: Overpløjet langhøj i Visby under udgravning i 1989. Højen er afsat på kortet fig. 4 som nr. 8. Foto: Anne-Louise Olsen.

os, som havde kigget nærmere på graven i højen (fig. 7). Dækstenene manglede og to af sidestenene til den store og velbyggede kiste var væltet ind i forbindelse med en fuldstændig tømning af graven. Heldigvis var et lille stykke af klingen til et bronzesværd undgået gravrøvernes opmærskomhed (fig. 8) og alene på den baggrund kan vi fastslå, at fundet også hører hjemme i ældre bronzealder. Endnu en grav med bronzesværd fra Visby kan dermed føjes til listen (fig. 4 nr. 8).

Fra højfylden og det gamle muldlag under højen blev i forbindelse med udgravningen taget jordprøver, hvis indhold af pollenkorn senere blev undersøgt af Sv. Th. Andersen på Danmarks Geologiske Undersøgelser. Analyserne viste, på det tidspunkt, da højen blev opført, var landskabet i nærheden af højen allerede meget fattigt på træer og stærkt præget af husdyrgræsning med pollen fra græsser og lancetvejbred som de hyppigste. Kornpollen og pollen fra planter med tilknytning til bar jord



Stenkisten med omgivende stenpakning i den overpløjede langhøj (fig. 6). Foto: Anne-Louise Haack Olsen.

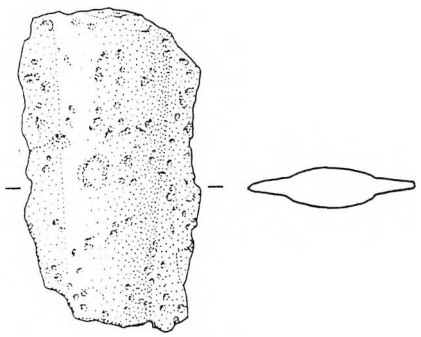

Fig. 8: Brudstykke af bronzesværd fra stenkisten. Tegning: Eva Kock.

var endvidere meget sjældne i prøverne og tyder på, at der ikke var marker i umiddelbar nærhed på det tidspunkt, da man byggede højen. Andre thylandske pollenanalyser stemmer fint hermed - naturligvis fandtes der marker rundt omkring, men samtidig synes landskabet for godt 3000 år siden overalt at have været åbent, træfattigt og stærkt præget af husdyrgræsningen. Højene har dermed kunnet ses viden om og må have virket overordentligt dominerende i landskabet.

Bronzealderbopladser

De mange gravhøje i Visby viser, at der har boet mange mennesker i bronzealderen. Men hvor boede de egentlig, og hvordan så husene ud? For blot få år siden kunne vi ikke have svaret på dette spørgsmål, men takket være museets seneste udgravninger er vi nu kommet svaret lidt nærmere: De har boet i rummelige huse ikke langt fra højene. Ved udgravningerne øst for Villerslevvej kun nogle få hundrede meter fra langhøjen, er der nemlig dukket rester af bronzealderhuse op. Indenfor et mindre område er der på tre forskellige steder fundet sporene efter nogle stærkt nedpløjede huse, hvor ploven sædvanligvis kun har levnet det nederste af de dybeste stolpehuller i husene. I det let kuperede landskab har man med forkærlighed valgt at lægge de enkelte gårde på mindre forhøjninger med en indbyrdes afstand på mellem 50 og 75 m (fig. 9). De er formentlig ikke samtidige, men skal ses som forskellige udgaver af den samme gård, der for hver eller hveranden generation er blevet revet ned og bygget op igen et nyt sted indenfor gårdens område. Derved har den gamle tomt med den næringsrige jord efter husdyrenes færdsel omkring gården kunne inddrages i markarealet. Dette rotationssystem er efterhånden iagttaget gentagne gange i forbindelse med danske bronzealderbopladser og må derfor anses som den almindelige praksis dengang.

De bevarede dele af en bronzealdergård fra Visby vises på fig. 10. Der er tale om resterne af et hus på ca. 13x7 m. Bevaret er den dybeste del af ildgruben i husets beboelsesdel, fire sæt tagbærende stolper samt et par enkelte af dørstolperne på husets langsider. Næsten hele stolpesætningen i væggene er derimod pløjet væk,

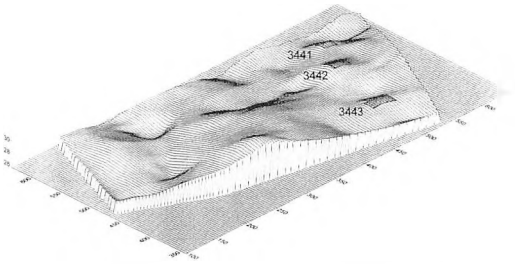

Fig. 9: Computertegnet markering af tre bronzealderbopladser i grusindvindingsområde ved Visby set fra SV. Opmåling og computertegning: Jan Sloth Carlsen.

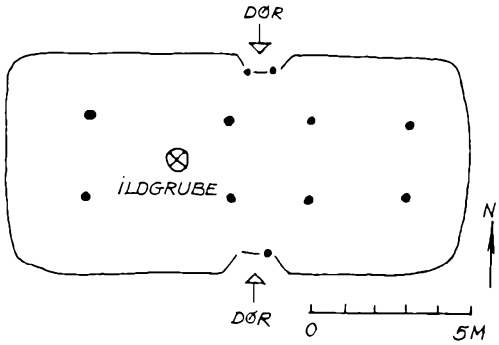

Fig. 10: Bronzealderhus fra Visby. Huset blev afdækket på den nordlige af de bopladser, som er markeret på fig. 8 (nr. 3441). Tegning: Beth Møller.

men baseret på bedre bevarede huse fra thylands bronzealder kan vi sige, at væggene sandsynligvis har været lerklinede og bygget op omkring stolper sat med ca. 1 meters afstand. Huset hører formentlig hjemme i bronzealderens midte omkring 1000 f. Kr.

I takt med udvidelsen af grusgravningen i Visby vil museet i samarbejde med firmaet E. Skammelsen A/S, Thisted, fortsætte de arkæologiske redningsgravninger i en årrække fremover. Men allerede nu kan vi tillade os at sige, at vort kendskab til bronzealderen i Visby er blevet suppleret med ny viden om bebyggelsens karakter og husenes udseende. De højsatte bronzealderbønder er så at sige ved at få tag over hovedet!

Nr. Bjerregård i Bedsted sogn

Et eksempel på en gårds historie i over 300 år
Af Christian Nielsen, Gl. Bedstedvej 3, 7755 Bedsted

Hvis interessen er en ejendoms historie? Hvad skal man så vide for at kunne begynde. Dels må man kende dens matrikelnummer og har man det skøde der er udstedt til nuværende og eventuel forrige ejer - er man allerede godt igang med studiet og kan via realregistre samt skøde og panteprotokoller følge tidligere ejere indtil fæstetiden.

Herefter må man bruge fæsteprotokoller, folkeregistre, matriklerne fra 1710 - 1688 Og 1664. Desuden kan man bruge brandtaxationsprotokollerne fra 1800 til 1870, der giver et godt billede af boligforhold og størrelsen af de enkelte rum. Ligeledes er det interessant at se hvilket hoveri, der skulle udføres i de enkelte fæsteperioder.

Efterfølgende viser f.eks beboerrækken i Nr. Bjerregård i over 300 år. Gården har tidligere ligget ved vejen men er nu flyttet ind på marken.

Allerede i 1471 nævnes Bjerregårde i Bedsted sogn, men selve ejerrækkens navne finder vi først ved matriklen i 1664 - 1688.

E.M.

Anders Christensen
ses som beboer af gården i 1688, efterfølgende er det sandsynligvis hans datter der bliver gift med nedennævnte Tomas Jensen.

Fæstebrev for Tomas Jensen, 1699 - 1733
Jeg, Hans Euffler til Tandrup, Koustrup og Faddersbøl, kiendis og hermed vitterliggiør, at Jeg i følge af Hans Kongl. Maist. allernaadigste udgangne forordning af 23. Janu. 1719 hafver stæd og fæst, saasom Jeg og hermed stæder og fæster, til Tomas Iensen min forrige Ladefoget, Barnføed i Vendsøssel, min gaard, nafnlig Nør-





Petrine F. Christoffersen og Niels Chr. Nielsen

bieregaard, af Hartkorn efter Nye Matricul 4 tdr. 3 skp. 2 f. 2 alb. under landmaalingens No. 13. Hvilken fornævnte gaard med dets tillæg, som nu tilligger og af alders tiid tilligget haver, ommeldte Tomas Iensen sin lifstiid skal og maa viinde bruge og beholde, Paa efterfølgende maader at Jeg skal lade laden og stalden paa fornævnte gaard fuldkommeligen opbygge nu første foraar, og skal Jeg lefvere hannem de 3 Plaghøveder som kom fra ovenmeldte Bieregaard, sampt en ko og en qvie, og skal Jeg gifve hannem en brun mærplag der er kommen fra Sønder Dahlgaard, og alt hvis ploug og vogn og harve med dets redskab, som fra fornævnte gaard er kommen, og lover Jeg at betale alle Kongl. skatter. Sampt kornskatten af fornævnte gaard, fra nu at reigne og til første Nytaarsdag 1700. Sampt alle ladegaardsarbeider er hand og fri fore, til St. Valborigdag kommede aar, og skal Jeg lade ald vaarsæden af alle slags korn til ovenmeldte gaard saae uden giengield, og skal Tomas Iensen vinde dette af Anders Chrestensen tilforn i fæstehafvende Troldborg eng, samme er forundt hannem aarlig for een half pund smør til hver St. Hansdag at betale, dog den første sommer fri, ellers for sin troe tieniste, haver Jeg forundt hannem ovenmeldte gaard i stede, for alle afgifter efter accordt for fire tønder biug og dend halfve pund smør, som ovenmeldt er, og naar hans frihed er udi, skal hand vinde fornævnte i ald arbeide, for en half plougs arbeide her til gaarden. I det øfrige haver hand huusene forsvarlig vedlige at holde, og forbedre, jorden at dyrche og giøde, skatterne i lovlig tiid at svare, være mig og min fuldmægtig hørig og lydig, sig i alle maader efterlever at skiche og forholde, under denne hans fæstes fortabelse. Datum Tandrup d.16. November Anno 1719. (L. F.) Hans Eyffler. Ligelydende original fæstebref og qvitantsbog, haver Jeg erholdet, som Jeg i alle maader skal efterkomme. Tandrup ut supra. Tomas Iensen

Fæstebrev for Jens Tomsen, 1733 - 1765

Jeg Christen Leth til Tandrup Kongl. Maijs. Lieutenant af Infanteriet. Kiendes og hermed vitterliggiør at have stæd og fæst saa som jeg og her med stæder og bortfæster en mig tilhørende gaard beliggende udi Bedsted sogn kaldet



Fra Videnskabens Selskabskort 1795.

Nør Bieregaard som Tomas Jensen sidst i boede og formedelst alderdom og svaghed ej lengre kunde besidde og nu til sin søn god villig opladt haver. Hvilche fornævnte søn Jens Tomsen gaarden nu bort fæstes til paa efterfølgende maader først at hand svarer alle Kongl. Skatter og Contributioner som nu er eller her efter paabydendes vorder i rette tiider af hans nu i fæste havende gaard anslagen udi Nye Matricul 4 td. 3 skp. 2 fjk. 2 alb. under Landmaalingens No. 13. sampt giver mig til aarlig landgilde 4 1/2 rigsd. aarl. til hver Martini at levere, ligeledes er hannem forundt i fæste et støche eng kaldes Troldborig eng. Hvor af hand aarlig til hver St. Hansdag yder og leverer mig et half pund smør, sampt af gaarden giører den sædvanlige hoveri af 3 øghøvder som er 1/2 plougs arbeide her til min hovedgaard Tandrup, af besætning antager hand hvad i gaarden findes. Nemblig bæster, kiør, ungnødder, faar, vogne, ploug og harve. Men som huusene befindes ej udi den stand, som de burde giver ieg hannem til dets reparation tho tylter tolf alens og et tylt fieller som er hannem leveret, hvor imod hand lover huusene at bygge og forbedre. Jorden at giøde og dyrche, og sig udi alt efter hans Kongl. Maist. Lov og forordninger at skiche og forholde under denne hans fæstes fortabelse til bekræftelse under min haand og signette datum Tandrup d. 8. febr. Anno 1733.

C. Leth

Ligelydende original fæstebrev haver Jeg bekommet som næst Guds hielp i alle maader skal vorde efterlevet. Jens Tomsen

Fæstebrev for Niels Jensen Habæk, 1765 - 1788

Poul von Klingenberg til Wolstrup, Tandrup og Koustrup, Hans Kongel. Maist. Bestaltne Major af Cavalleriet, kiendes herved at have stæd og fæst, som ieg hermed stæder og fæster til Niels Jensen Habæk mit gods tilhørende. En mig tilhørende gaard i Bedsted Sogn, Bierregaard kaldet, den staar i landmaalingens nye matricul for Hartkorn 4 td. 3 skp. 2 f. 2 alb. under No. 13. Som sidst af Jens Bierregaard har været beboet og nu er fradød. Bemeldte gaard og hartkorn fornævnte Niels Jensen Habæk, sin livstiid maa i fæste nyde, bruge og beholde paa følgende conditioner: at han til alle rette og bestemte tider betaler de Kongel. Extra og ordinaire skatter og paabude, og svarer i aarlig landgilde 3 rd. skriver tre rigsdaler til hvert aars Mortensdag, Samt upaaklagelig forretter det sædvanlige halve plougs hoverie til min gaard Tandrup. 1. at han ægter Jens Bierregaards efterladte enke der er i gaarden. 3. at han betaler hvad landgilde som i hans formands tiid maatte restere. 4. at som hand nu tiltræder gaarden med god besætning huusene vel bygget og marken vel dreven, saa haver han samme fremdeles at holde i lov forsvarlig stand, intet deraf afhænde, eller til upligt bruge i nogen maade. Og i det øvrige retter sig efter hans Maist. allernaadigste Love og Forordninger, være mig og mine udskickede hørig og lydig, alt under dette fæstes forbrydelse og anden lovlig straf. Til bekræftelse under min haand og Signette. Koustrup den 9. Aug. 1765.

P. v. Klingenberg

Ligelydende original fæstebrev haver ieg til mig annammet, som ieg i alle deele herved forbinder mig at efterleve, som med min haands underskrift stadfæstes.

Niels Jensen Habæk

Fæstebrev for Peder Jespersen, 1788 - 1813

Peder Jørgensen til Tandrup, kiendes og hermed tilstaar, at have stæd og fæst, som jeg og hermed stæder og fæster til Peder Jespersen fra Søndberg, der haver foreviist frihedspass afskeed fra fødestavnen, den mig tilhørende gaard, Nør Bierregaard kaldet i Bedsted sogn, som Niels Jensen Habæk sidst i fæste havde og nu haver frasagt sig sin fæste. Hartkorn efter nye matricul under No. 13 - 4 td. 3 skp. 2 f. 2 alb. Hvilken gaard med sin tilliggende eiendom, bemelte Peder Jespersen sin livstiid, i fæste og brug, maae have, nyde og beholde, paa de conditioner: 1. at han betaler alle Kongel. skatter og paabudde, som nu er eller herefter paabud-

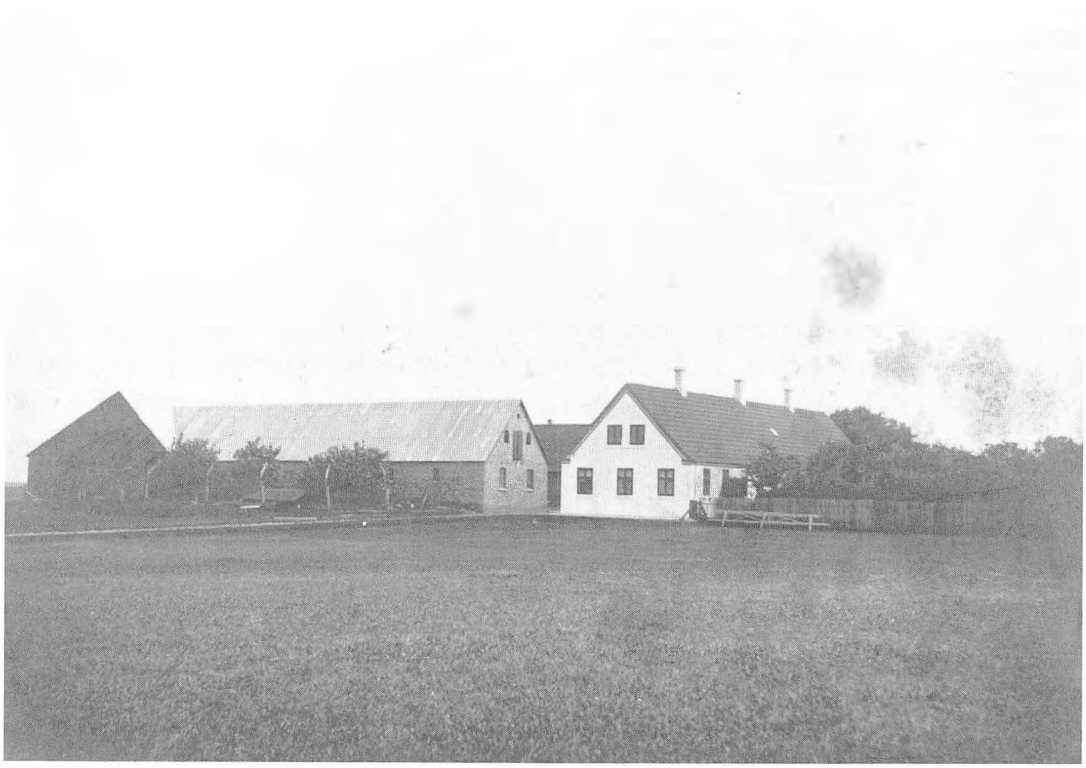

Nr. Bjerregaard ca. 1920.

ne vorde, saavelsom og extraskatten af Niels Jensen Habæk, fra dette indeværende aars begyndelse af, og saaledes for eftertiiden, til rette forfalds Tiider.

2. Svarer mig den til dette aars Martinii forfaldne landgilde penge 3 rd. siger tre Rigsdaler, samt saaledes til hvert aars Martinii, og forretter hovarbeide her til Tandrup, af en halv ploug eller 3 bæster i alle slags arbejde, upaaklagelig med sine medtienere, naar hand derom bliver tilsagt. 3. Jorden og eiendommen lovlig dyrker og omgaaes og intet deraf i nogen maade, til upligt bruger eller bruge lader. 4. Gaardens huuse og bygninger, tilligemed derved og udi værende besætning inden og uden døre, holde hand i saadan forsvarlig stand, som vedhæftede syns og taxations forretning udviser, at samme ved hands tiltrædelse befandtes og af ham er modtagen. 5. Niels Jensen Habæk forsørges her med fornødne huuslye, samt føde og klæde i gaarden, saalænge hand lever og ellers i alle Maader omgaaes ham kiærlig og vel, saaledes som en søn er sin fader pligtig, og skulde Niels Jensen Habæk icke imod troende dermed finde sig fornøyet, forskaffe fæsteren ham frie huusværelse i gaarden og giver ham aarlig til underholdning 1 td. 4 skp. rug, 1 td. 4 skp. byg samt føder og græsser ham 2de Faar kreaturer, ligesom hands egne. 6. Hands hosbonde vorde hand hørig og lydig og i øvrigt rette sig efter dette fæstebrevs forbrydelse, Det til bekræftelse under min haand og segl. Tandrup den 10. Nov. 1788.

P. Jørgensen

Ligelydende originale fæstebrev med vedhæftede Syns og Taxationsforretning haver jeg undertegnede Peder Jespersen modtaget, som ieg hermed forbinder mig til i alle deele at holde og efterleve, hosbonden og andre vedkommende uden nogen skadelidelse, det jeg med min haands underskrift bekræfter. Datum ut supra.

Peder Jespersen

Paategning paa Peder Jespersen i Nør Bierregaard hans fæstebrev: Pag. 401. Ved Bedsted sogns udskiftning af fællesskabet er indbemeldte fæstegaard Bierregaard tildelt hartkorn 4 td. 1 skp. af hvilket hartkorn fæsteren Peder Jespersen aarlig have at svare de paabudne og herefter paabydende Kongl. Skatter og Kontributioner og forrette ligesom forhen en halv plougs hoverie,samt erlægge til hvert aars Martinidag i landgildepenge 3 rd. skriver tre rigsdaler.

Tandrup 1810 12. November
N. Willemoes

Fæstebrev for Christen Jensen, 1813 - 1849

Niels Villemoes ejer af Tandrup. Giør vitterlig, at have stæd og fæstet, ligesom jeg herved stæder og bortfæster til Christen Jensen fød i Bedsted, den gaard i bemeldte Bedsted Sogn, Nør Bierregaard kaldet, der staar for hartkorn 4 td. 1 skp. m. m. hvilket hartkorn og ejendoms tilliggende er det samme som i den forrige fæster Peder Jespersens besiddelsestid tilhørte og underlagde bemeldte - paa følgende Vilkaar. 1. Da gaardens bygninger, besætning og inventarium er fæsteren ved lovlig syns og taxationsforretning overleveret i medfør lov af 8. Juni 1787, saa forpligtes han herved til at holde samme i ligesaa god og forsvarlig stand, som bemeldte overleveringsforretning af 22. d.m. udviser, hvilken vedhæftes dette fæstebrev. 2. Fra indeværende aars begyndelse svarer og betaler fæsteren alle, saavel gaardens hartkorn som eiendommens kommende skatter og contributioner, det vil være sig ordinære eller extraodinære skatter og paabudde, som nu ere eller herefter paabudne vorde, til rette forfaldstider og sted. 3. Udi landgilde leverer fæsteren til næstkommende Martinidag og siden aarlig til samme tid, in natura 1 td. byg, godt sund og frisk korn med forsvarlig maal. 4. For indfæstningspenge er fæsteren befriet, men derimod har han indgaaet, naar jeg forlanger ham og hans gaardes tilsyn levner ham nogenlunde tid, at være behjælpelig ved mine frugthuuses dyrkning og planter og urtenes besaaning og tilsyn efter hans indsigt og evne, men denne forpligtelse hviler ikke paa fæsteren længere end min besiddelsestid af Tandrup Hovedgaard og ophører, saasnart jeg døør eller afhænder gaarden til andre. 5. Forretter fæsteren her til Tandrup, ligesom hans formand, en halv plougs hoverie arbejde, det være sig hovmaal, rejser, spænd og gangdage, intet undtagen af det som findes bestemt i den for Tandrup gods indgangne hoverie foreening, hvoraf en gienpart vedhæftes dette fæstebrev. De ved bemeldte foreening fastsatte tærskepenge betaler fæsteren til næstkommende St. Hansdag med 40 skill. Rigsbankpenge og siden aarlig til samme tid med 1 rbdl. 4 sk skriver ti mark rigsbankpenge i sølv værdie, saaledes overeenstemmende med den 37 § i Lov af 5. Janu. 1813. Hoverie arbejdet forretter han med tilbørlig troskab og flid, upaaklagelig i alle maader til fastsatte tid og sted. 6. Forbindes fæsteren at underholde hans svigermoder den forrige fæsters enke Ane Marie Nielsdatter med alle slags fornødenheder og i hendes sygdoms tilfælde, sømmelig at pleje og understøtte hende, saa det i alle maader kan være uden anke fra hendes side. Skulle fæste enken mod formodning ikke være tient med at være hos fæsteren, forbindes han at indrette et særskilt værelse i gaarden til hendes bekvemmelighed, samt aarlig giver hende 1 1/2 td. rug.

1 1/2 td. byg, fornøden ildebrændsel, 4 pd. uld, et faar eller lam til slagtning, samt paa de tider haves en potte mælk daglig og der foruden pleje og understøtte enken i tilfælde af sygdoms svaghed. 7. Saa paaligges og fæsteren ej at bortleje eller til upligt bruge noget af den ham herved tilfæstede gaards jorde eller eien

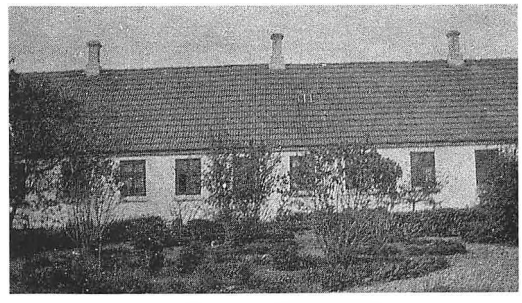

Nr. Bjerregaard ca. 1933.

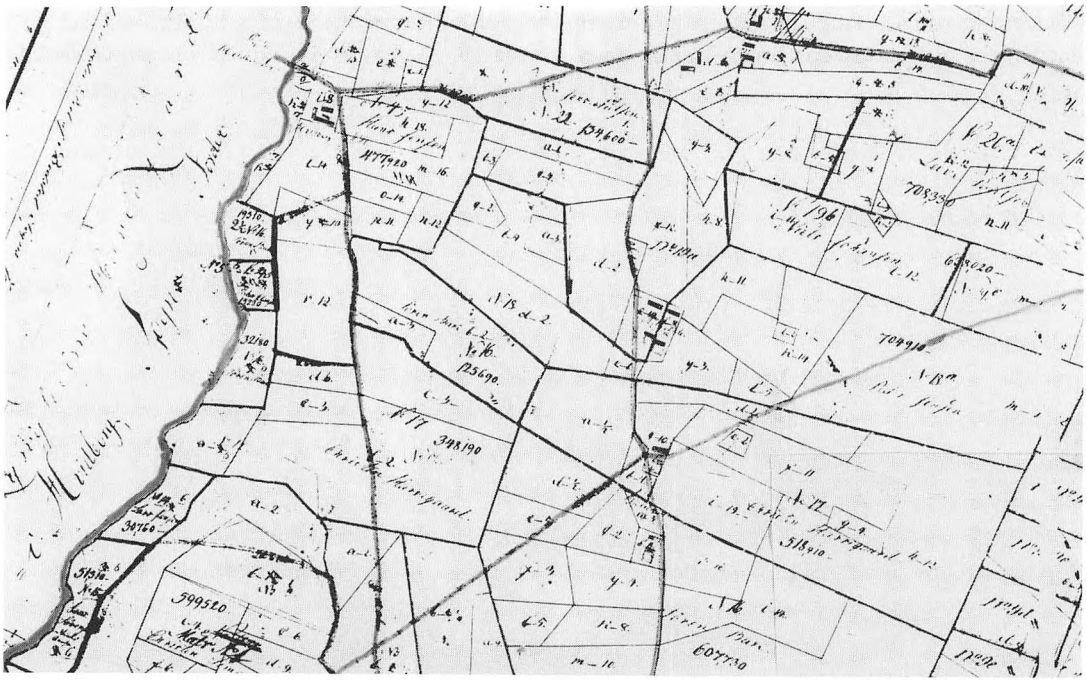

Udskiftningskort fra 1811.

domme, men selv forsvarlig giøde, dyrke og behandle samme. Ikke heller maa han øve nogen slags skadelig tørvegrøft enten i mark eller eng. 8. Ingen indsiddere eller andre maae fæsteren tage til huuse uden min tilladelse som ejer. Og naar fæsteren opfylder og efterkommer de her anførte indgangne forpligtelser, da maae han beholde fornævnte gaard i fæste sin livstid. I øvrigt retter han sig efter de kongelige allernaadigste love og anordninger, samt er sin hosbonde og udskikkede hørig og lydig og ingenlunde at sidde ordrer overhørig, alt under dette fæstes fortabelse.

Tandrup den 25. Marti 1813
N. Willemoes

Fremlagt og læst for retten paa Hassing Refs herreders Ting torsdagen den 25. Marti 1813 og protokolleret Fol. 254. Testa Laurids Højer for Tinglæsningen 5 1/3 Rbd. til Kongens kasse 2 2/15 sk. Justitsfondets 8/15 er 8 Rbs. skriver otte rigsbankdaler eller 48 sk. Der er betalt L. Højer. Ligelydende fæstebrev med vedhæftet syns og overleveringsforretning, samt gienpart af Hoverieforeeningen for Tandrup gods, tilstaar jeg undertegnede herved at have imodtaget, ligesom jeg forsikrer, at holde mig fæstebrevets indhold i alle sine ord og meninger efterrettelig. Datum 1813, 1. October. Christen Jensen holdt ved Pennen. Til Vitterlighed.

Højer og Niels Pedersen

Fra Hassing herreds brandtaxationsprotokol, 1825 - 1851

Aar 1846 d. 7. September er af undertegnede første Branddirectør og taxationsmændene tømmermand Christen Jensen og muurmester Søren Caspersen foretaget taxationsforretning til brandforsikring i Bedsted Sogn.

Bjerregaard

En Gaard under Tandrup Gods, bortfæstet til Christen Harregaard. a. Vaaningshuset i syd, bestaaer af 18 fag 11 al. dyb, deels grundmuur deels fyr. Undertømmer og klinede Vægge, fyr overtømmer og straatag.

Loft over 12 Fag, indrettet til Storstue,

Gjæstekammer, Gang, Dagligstue, Kjøkken med forsvarlig Skorsteen, Brøggers og Tørvehuus,taxeret til 250 rigsd.

b. et huus i nord, bestaaer af 18 fag, 11 al. dyb, fyr over og undertømmer, klinede vægge og straatag, loft over 7 fag, indrettet til lade og stald 120 rigsd.

c. et huus i øst ibygget litra b, bestaaer af 6 fag 6 al dyb, fyr over og undertømmer klinede vægge og straatag, indrettet til faarehuus, svinestie og vognhuus, taxeret til 30 rigsd.

Forsvarlig mod ildsfare og ei tilforn forsikret. 400 rigsd.

Euberg Christen Jensen - Søren Caspersen

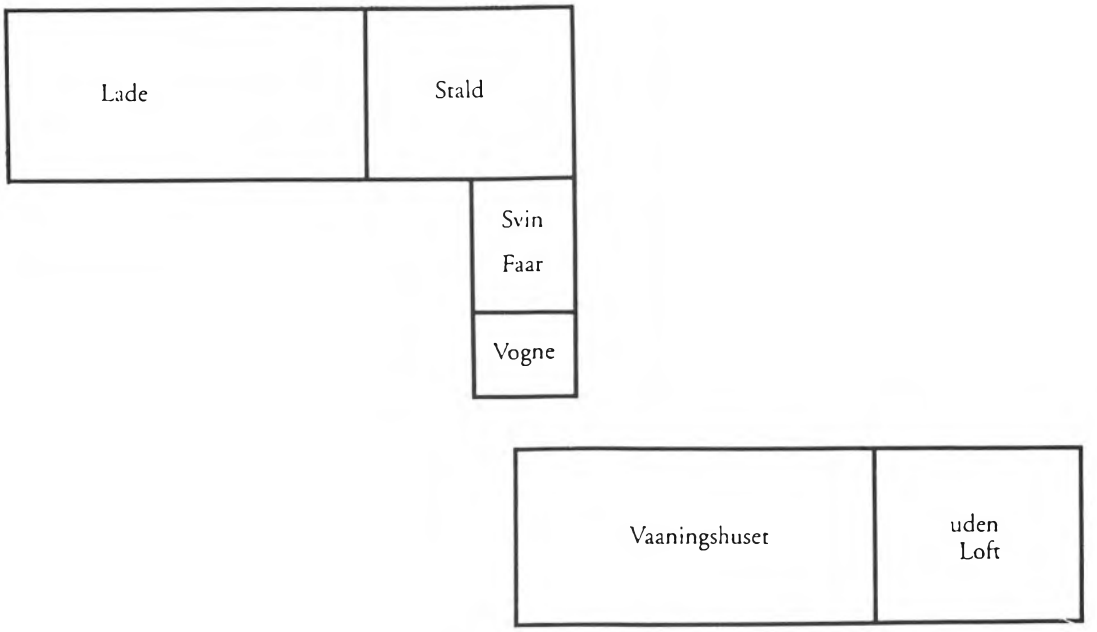

Hoveriforpligtelser til Tandrup

Bedsted Sogn. Bierregaarde: Søren Nielsen Bach og Christen Jensen Harregaard som begge forretter halv plougs hoverie.

	Tærskedage	Reiser		Ægt. og Arbejdsdage	
		lange	korte.		
1815	Gdg.	Spd.	Spd.	Spd.	Gdg.
Mai					
5. at reengiøre Engen					2
26. at steene Kornland					2
Juli					
5. at føre Jord i Møddingen			1		
7. at mønne Huuse					2
August					
5. at hiemføre Digtørv				1	

Octob.

26.	at tærske	2			
28.	at istandgiøre				2

Novb.

13.	at kiøre Korn til Agger			2	
14.	at tærske	2			
24.	at rense Korn				2

1816		Gdg.	Spd.	Spd.	Spd.	Gdg.
Januari						
16.	at rense Korn					2
Marti						
2.	at rense Korn					2
25.	at hiemføre Gulvsand				1	
April						
30.	at steene Agerland					2
Juni						
6.	at hiemføre Gulvsand				1	
27.	at sye for Tækker					2
Juli						
12.	at mynne Huuse					2
27.	at tiene Huusbygmester					2
August						
30.	at hiemføre Gulvsand				1	
Septbr.						
26.	at føre Korn til Agger			2		
Octob.						
24.	at slaae Kalk					2
28.	at tærske	2				
Novb.						
18.	at tærske	2				
Decb.						
5.	at rense Korn					2

1817		Gdg.	Spd.	Spd.	Spd.	Gdg.
Marti						
1.	at bøde i Tække					2

3.	at hiemføre Sand			1	
April					
29.	at hiemføre Tømmer fra Klitmøller		1		
30.	at steene Boorer				2
Mai					
24.	at føre Korn til Gudnitz			2	
Juni					
11.	at sye for Tækker				2
26.	at ombære Tag				2

		Tærskedage	Reiser		Ægt. og Arbejdsdage	
			lange	korte.		
1817		**Gdg.**	**Spd.**	**Spd.**	**Spd.**	**Gdg.**
Juni						
30.	at sye for Tækker					2
Juli						
2.	at hente Sand.....				1	
12.	at sye for Tækker					2
23.	at rense Dammen.....					2
August						
4.	at mønne Huuse					2
11.	at hiemføre Sand				1	
Octob.						
24.	at tærske	2				
Novb.						
11.	at tærske	2				
14.	at rense Korn					2

1818		**Gdg.**	**Spd.**	**Spd.**	**Spd.**	**Gdg.**
Januari						
27.	at sye for Tækker					2
28.	at føre Korn til Gudnitz.....			2		
Marti						
21.	at rense Korn					2
April						
13.	at hiemføre Gulvsand.....				1	

24.	at føre Korn til Gudnitz.....				2	
Mai						
14.	at steene Boorer					2
Juni						
2.	at reengiøre Engen					2
12.	at sye for Tækker					2
24.	at hiemføre Gulvsand.....				1	
Juli						
13.	at sye for Tækker					2
24.	at hiemføre Kalk fra Gudnitz.....			2		
Septb.						
24.	at tærske	2				
Octob.						
20.	at reparere Markhegnet					2
24.	at hiemføre Gulvsand.....				1	
Novb.						
11.	at tærske	2				
1819		Gdg.	Spd.	Spd.	Spd.	Gdg.
Januari						
21.	at rense Korn					2
Marti						
13.	at hiemføre Muursand				1	
24.	at hiemføre Sædehavre fra Peder Hendrichsen.....		1			
April						
27.	at steene Agermark.....					2

Bedsted Sogn, Bjerregaard fra Pagina 81.
Chresten Jensen Harregaard forretter efter meddeelt fæstebrev halv plougs hoverie, som i følge foranhæftede aproberede foreening er bestemt paa hovmaale og hvorefter han af pligtarbejde bør forrette.
Deraf forrettet

		Tærskedage	Reiser lange	Reiser korte.	Ægt. og Arbejdsdage	
1829 fra 1. Maj 1829 til 30. April 1830		**Gdg.**	**Gdg.**	**Spd.**	**Spd.**	**Gdg.**
Maj						
2.	at føre Korn til Gudnitz.....				1	

20.	at gjøre Eng reen					1
Juni						
4.	at blande Gjødske				1/2	
11.	ligesaa					1
12.	at føre Korn til Gudnitz.....			1		
27.	at sye for Tækker					1
Juli						
4.	at mønne Huuse					1
14.	at passe Tækker					1
16.	at føre Halm i Stak				1/2	
25.	at hente Kull i Thisted.....		1			
30.	at kliine i Laden.....					1
Octobr.						
14.	at tærske		1			
28.	ligesaa		1			
Novb.						
4.	at skjile i Gaarden					1
1830		**Gdg.**	**Gdg.**	**Spd.**	**Spd.**	**Gdg.**
Februar						
13.	at rense Korn					1
April						
1.	at indføre Kornstak				1/2	
23.	at indkaste pløjede Fuurer paa Basen					1
Tilsammen			*2*	*1*	*2*	*1 1/2* *9*

Fra 1. Maj 1830 til 30. April 1831

Maj						
13.	at føre Korn til Steenberg			1		
28.	at steene Kornland.....					1
Juni						
5.	at hente Fjel ved Steeberg			1		
9.	at sye for Tækker					1
Juli						
6.	at blande Gjødske				1/2	
12.	at føre Korn til Gudnitz.....			1		
August						
13.	at mønne Huuse					1

October					
18. at tærske		1			
25. at blande Gjødske			1/2		
Novb.					
12. at tærske	1				
Decemb.					
31. at rense Korn					1

1831	**Gdg.**	**Gdg.**	**Spd.**	**Spd.**	**Gdg.**
Marti					
23. at indføre Kornstak				1/2	
April					
9. at rense Korn					1
Tilsammen	*2*		*3*	*1 1/2*	*5*

Pligtarbejde for en halv Plouges
Deraf forrettet

	Tærskedage	Reiser lange	Reiser korte.	Ægt. og Arbejdsdage	
1831					
fra 1. Maj 1831 til 30. April 1832	**Gdg.**	**Gdg.**	**Spd.**	**Spd.**	**Gdg.**
Maj					
7. at bringe Korn paa Loftet					1
13. at føre Korn til Gudnitz.....			1		
Juni					
13. at overharve				1/2	
at giøre reen i Laden					1
Juli					
2. ligesaa					1
Septb.					
7. at hiemføre Marksteen.....				1/2	
30. at tærske	1				
October					
8. at rense Korn					1

Novemb.					
18. at tærske	1				
Decemb.					
16. at hente Tømmer ved Hvidberg v.Aae Strand			1		
16. Hjelp ved Hjemførelsen					1
1832					
Marti					
7. at rense Korn					1
17. at blande Gjødske					1/2
April					
10. at steene Boorer					1
Tilsammen	*2*		*2*	*1*	*7*

Fra 1. Maj 1832 til 30. April 1833

Maj					
19. at sye for Tækker					1
29. at passe Tækker					1
Juni					
9. at hente Kull i Thisted		1			
12. at blande Gjødske				1/2	
14. at udjævne Gjødskeblanding					1
21. at føre Korn til Gudnitz			1		
August					
3. at hjemføre Muursteen				1/2	
Septbr.					
20. at opkaste Markdigen					1
October					
10. at hjemføre Marksteen				1/2	
Novemb.					
6. at tærske	1				
10. at blande Gjødske				1/2	
Decemb.					
1. at tærske	1				
12. at rense Korn					1

1833					
Marti					
25. at rense Korn					1
Tilsammen	2	1	1	2	6

Nr Bjerregård som selvejergård i slægten Harregaards eje

Christen Jensen Harregaard køber gården fri i 1849 ifølge tinglæst skøde dateret 18. oktober.

Allerede i 1855 overtager sønnen Peder Christensen Harregaard. Hans skøde er dateret d. 1. marts.

Dennes søn Christen Pedersen Harregaard får overladt skødet på gården 29. januar 1914.

Som igen lader gården gå videre til søsteren Kirstine Pedersen Harregaard ved skøde af 26. august 1931. Kirstine sælger herefter gården videre til nedennævnte efterfølger.

Nr. Bjerregård i nuværende slægts eje siden 1932

Den 1. marts 1932 overtog Niels Chr. Nielsen og hustruen Petrine f. Christoffersen, den over 40 ha d.v.s. over 100 td. bygsædeland store Nr. Bjerregård. Gården blev drevet som alsidig landbrug med køer, grise, heste osv. og en del planteavl.

En hedelod på 6 td. sæde blev solgt fra. Senere udstykkedes 17 td. sæde til datteren Marie og hendes mand Carl Brændgaard, der byggede deres ejendom der og drev den indtil deres død for få år siden.

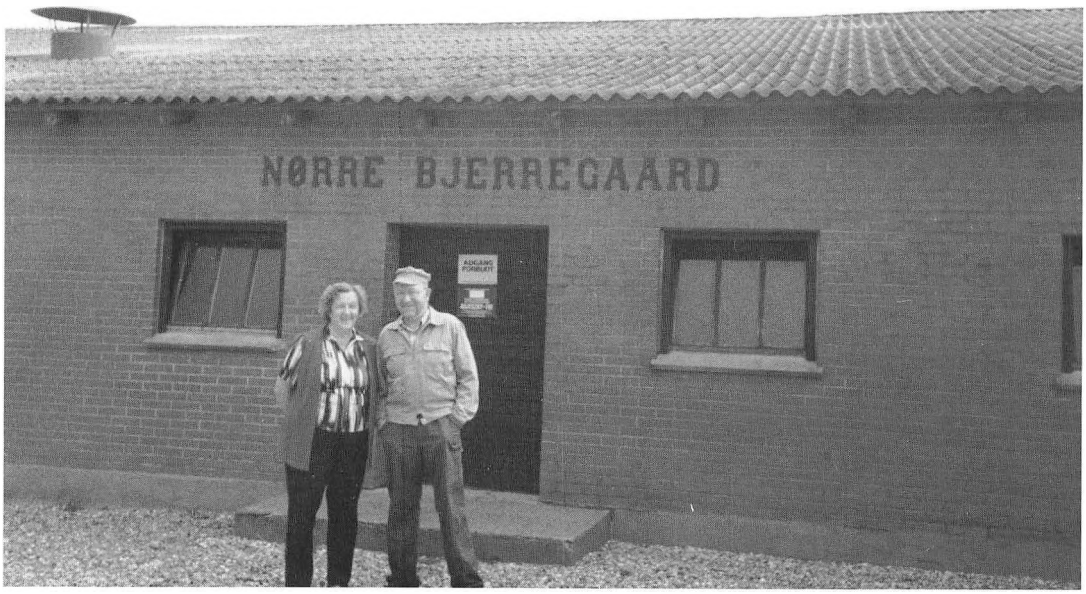

Inger og Christian Nielsen, 1981.

Den første april 1949 forpagter sønnen Christian Nielsen og hustru Inger Kirstine f. Christensen Nr. Bjerregård , som nu har et tilliggende på godt 80 td. sæde eller (31.5 ha.). Og 1.4 1956 køber de gården af Chr. Nielsens forældre, de fortsatte med den alsidige drift indtil i begyndelsen af 1970'erne, da kvæget sælges til fordel for den fortsatte svineproduktion, planteavl og forskelligt frøgræsavl.

I 1976 solgte Chr. Nielsen så halvparten af gården til sønnen:

Niels Rask Nielsen og hustru Else f. Nicolajsen, der ved tinglæst skøde overdrages halvparten den 1.8 1976 og efterfølgende køber den sidste halvpart 1.8 1989. Desuden har Niels Rask Nielsen købt den 20 ha store nabogård Ø. Mølgård, som nu drives sammen med Nr. Bjerregård. Gården drives fortsat med plante og svineavl.

Fæstere og ejere af Nr. Bjerregård i Bedsted sogn

? - 1699:
Anders Christensen gift med?

1699 - 1733:
Thomas Jensen, fhv. Ladefoged på Tandrup, kommer fra Vendsyssel gift med Dorthe Andersdatter.

08-02-1733:
Jens Thomsen. 1. ægteskab: Maren Pedersdatter død 19-09-1747. 2. ægteskab: Dorthea Salmonsdatter.

09-08-1765:
Niels Jensen Habæk. 1. ægteskab: Maren Iversdatter død ca. 1760. 2. ægteskab: Dorthea Salmonsdatter død 30-05-1788 - enke efter Jens Thomsen.

10-11-1788:
Peder Jespersen gift med Ane Marie Nielsdatter, datter af Niels Habæks 1. ægteskab.

25-03-1813:
Chresten Jensen Harregaard gift med Dorthea Marie Pedersdatter.
Skøde på gården 14-05-1849, tinglæst 18-10-1849.

01-03-1855:
Peder Christensen gift med Lene Nielsdatter (31-07-1855).

29-01-1914:
Christen Pedersen Harregaard.

26-08-1931:
Kirstine Pedersen Harregaard.

01-04-1932:
Niels Christian Nielsen gift med Petrine f. Christoffersen.

01.04 -1949:
som Forpagter Chr. Nielsen gift med Inger Kirstine f. Christensen, og fra 01.04 - 1956 som ejere af gården.

1.08 - 1976:
sælges halvparten til sønnen Niels Rask Nielsen gift med Else f. Nicolajsen.

01.08 - 1989:
køber de den sidste halvpart.

Min flintesamling

Fortalt af forh. landmand Jens A. Mikkelsen, Åkandevej 4, 7755 Bedsted Thy

Jeg er blevet opfordret til at fortælle lidt om den samling af flinteredskaber fra stenalderen, som jeg har fundet igennem et langt liv.

Jeg er nu 76 år, født i »V. Mølgard« i Bedsted sogn som søn af Peter Chr. Mikkelsen og hustru Kirstine Karoline, født Jensen. Jeg var den yngste af tre brødre. Min far døde allerede, da jeg var 12 år gammel, mine brødre henholdsvis 14 og 16 år. Vores mor drev gården videre ved hjælp af os børn og lidt daglejerhjælp. Vi fik lov at hjælpe, hvor vi kunne - både i stald og mark.

En dag, jeg var vel 15-16 år, fandt jeg, da jeg var ude at harve, en fin fiskehaleformet flintedolk. Det var jo nok med til, at jeg begyndte at interessere mig for oldtiden og især stenalderen. Senere fandt jeg flere andre stumper af flinte- og stenredskaber på denne ejendom.

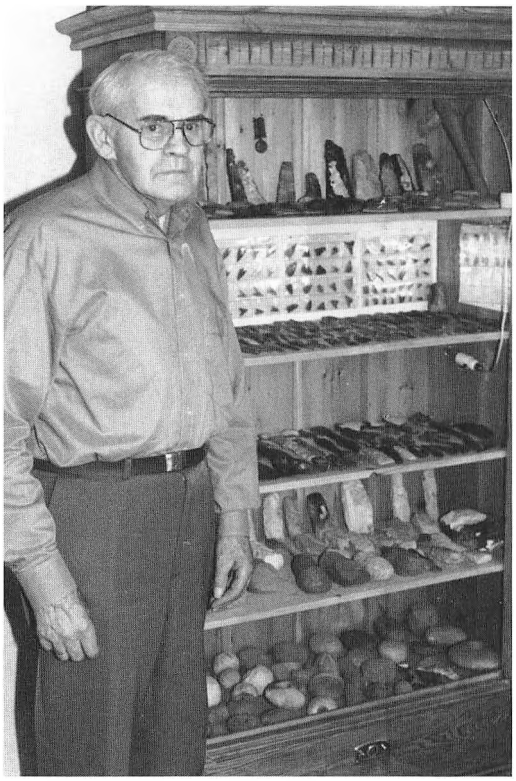

Jens A. Mikkelsen ved en del af sin stensamling.

Den 1. maj 1939 kom jeg ud at tjene hos Peder Rysgaard i »Lomborg« i Madsted. Jeg var der i syv år. På denne gård fandt jeg en del pæne stykker: f.eks. tre kærneøkser fra den ældre stenalder og flere stumper af slebne økser fra begyndelsen af bondestenaldren, også kaldet dyssetiden.

Engang i høst, mens vi kørte rivelse, fik jeg bogstaveligt talt en flintedolk i hovedet, da jeg stak en forkfuld rivelse op på læsset, og noget faldt ned på mig. Det var en lancetformet dolk fra yngre stenalder. Det viste sig senere, at der har været en boplads dér fra den seneste tid i yngre stenalder, og her fandt jeg efterhånden tre halvmåneformede, hele flintesegl.

Andre steder, hvor jeg senere tjente, fandt jeg også forskellige redskaber af flint.

I juni 1954 købte jeg sammen med min broder Kristian en gammel, noget forsømt gård i Istrup. Den var hel bar, uden avl og besætning. Min hustru og jeg blev gift i 1955. Vi boede sammen med min broder indtil april 1960, da Kristian overtog hele gården. Vi købte da ejendommen på Bedsted hede, Rishøjvej 16, der ligger lige, hvor tre sogneskel løber sammen: Bedsted, Hassing, og Visby sogne.

Nu kommer så det jeg vil fortælle om: Stensamlingen.

Jorden på denne ejendom er, så vidt jeg ved, engang i 1920'erne købt sammen fra flere hedeskifter, der har tilhørt gårde i omegnen. Måske derfor kan der endnu findes en masse levn fra fortiden. Straks efter vi var begyndt at arbejde med jorden, fandt jeg - tit når der var pløjet eller harvet - forskellige flækker, skrabere og redskaber. Ialt er det blevet til i nærheden af 500 stk. Meget af det, man finder på bopladserne, er jo knækkede eller kasserede stykker af økser, dolke, pilespidser og andre red-

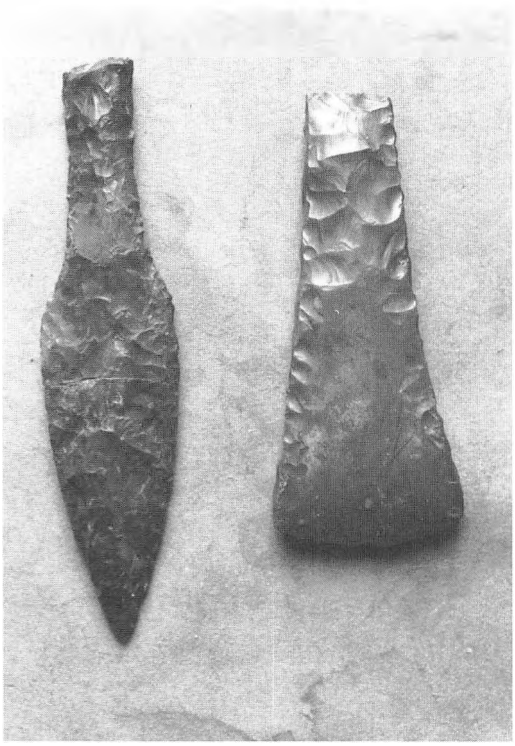

Dolk og økse.

skaber. Alligevel har jeg dog flere hele såkaldte kornsegl, økser og over 30 hele, fladhuggede pilespidser fra yngre stenalder, fra dolktiden.

Mange gange når vi gik og hakkede roer, havde jeg et par flintestykker med hjem i lommen. Efterhånden som jeg fandt mere og mere, begyndte jeg at tænke på, hvem de mennesker var, der havde lavet flækkerne og redskaberne, og hvor gamle de mon var. Jeg begyndte at sætte numre på fundene og lavede et register over dem. Jeg tegnede også et kort over vores mark og de nærmeste nabomarker. Fundene blev afmærket på kortet, og det viste sig hurtigt, at der var steder med mange fund - sikkert bopladser. Forskellige bøger købte jeg, og jeg har vist lånt alt, hvad Bedsted Bibliotek har om oldtiden, især stenalderen. Museumsfolkene i Thisted har jeg også forbindelse med, og de har set samlingen, ligesom jeg kommer i amatørklubben »Museets venner«.

Når man går over en nypløjet mark, kan man også finde lerkarskår på bopladserne. Det kan være med til at bestemme alderen på tingene, for gennem tiderne har udformningen af lerkarrene skiftet. Man har ofte dekoreret dem før brændingen på forskellig vis i det våde ler med streger i forskellige mønstre eller med en tosnoet snor, der så står tydeligt i skårene.

Når man ser fundene og de optegnelser, jeg har viser det sig, at på denne plet af Thylands jord har der gennem flere tusinde år levet mennesker - helt tilbage i jægerstenalderens sidste del, 6.000 - 4.000 år. f. Kr., bondestenalderen, tragtbægerkulturen, enkeltgravstiden, dolketiden og måske ældre bronzealder, ja helt til nutiden.

Der er kærneøkser, skiveøkser, tværpilespidser, små mikroflækker og spidser med skråt afhuggede ender, som nok har været brugt som modhager på pileskafter. De er fra jægerstenalderen. Der er tyndnakkede og tyknakkede slebne økser og mejsler fra dyssetiden i bondestenalderen. Der er tapkiler, stykker af stridsøkser og hulslebne små økser og nogle tresidede pilespidser fra enkeltgravstiden. Endelig er

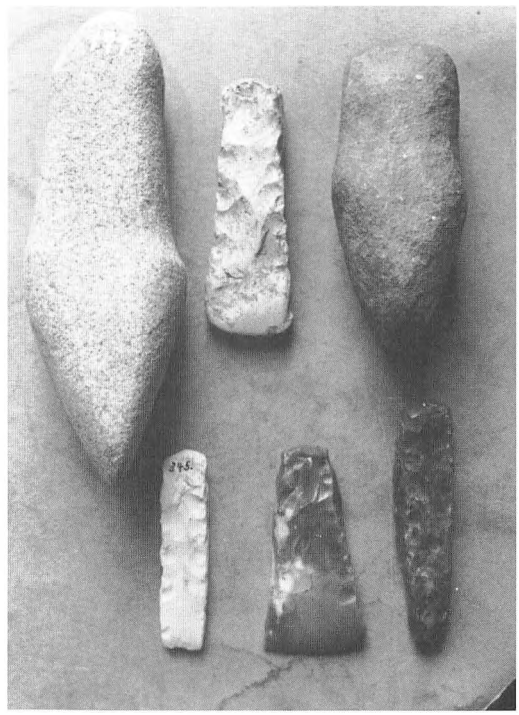

Forskellige økser.

der, hvad der er mest af på bopladserne, slebne bredæggede økser, fladhuggede redskaber som halvmåneformede flintesegl, knækkede stykker af dolke og andre spidser, trekantede og hjerte formede små pilespidser, nogle med indbuet basis og to modhager, nogle med en skafttunge i midten, andre længere og smallere. Nogle flækkeknive og en enkelt flækkedolk er der også kommet med.

Mange mennesker har jo en hobby. Nogle samler frimærker og mange andre sjove ting. Andre går op i slægtsforskning eller bankospil. For mig har det at komme ud i naturen altid været det bedste. At se på fuglene og dyrene og bare gå en tur på en pløjemark, kan jeg have megen glæde af. Jeg har også gået en del på jagt, men det gik sjældent så godt, for jeg så mere efter oldsager end efter harer, så de var langt væk, før jeg så dem.

Nu vil jeg ønske, at andre kan have glæde af det, jeg her har fortalt. Det er jo i virkeligheden bare en historie om, hvad en mand, der dyrker sin jord, også kan få ud af den.



Forskellige fine pilespidser.

Nogle barndomserindringer

Af Gustav Nielsen-Refs, Vibevej 22, 7760 Hurup

Jeg er født i 1914 i Refs, som ligger i udkanten af Hurup by, i et hus fra før århundredskiftet. Det var et hvidt, stråtækt og meget langt hus med to hvide skorstene. Det lå i en stor gammel have fyldt med blomster og omgivet af en 1,5 m høj tjørnehæk og nogle store træer, og for mig var alt dette et lille paradis. Men til dette hjem knyttede der sig også en »slange« eller i hvert fald en erindring, som har forfulgt mig det meste af livet.

Det er erindringen om det lange mørke loft, der var fyldt med vissen gran og fyrregrene til fyring i komfuret - en forfærdelig brandfælde og krudttønde. På dette mørke loft var der kun lige plads til at gå i midten, og det eneste lys kom fra en lille firkantet åbning i den østre ende af loftet. Sagen var nu den, at min mor, der var svensker, var meget overtroisk, og hun troede, at de lyde, hun hørte på loftet, kom fra spøgelser, så hun turde ikke selv gå derop, men sendte mig i stedet for med en spånkurv. Det var ikke rart for en dreng på 6 år, på hvem hun havde overført sin angst, og som ikke vidste noget om, at det kunne være en mår eller ilder, der forårsagede lydene. Lemmen til loftet var i den vestre ende af huset, så jeg var så rædselsslagen, når jeg skulle hen i den anden ende efter gran, at jeg stadig, når jeg går forbi et gammelt stråtækt hus, kan få kuldegysninger og bliver uhyggelig til mode ved tanken om det. Ja, det lyder næsten utroligt, men en anden gang - en aften, da min far var til møde, og vi mindre børn sov, hørte min mor og min bror på 18 år, som var på aftenbesøg, pludselig en voldsom larm fra loftet. De blev så forskrækkede, at de smed alt, hvad de havde i



Mit barndomshjem i Refs, som blev revet ned i 1924, hvorefter min far opførte et nyt.

hænderne, løb ud af huset og ned til nogle bekendte i det nuværende Klokkedal, dengang Pistolstrædet, hvor de blev, indtil min far kom hjem og fik undersøgt loftet, men heller ikke denne gang fandt noget. Ja, så meget overtro og spøgelsestro var der for 70-80 år siden.

Vi havde nogle hårde vintre dengang, og med alt den sne var snekastning det eneste arbejde, der var. Mændene havde lavet tre afsatser på Gl. Refsvej og stod nu her og kastede sneen helt op over telefontrådene, så der lige kunne blive så megen plads, at et hestekøretøj kunne køre igennem. Mærkelig nok havde man ikke fundet på at sætte snehegn op langs vejene.

I mit hjem sad vi om vinteren i køkkenet og spiste, og vi fik ofte varm mælk med rugbrødsterninger i, husker jeg. For at gøre det mere spændende at spise kaldte mor terningerne for »vildænder«, som vi så skulle prøve at fange. Jeg husker også far stå ved det lange køkkenbord med et otte-punds rugbrød, som han skar i skiver med en stor brødkniv. Vi fik mange gange rå saltet flæsk skåret i terninger med rugbrød til, det smagte vældig godt. Nu og da stangede min far også ål nede ved fjorden, der var jo ikke penge til kød hver dag i disse hårde vintre.

Jeg havde en bror, der var seks år ældre end jeg, og vi sov i den samme seng i det kolde nordøstrehjørne i huset. I vores kammer med cementgulv var der ikke varme, og når vi vågnede om morgenen, var der et tykt lag rimfrost på dynen og væggen, som vi kunne skrive vores navne i. At vi ikke frøs om natten skyldtes de tunge dyner af tyk bolster med en masse fjer i, så man nærmest følte sig kvalt, når man fik lagt en over sig.

Der var meget hyggeligt i mit hjem ikke mindst om efteråret og vinteren, når vi holdt mørkning, som var meget brugt dengang. Min mor sad så på en stol og fortalte om Sverige, om sin barndom i Skåne, og så sang hun ind imellem nogle små vemodige sange, som hun huskede fra dengang. Min far gik frem og tilbage, og vi børn sad på gulvet foran den varme kakkelovn, hvorfra ilden lyste ud i stuen gennem det klare marieglas og sendte sit røde skær ud over vore ansigter. Sådanne stunder var vidunderlige, hvor alt åndede dyb fred og ro.

Vi var naboer til et gammelt ægtepar, der havde en husbestyrerinde Marie. Hun var en kraftig dame, ca. fyrre år, da følgende skete. Jeg var vel omkring fem år og havde fundet ud af, at når Marie kom og besøgte min mor, satte hun sig altid i den samme mahogniestol i stuen. Desuden havde jeg opdaget, at der var en del ormehuller i denne stol, så ved at presse en knappenål gennem et af hullerne kunne jeg få en ca. tre centimeter lang nålespids til at rage lige i vejret. Jeg ventede med spænding. Marie kom, og min mor bød hende som sædvanlig sætte sig. Marie lod sig nu træt og med hele sin vægt falde ned i stolen, men gik så bagover med et vældigt skrig og slog samtidig begge arme ud til siden. Min mor, der jo var svensker, råbte: »Men hyyk Marie«, hun blev jo lige så chokeret som den stakkels kvinde. Jeg hørte og så det hele, men løb hurtigt ud af døren, og hvad der siden skete, husker jeg ikke. Mange år efter da jeg flyttede til Hurup efter lang tid i Roskilde og igen kom sammen med Marie, som jeg nu kaldte »min barndoms veninde«, sagde hun ofte til mig, idet hun gav min arm et lille puf: »Ka do howw Gustav, da do sått æ noel ikk æ stuel?« og så grinede vi begge to - Marie havde tilgivet mig.

Første verdenskrig kan jeg ikke huske noget om, men tiden lige efter kan jeg mindes, fordi den spanske syge da florerede. Det var en grufuld tid med mange døde, flest børn og gravide kvinder, og på et tidspunkt stod der 14 lig i kapellet i Hurup. Nede hos Kr. Jensen, snedkermesteren i Søndergade, var der kun en lærling tilbage til at lave kister, og han kunne jo slet ikke følge med efterspørgselen. Symptomerne på sygdommen var stærk hovedpine og stærk næseblod, og i mit hjem var vi fem, der var syge. Min far var den eneste, der gik fri, og det mente han selv, skyldtes hans brug af skråtobak og udkrads fra piber. Men folk var utrolig hjælpsomme. En landmandskone, der boede ca. 1,5 km. fra mit hjem, kom to gange kørende med en trillebør for at hente vores sengetøj og undertøj og vaske det trods den

store smittefare. I øvrigt krævede den spanske syge 27 millioner ofre.

Jeg har en erindring om noget helt eventyrligt, nemlig den første flyvemaskine, som fløj over Hurup. Det var en skøn sommeraften den 17. august 1920. Min mor havde fødselsdag, så vi havde huset fyldt med gæster, som sad og drak kaffe. Pludselig hørte vi en dyb brummen, en lyd, som ingen af os før havde hørt. Det måtte være en flyvemaskine, og ud af stuen sprang vi alle. Og deroppe lige over os så vi en lille flyvemaskine, der langsomt fløj nordpå. Det var en fantastisk oplevelse, og der blev ikke snakket om andet den aften. Flyveren var den kendte oberst Bjarkov, der skulle flyve rundflyvning nede fra Gyrups mark nord for Hurup kirke. En kvindelig fuldmægtig fra Thylands bank meldte sig til at »vove livet«, men der var en, der havde bedt Bjarkov, om han ikke kunne slå et par kolbøtter med damen. Og det gjorde han så med det resultat, at hendes hvide kjole havde fået nogle »brune« pletter, hvilket man kunne se, da hun trådte ud af maskinen, og folk morede sig. En anden prøveflyvning endte mere dramatisk. På det tidspunkt, da Bjarkov var i byen, havde fru apoteker Arden besøg af sin søster forfatterinden Thit Jensen. Hun fik også lyst til en flyvetur, men det skulle være en tur ud over havet ved Agger. Herude begyndte motoren pludselig at hakke i det, så Bjarkov skyndsomt måtte dreje ind mod land og var så heldig at kunne lande maskinen lige øst for den inderste revle, hvorfra han kunne bære Thit Jensen ind på stranden.

I krydset mellem Bredgade og Søndergade på det nuværende Aktuelle hjørne har der altid været en manufakturforretning. Den første indehaver hed T. H. Sabroe, og derfor kaldte



Sabroes hjørne, hvor i dag Det Aktuelle Hjørne ligger.

man det i min barndom for Sabroes hjørne. Det var et sted, hvor folk ofte stod og lavede sjov. En dag kom en lille klein kone fra Ginnerup kørende i jumbe med en stor hest foran. Oppe på Refsbøl bakke blev hesten imidlertid forskrækket og satte i galop ned mod byen. Den stakkels kone rejste sig op og hev i tømmen, men hesten blev endnu mere vild. Da hest og kone paserede Sabroes hjørne, stod der en flok mænd og holdt sjov, og da vognen for forbi, gav konen et vældigt skrig fra sig med det resultat, at Laurids Kirk, der altid havde en rask replik parat, råbte: »Nå, der gik æ vand, sgu«.

Sabroes hjørne var jo en slags »byens centrum« og somme tider om morgenen, når min far cyklede på arbejde, stod graver Martin på hjørnet, og så kunne han råbe: »Anthon, do hårr wall ett hørr om dæ æ nue døø i næt, så æ ku tjenn lett pæeng?«. Han kunne være så fuld af lune og derfor sige sådan. Men på den anden side behøvede han jo pengene til livets ophold for sig selv og sin familie, som var stor, og disse penge kom kun gennem hårdt arbejde. Martin viste også sit lune, da han en aften på kirkegården var ved at grave en grav til gamle Signe. Hun havde gennem hele sit liv været en utrolig rar og hjælpsom kone, som alle holdt af. Da en af byens damer kom hen mod Martin, satte han skovl og spade til side for at snakke med hende. Hun kunne ikke forstå, at Martin, der var halvanden alen nede, allerede var færdig med graven, hvortil han svarede: »Jo såmænn er æ så, hun wa sådden enn gjaw kuen, så hun ska ett længere nie«.

En anden gang sagde en kone til Martin: »Men Martin, hvordan er det, det går, du glemte jo at ringe solen ned i går«. - »Ja-a såmænn, det gjow æ wall, men den gik jo da nie iløwle«, svarede Martin.

I Pistolstrædet (Klokkedal) boede der en slagter og hestehandler, og de to solgte heste, der ikke altid var fejlfrie. En dag skulle de sælge en gammel forslidt hest, der næsten ikke kunne holde sig selv oprejst, men de fandt på råd ved at stikke et langt stykke peberrod op i enden på hesten, der så blev trukket ud, så køberen kunne se den. Der var nu rigtig kommet liv i hesten, der hoppede og sprang og slog bagud, så det varede ikke længe, før den handel var gjort.

Da jeg var barn, var der ikke meget trafik på vejene, da slet ikke af biler. En vinteraften med meget sne kom jeg forbi Hotel Hurup (Ydes Boligmontering), hvor der udenfor holdt en kane med to små islænderheste for. Ud fra hotellet kom et par mænd bærende med en lille bred mand, som de lagde på ryggen i bunden af kanen. De løsnede tømmen, og så satte de to islændere af sted, alt hvad de kunne rende mod Heltborg eller Visby uden styring af nogen slags, men hjem fandt de, uden at der skete noget.

Originaler var der mange af dengang. Bl.a. en, som hed Kresten, en slags gentleman-vagabond, der fartede rundt mellem Hurup og Aalborg. Han blev aldrig kaldt andet end Krennarbo efter sin fødegård. Han var altid ren, fint klædt på med frakke, hat og spadserestok. I sine unge dage havde han været dragon i Randers, og han var vældig tilpas, når nogle ville have ham til at vise »de syv forberedende hug« fra hans dragontid. En dag, da jeg kom ned i Bredgade, var der et stort opløb foran Hotel Hurup, det var Krennarbo, der skulle vise »huggene«. Det skulle foregå i smøgen mellem hotellet og urmager Nørbys ejendom, og vi tilskuere stod nu på fortovet og gaden og spærrede for al trafik. Nu ville tilfældet, at man netop i Hurup havde fået en ny politibetjent fra København, Møller hed han, og denne kendte ikke noget til Krennarbo. Da Møller så optrinnet, gav han et par vældige brøl, men Krennarbo var ikke sådan at standse. Så midt mellem femte og sjette »hug« sprang Møller på Krennarbo fik ham lagt ned, arresterede ham på stedet og førte ham til Vestervig arrest, hvor Krennarbo måtte sidde et par dage. Siden den hændelse så vi ham aldrig mere optræde i Hurup, desværre.

Kort tid efter denne hændelse stod der en aften en flok unge mennesker og sludrede på Sabroes hjørne, da betjent Møller kom forbi. Han skubbede de unge mennesker til side, idet

han råbte: »Passer gaden, mine herrer, ikke noget opløb her«. Ja, det var ikke noget, man var vant til i Hurup, og der gik da heller ikke lang tid, før Møller blev klar over, at thyboerne var et fredeligt folkefærd, som han kunne omgås på en mere afslappet måde.

Den føromtalte arrest i Vestervig hørte jeg aldrig i min barndom omtalt som andet end »æ snothuel«. Den blev varetaget af arrestforvarer Jensen om hvem, der stod megen respekt. Når der skete et eller andet, og man hørte, at Jensen fra Vestervig havde været der, ja, så kunne man ligefrem få kuldegysninger ved at tænke derpå. At komme i »æ snothuel« var dengang den største skam, der kunne overgå et menneske. Min forestilling derom som lille dreng var, at folk derude måtte være meget forkølede, men de boede jo også så nær ved havet. Jeg troede, at det var et stort hul fyldt med snot, som folk blev stoppet ned i, så kun hovedet var ovenfor. Sådan er et barns fantasi jo ofte.

For mange år siden gik der oppe fra Birkekjær ved Ashøje en bred å ned gennem Bredgade. Åen ligger der endnu, men i store rør under gaden. Ved Det gamle Apotek drejer åen nordpå og videre forbi mejeriet, kirken og ud i fjorden ved Visbyå. Ja, det lyder mærkeligt, men denne å afgjorde i min barndom i hvilken skole, man skulle gå i de to første år. Da jeg boede syd for åen i Refs, skulle jeg gå i Refs forskole, børnene nord for åen skulle gå i den forskole, der lå oppe ved den store kommuneskole i Hurup. Efter forskolen kom vi så op i den store Hurup skole med fem klasser, og her blev det jo anderledes alvorligt, for der var flere børn og 4-5 lærere. Disse måtte både bruge spanskrør og tamp (et stykke reb med knuder på), men lærerne på Hurup skole var ikke slemme til at bruge den slags afstraffelser, det blev mest ved truslerne. Kun en gang, da en af lærerne havde fået en ny tamp, skete der noget. Læreren tilbød den elev, der ville indvie den nye tamp, to kroner for to slag, men regnede sikkert ikke med, at nogle ville melde sig. Det gjorde den 13-årige Oskar imidlertid, for to kroner var mange penge. Læreren blev helt rød i hovedet, men måtte nu gennemføre det. Der blev dødstille. Oskar, som var kommet i fokus, blev bedt om at lægge sig på det første bord. Læreren tog tampen lagde den i to lag og slog så. Oskar gav et gisp fra sig og løftede hovedet lidt, ved andet slag lød der endnu et gisp, men nu faldt hovedet ned på bordet. Lidt efter rejste han sig, og med nogle trækninger i ansigtet gik han ned på sin plads - de to kroner var reddet.

Vi begyndte skoledagen med morgensang, så bad læreren Fadervor, og nu begyndte undervisningen i dansk, retskrivning, regning, historie osv. Fremmedsprog var dengang et ukendt fænomen. Jeg er i dag meget interesseret i historie, og det kan jeg nok takke min historielærer for, han var fantastisk til at fortælle om Uffe Hin Spage, Kristian den Anden og hans tro admiral Søren Nordby, om Kristian den Fjerde og mange flere, ja, han kunne rigtig »rive os med«, når han stod foran katederet med en danmarkshistorie i hånden og svang den over sit hoved som et sværd samtidig med, at han trampede i gulvet og slog med hovedet, så hans lorgnet kunne flyve ham af næsen.

Jeg havde forskellige lærertyper, en af dem var meget skrap, men retfærdig. Når klassen blev lidt urolige, kunne han tage tampen og smadre den i katederet, mens han rød i hovedet råbte: »Må jeg så få ro I forbandede unger«, og så blev der ro! Jeg mindes ham alligevel med glæde og husker, at han fortalte, at han selv som elev havde haft en løjtnant til lærer, en mand, der var blevet afskediget fra militæret, fordi han var for hård mod soldaterne, men nu blev brugt til at undervise børn.

Vi havde også en ældre lærer, der pga. af mange personlige sorger ofte var i dårligt humør. Der var særlig et par drenge, der kunne irritere ham grænseløst med deres drillende grin, og det så meget, at han en dag tog en af dem i hoved og hale, løftede ham op i ansigtshøjde for til slut at kyle ham hen ad gulvet. En anden gang råbte han til en dreng: »Jeg vil hellere se dig lemlæstet for mine fødder, end jeg vil se dig grine ad mig«. Det var den samme lærer, der havde en såkaldt »spytbakke«, dvs. en tallerkenstor blikskål til at spytte i, da de fleste mænd dengang brugte skråtobak. Spytbakken stod 2-3 meter fra katederet i et hjørne, og da



Hurup Kommuneskole, som den så ud, det første år jeg gik der.

læreren altid sad ved katederet, når han spyttede, hændte det ofte, at han ramte gulvet eller væggen i stedet for spytbakken, men det var der ingen, der tog så nøje dengang. På trods af de ting, jeg har fortalt om ham, mindes jeg også den lærer med glæde.

En alvorlig tildragelse, som blev snakket meget om dengang, foregik på en af Hurups små naboskoler. Der var en 11-årig dreng på skolen, lad mig kalde ham Peter, som ofte skulkede 2-3 dage ad gangen. Da læreren nu syntes, at det blev for ofte, spurgte han en dag Peter: »Sig mig, hvorfor har du ikke været i skole de sidste dage?« - »Æ hårr hatt tuberkulose«, svarede drengen. Tuberkulose var jo dengang en meget alvorlig, dødelig sygdom, men det tænkte Peter ikke på. »Du lyver« protesterede læreren, men Peter påstod stadig, at han havde haft tuberkulose. Læreren, som selv havde en dreng, Hans, i klassen, sagde til denne: »Gå ud i brændehuset og hent øksen, så hugger vi hovedet af Peter, vi vil ikke mere høre på al den løgn«. Hans gik ud efter øksen, men kom lidt efter tilbage og spurgte: »Skal det være den store eller lille?« - »Ja«, sagde hans far, »Du må hellere tage den store økse, så vi kan gøre det på en gang.« Nu blev det Peter for meget, med rædsel i øjnene styrtede han ud af døren og hjem til forældrene, hvor han fortalte, hvad der var foregået. Der blev stor opstandelse, skolekommission og sogneråd blev indkaldt til møde om sagen, læreren stod til afskedigelse, men man nøjedes dog med at forflytte ham til et embede langt nede i Jylland.

En af skoleårets store oplevelser var sommerudflugten til en eller anden købstad. I 3. klasse var jeg for første gang med på en tur til Skive. Sove kunne man ikke meget natten før, og når ens far endelig kaldte, ja, så var det hele et stort eventyr uden ende. Man nærmest svævede på vejen ned til stationen med en rød sodavand og rugbrødsmadder i en lille pose og desuden 1 krone i lommen. Vi kørte i såkaldte kreaturvogne uden sæder og vinduer, men med

nogle lange skamler langs siderne, hvorpå de største af børnene kunne stå og kigge ud af små firkantede åbninger oppe under taget. Vi mindre børn måtte stå eller sidde på gulvet i mørke uden at se noget som helst på turen, så det var en stor befrielse, når døren endelig blev låst op, og vi slap ud. Vi kørte dengang med kulfyrede lokomotiver, hvilket resulterede i, at de største børn, som havde kunnet se lidt, var sorte i hovederne af røgen, og samtidig hæse af at råbe hurra-hurra hele vejen til Skive og tilbage igen.

Jeg ville gerne have været på realskole, men da det var et spørgsmål om penge, og ingen af mine søskende havde fået lov, kom jeg det heller ikke. I stedet for blev jeg i en alder af 12 år som de fleste drenge dengang sendt ud på landet at tjene. Det var hos et par gamle søde mennesker, som manglede en tjenestedreng. Det var meget svært i begyndelsen, jeg længtes hjem, og bedre blev det jo ikke af, at jeg var bange for både heste og køer, og desuden skulle i en anden skole med fremmede børn. Meget skole blev det nu ikke, der var to klasser, og vi gik kun 2-3 dage i ugen fra 8-12. Jeg var begyndt 1. maj i pladsen, og i løbet af sommeren vænnede jeg mig til arbejdet, som der var nok af fra kl. 7 morgen til 6 aften. Sidst på efteråret solgte gårdmanden, som var sidst i 60'erne sin ejendom. Jeg var lykkelig for at kunne flytte hjem, men jeg glemmer aldrig synet af de to gamle mennesker, da jeg gik ud i køkkenet for at sige farvel til dem. De havde et helt langt liv boet på gården og stod nu helt fortabte og ventede på bilen, der skulle hente dem. Jeg vil slutte med et lille digt om den dag.

No sku di fløtt, æ dåå wa kommen
den hååd di frøgted i manne oer,
no holdt æ woogn dæe sku hent dem
hæe ued i dje gammel goer.

Dæ wa så stell no hæe imell dem,
a uer hååd di slet ett flie,
no stow di hæe i dje pæen klejjer,
han skotted te hin, men såå ett mie.

Fo hun wa lånt hen i kjære minner,
som di hååd sammelt i manne oer,
mæ baer å venner rojn omkring dem
å osse hæe ve æ kykkenbow'er.

No wa de hiele bløwn dem fremmed
skjønt di hååd goen hæe tow snees a oer,
di mærked begg tow dje øwn wa doged,
hur ku æ lyw endda wæ hoer.

Æ biel vent dem, di sku ajste,
men de wa hoer å kom igång,
di siest triken wa swæær å go,
æ bien wa lissom bløwn så tångg.

No mott di strææb, de wa forbik,
hæe wa ett mie no å gøer,
fowall - fowall hur di end soo,
såen lyed fue dje øer.

Så tow di haste di siest skridt,
æ rudder lyest så koll imu'ed dem,
de sku så wæe den siest helsen,
som di fik mejj fræ dje gammel hjem.

Legat til Heltborg bibliotek

Jens Verner Præstgaard

Anders Larsen Søndergaard blev 1815 dimitteret med 1. karakter udmærket duelig fra Snedsted Seminarium og ansat som lærer og kirkesanger i Heltborg. Det var en meget energisk og dygtig lærer sognet havde fået. I de mange år han virkede tog han initiativ til meget, som ikke var almindeligt i små landsogne. Han betegnedes da også i en indberetning som fortrinlig og dygtig. Et af de mere fremsynede initiativer han tog var oprettelsen af et sognebibliotek på et tidspunkt, da kun de færreste byer havde folkebiblioteker, og der kun var et sogn i amtet, der havde et bibliotek. Da han havde bemærket »den almindelige ulyst til læsning«, begyndte han med de flinkeste af sine skolebørn, havde siden fast udlån en gang om ugen af sine egne bøger. I 1827 bad han Landhusholdningsselskabet om støtte i form af bøger. I 1828 tog han fat med 3 bøger skænket af amtmand Faye, der varmt støttede »denne brave skolelærer«, 47 af sine egne og godt 30 bind fra Landhusholdningsselskabet.

For at sikre bibliotekets bestående og videre udvikling oprettede han i august 1863 et legat, der kom til udbetaling efter hans død 3. okt. samme år og frem til 1984.

Legat til Heltborg bibliotek.

Vi Christian den Niende af Guds nåde konge til Danmark, de Venders og Gothers, hertug til Slesvig, Holsteen, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenborg,

Gjøre vitterligt: At eftersom hos os allerunderdanigst er ansøgt og begjæret vor allerhøieste stadfæstelse på den i original herved hæftede fundats for skolelærer og kirkesanger Anders Larsen Søndergaards legat til vedligeholdelse og udvidelse af et sognebibliotek for Heltborg sogn under Thisted Amt udi vort land Nørrejylland, så ville vi allernådigst have forbemeldte fundats udi alle dens ord, klausuler og punkter bekræftet og stadfæstet, ligesom vi og hermed bekræfter og stadfæster samme, dog således at legatets aktiver ville være at anbringe i anordningsmæssige effekter, der ville at forsynes med forbudspåtegning af Thisted Amtsråd, forbydende alle og enhver imod det som foreskrevet står, hindre at gøre.

Givet i vor kongelige residensstad Kjøbenhavn den 12 september 1883.

Under vort kongelige segl.

Efter hans kongelige majestæts allernådigste befaling.

E. Sceel

Stadfæstelse på fundats for skolelærer og kirkesanger Anders Larsen Søndergaards legat til vedligeholdelse og udvidelse af et sognebibliotek for Heltborg sogn under Thisted Amt.

Jeg underskrevne Anders Larsen Søndergaard, forhenværende kirkesanger og skolelærer i Heltborg, gør hermed vitterligt, at jeg har besluttet at stifte et legat til fordel for Heltborg sognebibliotek, dersom de kære sognebeboere ville modtage det lidet, jeg kan byde, og påtage sig den ulejlighed, som legatets bestyrelse vil medføre.

For dette legat opsætter jeg hermed, i håb om kongelig allernådigst konfirmation følgende

Fundats

Når jeg ved døden er afgået, skal der af mit bo udredes 100 rdl. RM til Heltborg sognebibliotek, og disse eet hundrede rigsdaler rigsmønt skulle være forfaldne til udbetaling 11. juni eller 11. decbr., som indfalder næst efter årsdagen efter min dødsdag.

Så snart det bestemte antal medlemmer til bestyrelsen er valgt, og samtlige valg er modtagne, meddeler bestyrelsens formand min plejedatters mand Anders Christian Jensen, skriftlig underretning derom, og bemeldte Anders

Christian Jensen er da forbunden til at betale pengene til den ovenfor bestemte forfaldstid.

Skulle den nævnte meddelelse fra bestyrelsens formand blive Anders Christian Jensen tilstillet så nær under forfaldstiden, at han ikke i så kort tid kan skaffe pengene tilveje, så kan han, når han derom erklærer sig inden 14 dage efter meddelelsens modtagelse, betale dem et halvt år senere med et halvt års renter 4 p.c. p.a.

Disse 100 rdl. betales til bestyrelsens formand. De kunne betales enten ved contant betaling eller ved overdragelse af en panteobligation lydende på denne sum.

Og dersom jeg ved min død har penge indestående i Thisted Amts Sparekasse på conto nummer 1257, (tolv hundrede og syv og halvtredsindstyve) så skulle også disse tilfalde biblioteket. Den vedkommende sparekassebog lyder for tiden på 78 rdl., og ligesom jeg er betænkt på at gøre videre indskud på dette kontonummer, om jeg ser mig istand dertil, således forbeholder jeg mig også ret til at udtage penge af kassen, ifald jeg måtte finde anledning. Og dersom jeg inden min død har opsagt nogle af pengene uden at have modtaget dem, så skal ovennævnte min plejedatters mand, Anders Christian Jensen være berettiget til at modtage dem. Derimod haver han ingen ret til at udtage flere penge af sparekassen, end jeg førend min død havde opsagt, og af sparekassepengene kan han ikke hæve renter, men disse skulle tilfalde legatet.

Sparekassebogen leverer Anders Christian Jensen til bestyrelsens formand, så snart denne har meddelt ham underretning om at valgene på medlemmer til bestyrelsen er tilendebragt og samtlige valg modtagne, undtagen Anders Chr. Jensen da endnu ikke har modtaget de penge, som jeg før min død måtte have opsagt, i hvilket tilfælde han beholder den, indtil disse kunne haves udbetalte.

Oven omtalte 100 rdl., eventuelt i forening med sparekassebogens indhold, danner grundlaget for bibliotekets fond.

Halvdelen af de årlige renter og renters renter, eller hvilke andre indtægter biblioteket i fremtiden måtte tilkomme, anvendes til dets vedligeholdelse og udvidelse, samt til andre nødvendige udgifters udredelse f.eks. anskaffelse af de fornødne protokoller, de fornødne afskrifter af fundatsen osv.

Den anden halvdel af de årlige indtægter lægges til fonden, for at der således med de tid efter anden forøgede renter efterhånden kan anskaffes flere bøger, eftersom læselysten tiltager og trang til læsning mere føles.

Anm: I det her vedhæftede bilag, litra A har jeg tilladt mig nærmere at begrunde denne fremgangsmåde tilligemed nogle af de herefter følgende bestemmelser.

Biblioteket ønskede jeg, måtte vorde bestyret af nogle af kommunens hæderligste mænd, og at det måtte stå under overbestyrelse af amtsrådet som den øverste kommunale autoritet i amtet.

Med hensyn til bestyrelsens sammensætning og virksomhed skal jeg tillade mig følgende forslag:

§ 1

Til at sørge for bibliotekets pengesummers sikkerhed og frugtbargørelse, og for bøgernes opbevaring og udlån, samt for nye bøgers indkøb og i det hele for bibliotekets tarv vælges 6 af kommunens beboere, og sognepræsten ombedes at tiltræde bestyrelsen som formand. Skulle præsten undslå sig for at tiltræde bestyrelsen, så udnævnes et medlem mere ved valg. (Se litra A).

§ 2

Bestyrelsens medlemmer vælges ligesom sogneforstanderskabets i to halvddele af to forskellige slags vælgere. Dersom sognepræsten tiltræder bestyrelsen, ville begge halvdele af de valgte medlemmer altså være lige store, men i modsat fald vil der blive en større og en mindre halvdel, ligesom det var tilfældet med sogneforstanderskabet. De samme regler som gælder for valgene til sogneforstanderskabet med hensyn til valgret og valgbarhed, samt funktionstid m.m. følges også for bestyrelsens vedkommende.

§ 3
Valgene til bestyrelsens første sammensætning ledes af sogneforstanderskabet, men de senere valg af bestyrelsen selv. De medlemmer, som første gang bliver valgte, vedbliver bestillingen indtil der i et af de følgende år foretages nyt valg på en afdeling af forstanderskabet, men i det samme år, som dette finder sted, aftræder den afdeling af bestyrelsen, der er valgt af den samme klasse vælgere, som har valgt de aftrædende sogneforstandere, og nye medlemmer vælges i deres sted. Når så 3 år senere den anden afdeling af sogneforstanderskabets medlemmer fornys, aftræder den tilsvarende afdeling af bestyrelsen og nye medlemmer vælges i stedet, og således fremdeles. Efter ethvert valgs tilendebringelse meddeler bestyrelsens formand amtsrådet underretning om udfaldet. (Litra A.)

§ 4
Medlemmernes funktionstid regnes fra nytår til nytår; undtagen for deres vedkommende, der første gang bliver valgte; thi disse overtager bestyrelsen umiddelbart efter valgenes tilendebringelse og vedbliver til udgangen af det år, ved hvis slutning de skulle afløses.

§ 5
Bestyrelsen afgør selv, hvorledes dens forretninger skulle deles, om der f.eks. skal udnævnes en blandt dens medlemmer til regnskabsfører, eller de derhen hørende forretninger overtages af formanden osv.

§ 6
Bibliotekets anliggender afgøres i bestyrelsens møder efter stemmeflerhed. I tilfælde af lige stemmer gør formandens stemme udslaget. Dersom mindretallet i et eller andet tilfælde ønsker det, kan sagen indstilles til amtsrådet, hvis afgørelse bliver at tage til følge.

§ 7
Bestyrelsen holder møde, så ofte det anses fornødent, og altid, når formanden eller tre af medlemmerne begærer det.

Er et møde ikke fuldtalligt, kan det dog tage beslutninger, når i det mindste halvdelen af medlemmerne er til stede.

Også om der kun er tre medlemmer til stede, kan mødet ved enstemmighed tage beslutninger, dersom

A: Mødetiden var bestemt ved det foregående møde og indført i bestyrelsens protokol tillige med forhandlingsgenstandene, eller medlemmerne bevisligen med 4 dages varsel er underrettede om mødetid og sted og om forhandlingsgenstandene, og

B: Dersom mødet ikke er bestemt til at afholdes en søn- eller helligdag, og heller ikke en på hvilken der holdes marked nogen steder i Thisted amt, eller dagen næstforud eller næst efter markedsdagen.

§ 8
Bestyrelsen sørger for at gøre bibliotekets kapitaler frugtbringende på bedste måde og frem for alt for deres sikkerhed. Skulle biblioteket lide noget tab, der er forårsaget ved tilregnelig mangel på omhu fra bestyrelsens side, så er dens medlemmer en for alle og alle for en ansvarlige for tabet. (Se litra A).

Lider derimod biblioteket på en eller anden måde et tab, for hvilket bestyrelsen ikke kan gøres ansvarlig, så ophører indkøbet af nye bøger, og den hele indtægt med undtagelse af hvad der kan medgå til en eller anden uopsættelig udgift, lægges til fonden, indtil denne igen har samme størrelse, som den til den tid ville have haft, når intet tab var indtruffet.

Tror bestyrelsen, at bibliotekets virksomhed ved sådan standsning af bøgernes indkøb ville lide for meget, så kan den også, når amtsrådet dertil giver sit samtykke, bruge indtil en fjerdedel af de årlige indtægter og kun lægge de tre fjerdedele til fonden, imod at det forhøjede tillæg vedbliver i et tilsvarende længere tidsrum.

§ 9
Den del af indtægterne, hvormed fonden årligt skal forøges, indsættes i Thisted Amts Sparekasse, medmindre bestyrelsen skulle vide en anden sikker måde, hvorpå den lettere kunne anbringes eller gøres mere frugtbærende. Og når biblioteket efterhånden samler større kapi-

taler, søger betyrelsen enten med pant i faste ejendomme eller på anden måde at gøre dem så frugtbringende som muligt.

§ 10

Regnskabsføreren aflægger ved hvert års udgang regnskab over bibliotekets indtægter og udgifter i det forløbne år. Regnskabet bør udvise, hvor meget den halvdel af indtægterne udgør, der var bestemt til forbrug, samt hvad beholdning der har været i kassen fra det foregående år, eller hvilken underballance, der har været i dette. Og ligeledes hvortil de brugte penge er anvendte, hvilke bøger, der er indkøbte, og hvad hver af disse har kostet, samt hvilken beholdning eller underballance, der bliver at tilføre næste års regnskab.

Om end det ikke altid vel kan undgås, at der bliver nogen underballance i regnskabet, så bør denne dog kun udgøre en liden kvotedel af årets indtægter, da disse ikke forud bør være optagne for det følgende år. I fornøden fald kan amtsrådet til enhver tid bestemme grænserne for underballancens størrelse.

Forsåvidt der i årsløbet måtte være skænket bøger eller penge til biblioteket, vil dette også være at indføre i regnskabet tillige med giverens navn og underetning om gavens størrelse og beskaffenhed.

§ 11

Ved et møde, der afholdes henimod slutningen af året fremlægges regnskabet af regnskabsføreren. Det efterses da af bestyrelsens øvrige medlemmer, og om det befindes rigtigt, bevidnes dette af dem ved påtegnet attest. Findes der imidlertid fejl i regnskabet, så overlades det til regnskabsføreren at berigtige det, og derpå atter at fremlægge det enten ved det samme møde, eller ved et møde, som bestemmes afholdt nogle dage derefter. Skulle der da endnu findes fejl, gør de øvrige medlemmer deres bemærkning derom og forsyner den med deres underskrift.

Mødet, hvorved regnskabet fremlægges, holdes så nær ved årets slutning, at det med rimelighed kan antages, at der inden dets udgang ikke vil forefalde nogen indtægt eller udgift. Skulle der så alligevel indløbe nogen indtægt eller udgift inden årets udløb, så kan regnskabsføreren ved en påtegning, dateret den 31. dec. bemærke det på regnskabet. Lider dette derved nogen betydelig forandring, så kan bestyrelsen enten ved et møde i begyndelsen af det følgende år eller ved det næste regnskabs fremlæggelse, afgive sine bemærkninger derover. Har regnskabsføreren siden regnskabets fremlæggelse begået nogen fejl, enten med hensyn til indtægt eller udgift, så bærer han ansvaret derfor, om han end aftræder det følgende nytår, og det samme vil være tilfældet med de øvrige aftrådte medlemmer, om fejlen er af den beskaffenhed, at disse kunne pålægges nogen del i ansvaret.

I begyndelsen af det følgende år indsendes regnskabet tillige med de tilhørende kvitteringer som bilag til amtsrådet, efter at det i forvejen har været udlagt til offentligt eftersyn i lighed med, hvad der gælder om skolevæsenets regnskaber.

Samtidigt med regnskabet udlægges også til offentligt eftersyn en dertil taget afskrift af fundatsen med bilag litra A, som bliver at opbevare i biblioteket, hvor det igen henlægges, når det har været udlagt i lovbefalet tid.

§ 12

Med regnskabet følger tillige oplysning om fondens størrelse ved regnskabsårets begyndelse, og om dets tilvækst ved tillæget af årets halve renter, samt om hvor og hvorledes dens kapitaler er anbragte osv.

§ 13

Bestyrelsen antager en bibliotekar, der sørger for bøgernes opbevaring og udlån og fører nøjagtig protokol over deres udlån og tilbagelevering, således, at han til enhver tid kan påvise, hvor en hvilken som helst bog findes, som ikke er til stede på biblioteket. Protokollen leveres ham af bestyrelsen og føres efter et derom givet eller approberet skema.

Bibliotekaren indfører kataloget i protokollen og tilføjer navne og numre på de bøger, hvormed biblioteket tid efter anden forøges, samt tilføjer den dato, på hvilken han har

modtaget bøgerne og hensat dem i biblioteket.

Når en bog bliver opslidt, så bemærker han dette i kataloget og foreviser bogen for bestyrelsens formand, og dersom en bog bliver beskadiget eller forkommer, så anmærker han sådant i protokollen tillige med underretning om for hvem skaden er sket, og indberetter sagen til bestyrelsen.

§ 14

Bibliotekaren sørger for, at enhver bog er forsynet med helt omslag, inden den udlånes, og til erstatning for hans ulejlighed dermed og for udlæg til det fornødne papir osv. kan bestyrelsen pålægge læserne at betale ham en vis årlig kendelse. Denne kendelse betaler læseren, inden han første gang i et kalenderår låner en bog, og den gælder til den påfølgende nytårsdag, hvorefter der igen betales for det følgende år. Denne kendelse er den eneste udgift, som læseren har for bøgernes afbenyttelse, når han behandler dem ret og leverer dem tilbage til rette tid.

Skulle nogen deltagers formues omstændigheder være så ringe, at han måtte finde kendelsen trykkende, og bestyrelsen erkender, at hans besværing er grundet, så kan den for hans vedkommende nedsætte den til det halve, eller ifald han er fattig, ganske fritage ham for at svare nogen kendelse.

Hvo der ikke tidligere i årsløbet har benyttet bøgerne, men ønsker at begynde dermed efter mikkelsdag, betaler for dette år kun den halve kendelse, når han ved sin optagelse som deltager tillige vil betale den fulde kendelse for det følgende år.

Bestyrelsen kan forandre kendelsens størrelse så ofte den dertil finder anledning.

Dersom nogen, før et år er udløben afgår som deltager i biblioteket, enten efter eget ønske, eller ifølge bestyrelsens beslutning, så kan han dog ikke afgive fordring på tilbagebetaling af nogen del af den for året betalte kendelse, om end en større del af året er tilbage ved hans aftrædelse.

§ 15

Efterhånden som biblioteket udvides, ville bibliotekarens forretninger selvfølgelig tiltage, og når dette er sket i nogen betydelig grad, ville tillige bibliotekets indtægter være noget forøgede. Når bestyrelsen finder, at bibliotekaren i betragtning heraf bør tilstås nogen godtgørelse af bibliotekets indtægter, indgiver den forslag derom til amtsrådet for en vis årrække; og forsåvidt rådet bifalder forslaget, vil det være at følge i det bestemte tidsrum. Efter dette tidsrums udløb tages det atter under overvejelse, om den tagne bestemmelse også skal gælde for den følgende periode, eller den skal noget forandres.

§ 16

Dersom skolelæreren findes villig til at overtage bibliotekarforretningene, synes de naturligst at kunne overdrages til ham, da hensigten med bibliotekets oprettelse slutter sig til hans embedsvirksomhed. Men skulle han ikke kunne overtage bestillingen, eller han ikke udfører forretningerne tilbørligt, så vælges en anden ordentlig mand, der interesserer sig for læsning og er villig til at påtage sig nogen ulejlighed for at vække læselyst hos andre og tilfredsstille den på en gavnlig måde.

Skulle bestyrelsen finde det nødvendigt at antage en bibliotekar enten i Visby sogn, eller endog uden for pastoratet, så sørger den dog for, så vidt muligt, at en passende del af bøgerne hensættes til udlån et sted i Heltborg sogn, når ellers nogen som har plads til at opbevare bøgerne på et tørt sted vil påtage sig ulejligheden med deres udlån.

§ 17

Bestyrelsen foreskriver de vedtægter, som skulle følges ved bøgernes udlån og hvad dermed står i forbindelse og disse vedtægter er såvel bibliotekaren som læserne forbundne til at føle sig efterrettelige. (Litra A).

§ 18

Bøgerne kunne udlånes til enhver i sognet eller pastoratet, om hvem det med vished kan vides, og som i fornøden fald kan stille sikkerhed for, at han vil behandle bøgerne vel og iøvrigt følge de vedtagne vedtægter, og som i forefalden-

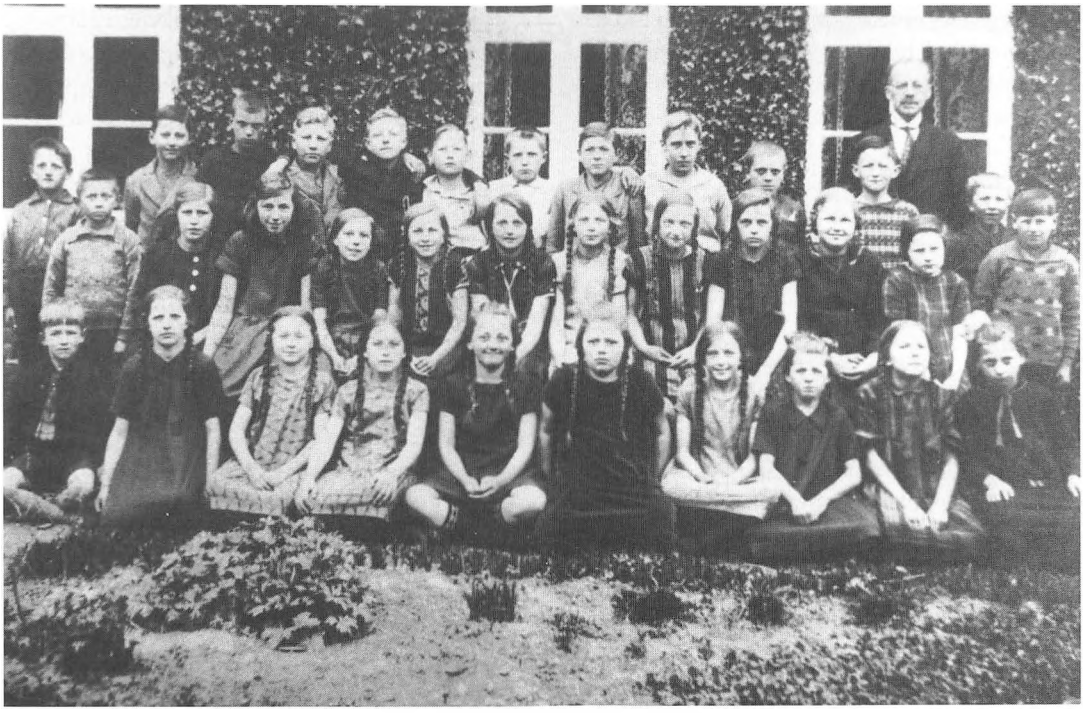

Elever fra Heltborg Skole ca. 1927.

de tilfælde vil betale, hvad der af bestyrelsen i overenstemmelse med vedtægterne måtte blive ham pålagt.

Børn og tyende kunne også låne bøger af biblioteket, men dog kun når faderen eller husbonden vil påtage sig ansvaret på deres vegne, og bestyrelsen finder dem dertil pålidelige.

Angående ledige eller hjemløse personer står det til bestyrelsen at bedømme, om og i så fald på hvilke vilkår, de kunne optages som deltagere.

Bøgerne må ikke bruges af børnene i skolen, om end biblioteket har sin plads der.

Når nogen udenfor pastoratet måtte ønske at tiltræde som deltager, så afgør bestyrelsen, om dette kan lade sig gøre uden for megen hinder for pastoratets læsere, og i så fald på hvilke vilkår han kan optages. Den pågældende melder sig da hos formanden, og dersom denne finder, at han kan optages, så meddeler han ham derfor at et bevis, som den tiltrædende foreviser bibliotekaren, når han første gang låner en bog og betaler den bestemte kendelse. (Litra A).

§ 19

Enhver, som låner af bibliotekets bøger, er forbundne til at behandle dem vel og tilbageleverе dem i rette tid. Forser nogen sig her imod, så kan bestyrelsen idømme ham en mulkt efter forseelsens beskaffenhed, eller udelukke ham fra adgang til biblioteket.

Dersom en bog beskadiges, så erstattes skaden efter bestyrelsens skøn. Finder den pågældende erstatningen for høj, så betaler han bogen efter bogladepris og beholder det beskadigede eksemplar.

Skulle en bog forkomme for nogen af læserne, så betaler han ligeledes den efter bogladepris.

Dersom nogen beholder en for længe, og som skriftlig påmindes af bibliotekaren om, at levere den inden en vis kort frist, uden at holde sig dette efterrettelig, så betragtes bogen som bortkommen, og den skyldige betaler den, imod at beholde den, ifald den atter skulle komme tilstede.

Dersom en bog, som er bleven beskadiget

eller er forkommen, var så gammel eller så forslidt, at den derved var bleven mindre brugbar, så kan bestyrelsen af hensyn dertil nedsætte erstatningen noget under bogladeprisen.

§ 20

Biblioteket efterses så ofte, bestyrelsen anser det fornødent eller amtsrådet forlanger det, og altid i slutningen af det år, da en af dens afdelinger aftræder. Synet foretages, efter at nye medlemmer er valgt, og de nyvalgte tager del i forretningen.

Udfaldet af synet indføres i bestyrelsens protokol, og en afskrift deraf udlægges til offentligt eftersyn tillige med regnskabet, og indsendes derefter med dette til amtsrådet. (Litra A).

§ 21

Dersom der i pastoratet er oprettet et læseselskab, hvis medlemmer betaler et årligt bidrag af i det mindste en skæppe bygs værdi, og bestyrelsen finder selskabets indretning hensigtsvarende, så skal et sådant selskab være berettiget til at låne de til biblioteket anskaffede nye bøger, forinden de hensættes i biblioteket til almindeligt udlån.

Som almindelig regel for sådant lån gælder, at selskabet beholder hvert af de større bind, 20 ark eller derover i lige så mange uger som selskabet tæller medlemmer, og mindre bøger i kortere tid, hvilken bestyrelsen nærmere bestemmer, ligesom denne også bestemmer, om selskabet kan beholde småpjecer på enkelte ark i lige så mange dage eller dobbelt så mange dage, som selskabet har medlemmer.

Bøgerne leveres til selskabets formand, der sørger for, at de under udlånet er forsynet med omslag og bliver vel behandlede, samt at de tilbageleveres til bestyrelsens formand til rette tid.

Leveres disse bøger ikke tilbage den bestemte tid i aldeles ubeskadiget tilstand, så har selskabet for fremtiden tabt sin fortrinsret til at låne af bibliotekets bøger, og selskabets formand er ansvarlig for hvad fejl, der er begået uden at han kan undskylde sig med, at skaden eller forsinkelsen hidrører fra et eller andet af selskabets medlemmer.

Er der flere læseselskaber i pastoratet af ovennævnte beskaffenhed, så udlånes bøgerne efter bestyrelsens bestemmelse først til det ene, og efter deres tilbagekomst til det andet selskab, inden de hensættes i biblioteket.

Skulle et læseselskabs årlige bidrag være noget mindre end en skæppe bygs værdi, så afgør bestyrelsen, hvor vidt det desuagtet kan tilstås den nævnte fortrinsret (Litra A).

§ 22

Dersom nogen af velvilje for biblioteket og for at fremme dets virksomhed ville betænke det med gaver af gode bøger eller af penge, da vil sådant være at modtage med erkendtlighed og at indføre i protokollen. Bestyrelsen kan også tilstå en sådan velgører den i forrige § omtalte fortrinsret for kortere eller længere tid. (Litra A).

§ 23

Bestyrelsen sørger for at kun sådanne bøger får plads i biblioteket, som er forfattede i sund kristelig ånd, for så vidt de står i nærmere eller fjernere berørelse med religionen. Da en forfatters religiøse anskuelser som oftest giver sig tilkende i hans værker, om disse end ikke ligefrem afhandler religiøse materier, og hans personlige overbevisning sjældent undlader at gøre indtryk på læseren, så ville det være ønskeligt, om bestyrelsen kunne holde sig alene til sådanne forfattere, som er gennemtrængt af sund kristelig tro og af iver for at befordre deres medmenneskers kristelige dannelse.

For at befæste troen på Gud ved udbredelse af kundskab om hans egenskaber og hans gerninger og om hans styrelse, bør biblioteket tillige med andre nyttige bøger også efterhånden forsynes med sådanne, som på en fattelig måde meddeler kundskab om naturen og dens kræfter og om historiske begivenheder.

I det hele taget bør bøgerne dels være belærende i de forskellige kundskabsgrene og dels forædlende og underholdende. Ved siden af sådanne bøger, som kunne være passende for alle, anskaffes tid efter anden også sådanne, som har hensyn til de forskellige læseres tarv med hensyn til deres alder eller deres livsstil-

ling og vilkår, og navnlig sådanne som indeholder trøst for lidende og sørgende.

Efterhånden forsynes biblioteket også med et godt udvalg af bøger for børn og den barnlige alder. (Litra A).

§ 24

Fremfor alt våger bestyrelsen over, at der ingen skadelige eller farlige bøger får plads i biblioteket, og skulle der desuagtet findes en sådan, bør den brændes og hverken sælges eller bortgives, for ikke at udsætte nogen for den fare, der kan være forbunden med dens læsning.

Som farlige bøger anses sådanne, som kunne forvirre den unges og ubefæstedes religionsbegreber eller svække hans kristelige tro, eller ophidse indbildningskraften og besmitte sædelighedsfølelsen, og over alt sådanne, som på en letsindig måde omtaler dyden og lasten.

§ 25

Bestyrelsens bestræbelser for ved bøgernes valg at imødekomme læsernes ønsker, bør ikke gå så vidt, at den skulle anse sig forbunden til ubetinget at rette sig efter dem. Den vil tværtimod, i tilfælde af uoverensstemmelse, have den opgave ved siden af en hensigtsmæssig tillempning at bestræbe sig for at lede smagen i en rigtig retning. (Litra A).

§ 26

Jeg håber, at bestyrelsen, når den ser (sig) i stand dertil, efter bedste evne vil bestræbe sig for at forsyne enhver i omegnen, der har lyst til at læse og vil afhente bøger fra biblioteket, med god læsning.

Vel vil bibliotekets indtægter kun være ringe i begyndelsen, men så længe de halve renter årligt tillægges fonden, vil denne, når man forudsætter 4% renter, sandsynligvis fordobles omtrent hvert 36. år, og bestyrelsen vil således med tiden få så meget at disponere over, at den uden vanskelighed vil kunne udvide sin virksomhed.

Når biblioteket, som en følge af indtægternes fordobling, bliver således forsynet med bøger, at bestyrelsen i forøget grad ser sig i stand til at virke i omegnen, så kan den sørge for at tilfredsstille læselysten ved hvilke midler, den finder tjenligt. Navnlig kan den sætte sig i forbindelse med en eller anden mand, der interesserer sig for læsning og som har lejlighed til at danne en læsekreds om sig. En sådan mand kunne da leveres et større antal bøger på en bestemt længere tid, i hvilken han kunne sørge for deres udlån blandt de øvrige læsere, og derefter få dem ombyttet med andre.

Ligeledes kan bestyrelsen træde i forbindelse med nogle af omegnens sogneforstanderskaber, for at erfare, om der i en eller anden del af deres distrikter kunne være anledning til at prøve en lignende fremgangsmåde.

§ 27

Når biblioteket ved de forøgede indtægter måtte få evne til at gøre større opofrelser for at tilfredsstille de pågældendes trang til læsning, så kan bestyrelsen indkøbe gode bøger for at bortskænke til sådanne offentlige almuebiblioteker, som den finder at være velbegrundede, men som ikke formår at forskaffe sig de fornødne bøger. Da bøger i almindelighed ikke er til mere nytte for den enkelte som har dem alene, end de kan være for hver enkelt i et helt selskab, så bør der kun undtagelsesvis, og først når bibliotekets indtægter er blevet noget rundelige, skænkes bøger til ejendom for enkelte personer, og da kun til sådanne, som ved flittig og tænksom læsning i forening med en kristelig og sømmelig vandel har gjort sig værdig til slig opmærksomhed, og kun sådanne bøger som kunne ventes at være modtageren til daglig nytte, f.eks. en ordbog, en håndbog, en gudelig bog, en lærebog i en eller anden videnskab osv.

Hvo der en gang er blevet skænket en bog, kan ikke i et længere tidsrum, f.eks. 12 eller i det mindste 6 år, tilstås en lignende gave, og da kun med amtsrådets samtykke.

§ 28

Dersom det måtte anses bedre, når biblioteket er blevet sat i stand til at virke i omegnen, at bestyrelsen bestod af flere medlemmer, og at disse blev valgt i en videre kreds, og om der så måske skulle vælges færre i Visby og Heltborg

sogne, end det i foregående første § bestemte antal, for at formindske byrden for denne kommune så kan bestyrelsen indgive forslag derom til amtsrådet, som derefter bestemmer, hvilke regler der i fremtiden vil være at følge i stedet for af de foranførte, som derved vil blive forandrede eller ophævede.

§ 29

Hvor længe fonden årligt skal vedblive at forøges ved tillægget af de halve renter, drister jeg mig ikke til at have nogen mening om, da det tidpunkt, til hvilken videre forøgelse måtte anses overflødig, ligger så langt borte i fremtiden. Kun skal jeg tillade mig det forslag, at bibliotekets bestyrelse tager under overvejelse, enten når de fulde årlige indtægter er stegne til 300 rdl. (tre hundrede rigsdaler) eller noget tidligere, ifald amtsrådet og bestyrelsen derom er enige - om det ville være hensigtsmæssigt, endnu for en tid at tillægge de halve renter, eller om tillæget skulle nedsættes til en trediedel, eller om det skulle fastsættes til en vis sum, f.eks. 100 rdl. årligt, og at den derefter gør indstilling til amtsrådet, som da afgør, hvorledes der skal forholdes i et vist bestemt tidsrum. Efter dette tidsrums udløb kunne det da på samme måde overlægges og bestemmes, om det tillæg, der sidst blev fastsat, endnu skulle vedblive i et følgende tidsrum, eller det skulle nedsættes til en mindre kvotedel af indtægterne; eller ifald det var bestemt til en vis sum, om denne da fremdeles skulle være uforandret. Og således fremdeles, indtil det måtte befindes, at tillægget til fonden burde ophøre.

Det måtte formentlig iagttages, at nedsættelsen af tillægget sker gradvis, f.eks. fra halvdelen til trediedelen og fra trediedelen til en fjerdedel af de årlige indtægter, og ikke i for store spring eller med for korte tidsrum, for ikke alt for pludseligt at berøve fonden den forøgelse, som muligt endnu kunne være ønskelig. (Litra A).

§ 30

Skulle der i fremtiden også ad andre veje gives let adgang til at få bøger, og bibliotekets fond vedblive at forøges, indtil indtægterne bliver så rigelige, at det ikke kan anses fornødent at indkøbe bøger for alle de af de til brug bestemte indtægter, der kunne blive tilovers fra andre nødvendige udgifter, så kan bestyrelsen med amtsrådets samtykke anvende en del af indtægterne til på anden måde at fremme oplysning og sædelighed. Uden at være noget forslag til en bestemt virksomhed i en så fjern fremtid, skal jeg blot ytre det ønske, at bestyrelsen vil have sin opmærksomhed henvendt på børnenes hensigtsmæssige opdragelse fra den tidligste alder, og på hvad der kan bringe yngre og ældre videre i sand dannelse, end de kunne bringes ved de ifølge de bestående love føjede foranstaltninger. (Litra A).

Heltborg den 7. aug. 1863
Søndergaard

Søndergaard havde udfærdiget en omfattende uddybende forklaring til ovenstående paragraffer, hvor han redegjorde for baggrunden og gav anvisninger på, hvordan de kunne føres ud i livet.

Bilag A

- til fundatsen for Heltborg sognebibliotek, dateret den 7. aug. 1863.

Han indledte med en del overvejelser over bibliotekets økonomi. Fonden ville efter 36 års forløb være fordoblet, og der ville til den tid være ca. 170 rdl. til rådighed til forbrug, det vil sige til erstatning for slidte bøger og til nyanskaffelse. Inden århundredet var til ende ville man råde over minst 1000 rdl.

Jeg har anset det aldeles nødvendigt, at fonden årligt måtte forøges med tillæg af de halve renter, for at den i tidens længde skal kunne være i stand til at vedligeholde og udvise biblioteket.

Vedrørende de valgte medlemmer anførte han, at det ville være til bibliotekets fordel, om de boede spredt over sognet, så beboerne havde et medlem i nærheden, så de kunne få efterretning om biblioteket fra første hånd og derved få styrket interessen for biblioteket.

Til 8. §

Ved den bestemmelse at ansvaret i påkommen-

de tilfælde hviler på bestyrelsens samtlige medlemmer, en for alle, og alle for en, håber jeg, at bestyrelsen vil være tilstrækkeligt opfordret til altid at vælge en vederhæftig mand til regnskabsfører.

Til 14. §
Da bibliotekets indtægter i begyndelsen er så små, at der ikke i lang tid kan tages af dem til at erstatte bibliotekaren for hans ulejlighed, så har jeg i denne paragraf gjort forslag til en måde at skaffe ham nogenlunde erstatning på, uden dog at pålægge bestyrelsen nogen forpligtelse til at det givne vink, for ikke at foregribe den, om den skulle vide en bedre udvej til at opnå øjemedet.

Jeg havde tidligere tænkt mig, at bøgerne skulle udlånes aldeles frit, men jeg tror dog heller ikke, at det ville skade noget, om det kostede læserne nogle skillinger at benytte biblioteket, da den udgift, som efter bestemmelserne skal udredes ikke kan blive følelig for nogen. Enhver læser vil vistnok indrømme, at når man har bøgerne frit, bør man ikke tillige forlange, at nogen uden erstatning, skulle sørge for deres udlån og deres vedligeholdelse.

Til 18. §
Jeg ville ønske, at biblioteket kunne stå åbent ligesåvel for udensogns læsere, som for kommunens egen befolkning, thi derved ville bøgerne blive mest brugte af dem, der havde mest lyst til at læse dem; og den, der vil påtage sig at afhente og aflevere bøgerne i længere afstand, vil vist nok også læse dem med Nytte. Læselysten er heller ikke endnu så almindelig her i sognet, at der jo nok kunne blive en bog til enkelte fremmede, og i den tid, da de ellers står ledige i biblioteket, måtte de hellere prøve at virke noget godt i omegnen.

Skulle man frygte for, at fremmedes optagelse ville give anledning til, at sognets egne beboere ville komme til vente for længe efter de ny anskaffede bøger, kunne man betinge sig, at de fremmede først fik dem, efter at de havde stået i biblioteket en vis tid, f. eks et år til sognebeboernes afbenyttelse. Til gengæld kunne man måske i betragtning af den længere transport tilstå de fremmede ret til at låne flere bøger på en gang og beholde dem i længere tid.

Til 23. §
Da de indtryk, som et menneske har modtaget i sin barndom ved gode bøgers læsning ofte er til velsignelse for ham hele livet igennem, så måtte jeg anse det for vigtigt, at biblioteket blev forsynet med med et godt udvalg af bøger for børn og den barnlige alder. (Naturligvis menes ikke ABCerne). Og da sådanne bøger ikke plejer at have plads i offentlige biblioteker, troede jeg det ikke kunde være overflødigt at gøre en udtrykkelig bestemmelse derom.

Til 25. §
Det følger nok af sig selv, at da biblioteket har en bestyrelse, så er det denne, der må afgøre, hvilke bøger der bør anskaffes. Skulle imidlertid den tanke gøre sig gældende for læserne, at bestyrelsen var forpligtet til at rette sig efter deres ønsker, så kunne derved let foranlediges en for begge parter ubehagelig og for bibliotekets virksomhed skadelig misstemning; og dette antog jeg kunde forebygges, når fundatsen med udtrykkelige ord bestemte forløbet.

Navnlig kunne det nok tænkes, at nogle deltagere ville have en alt for overvejende lyst til romanlæsning, men så gerne jeg end erkender det gode ved mange af vore romaner, og så meget jeg end derfor ønsker, at biblioteket med tiden måtte komme i besiddelse af et godt udvalg af dem, så tror jeg dog, det ville være meget uheldigt, om denne slags skrifter blev anskaffet i et uforholdsmæssigt stort antal, da udelukkende romanlæsning vist nok i flere henseender kunne have skadelige følger.

Bilag B
- til fundatsen for Heltborg sognebibliotek

Forslag til vedtægter for biblioteket med hensyn til bøgernes udlån osv.

1. §
Bibliotekaren besørger bøgernes udlån og indfører såvel udlånet som tilbageleveringen i lånejournalen efter et af bestyrelsen leveret eller

approberet skema. Denne protokol er enhver deltager i biblioteket berettiget til at se til enhver tid, når der udleveres og afleveres bøger.

2. §
Bøgerne udleveres en gang ugentlig på den dag og til det klokkeslet, som bestyrelsen bestemmer. Til samme tid i den følgende uge kan en lånt bog tilbageleveres og en anden fås i stedet for. Hvo, der vil låne en bog, bør kunne opgive dens nummer, da det ikke kan forlanges af bibliotekaren, at han skal oplede dens navn i kataloget.

Når nogen vil låne en bog, kan bibliotekaren forlange bevis fra bestyrelsens formand for, at han er optaget som deltager i biblioteket.

3. §
Dersom en læser ønsker det, kan han beholde en bog i 14 dage, når han melder det ved modtagelsen, undtagen en anden også har forlangt bogen, og den er mindre end 12 ark; thi i dette tilfælde pålægger bibliotekaren ham at levere den tilbage efter en uges forløb.

4. §
Ønsker nogen at beholde bogen længere end 14 dage, kan bibliotekaren tilstede det, når ingen anden imidlertid begærer den. Men han kan pålægge læseren at melde sig efter 14 dages forløb for det tilfælde, at en anden skulle forlange den eller har forlangt den.

5. §
Forlanger nogen en bog, som ikke er til stede, så optager bibliotekaren deltagerens navn og bogens nummer, og den som har begæret den, får den da, når den kommer tilbage.

6. §
Når en begærer en bog, som en anden eller flere i forvejen har forlangt, så udlånes den til dem eller den ene efter den anden i den orden, i hvilken de har begæret den, med mindre nogen af dem tidligere har lånt bogen, eller har beholdt bøger over tiden, i hvilket tilfælde de har fortrinet, som ikke i forvejen har haft bogen, og som altid har leveret bøgerne tilbage til den bestemte tid.

7. §
Er der flere som til samme tid begærer en bog, så udleveres den til dem efter den i slutningen af foregående paragraf angivne orden. Under ellers lige omstændigheder udleveres bogen først den, som sidst i den længste tid været stadig deltager i biblioteket.

8. §
Ingen må gøre fremlån af bibliotekets bøger. Dersom nogen udlåner en bog til en anden deltager, bøder han derfor 1 skilling, og har han lånt den til nogen, som ikke er deltager i biblioteket, bøder han en mark rigsmønt. Gentager han forseelsen, bøder han det dobbelte, og begår han den tredje gang, udelukker bestyrelsen ham fra adgang til biblioteket.

9. §
Ingen kan låne mere end et bind ad gangen. (Se slutningen).

Fra denne regel kan bestyrelsen dog gøre undtagelse, når to bøger er således forbundne i indholdet, at den ene ikke kan læses uden den anden, og ligeledes for deres vedkommende, der er så små, at de hver for sig ikke indeholder læsning nok for en ny. Men hvo, der af de sidstnævnte låner 2 bøger på en gang er betinget forbunden at levere den ene (dem begge) efter 8 dages forløb.

Af sådanne bøger, som i længere tid har stået i biblioteket, så at det kan antages, at enhver, som havde lyst til at læse dem, også har haft lejlighed dertil, kan bestyrelsen ligeledes tillade, at der udlånes flere dele på en gang til en og samme læser, når den finder tilstrækkelig grund dertil.

10. §
Dersom nogen deltager beholder en bog over den bestemte tid, så påminder bibliotekaren ham om, at han i gentagelsestilfælde vil være nødt til at indberettedet til bestyrelsen. Og om forseelsen gentages, og en anden imidlertid forgæves har forlangt den tilbageholdte bog, så

er bibliotekaren forpligtet til at anmelde sagen for bestyrelsen, der kan idømme den forsømmelige en passende bøde, eller endog efter omstændighedernes medfør udelukke ham fra adgang til biblioteket.

Når nogen kommer med sin bog først en time efter det klokkeslæt, der er bestemt til bøgernes udlån, og bogen imidlertid forgæves har været forlangt af en anden, så betragtes bogen som utilbørligt tilbageholdt, og forseelsen pådrager den pågældende samme ansvar, som om bogen slet ikke var leveret den dag, da forseelsen har samme følger, som om bogen blev leveret en uge senere, hvilket især ville være utilbørligt, når det gjaldt om en bog, som måske andre længtes efter at gøre bekendtskab med.

11. §
Enhver deltager må være ansvarlig for de bøger, han låner og levere dem uskadt tilbage. Bliver en bog beskadiget under udlånet, så bemærker bibliotekaren det i protokollen og melder det til bestyrelsen; og den, i hvis værge skaden er sket, er pligtig til at erstatte den efter bestyrelsens skøn. Finder den pågældende erstatningen for høj, betaler han bogen efter bogladepris og beholder det beskadigede eksemplar som ejendom, dersom det for sig udgør et selvstændigt hele. Er bogen derimod en del af et større værk, hvoraf en sådan enkel del ikke kan fås særskilt, så betaler vedkommende enten den idømte skadeserstatning, eller og hele værket, i hvilket sidste tilfælde han får alle tilhørende bind udleverede fra blioteket.

12. §
Om nogen end ikke just beskadiger bøgerne, men dog omgås dem med uskånsomhed, så at de ved tilbageleveringen bærer spor af skødesløs behandling, så advares han derom, og i gentagelsestilfælde bliver han at idømme en efter omstændighederne passende bøde eller at udelukke fra biblioteket.

13. §
Dersom nogen forkommer en bog, så anmelder bibliotekaren det for bestyrelsen, der pålægger vedkommende at betale den efter bogladepris. Om nogen beholder en bog for længe og så skriftligt påmindes af bibliotekaren om at levere den inden en betemt kort frist, uden at han holder sig dette pålæg efterrettelig, så betragtes bogen som bortkommen og den skyldige betaler den imod at beholde den, ifald den atter skulle komme til stede.

14. §
Til erstatning for bibliotekarens ulejlighed med at vedligeholde bøgerne med omslag osv. betaler enhver af deltagerne i biblioteket ham en af bestyrelsen fastsat årlig kendelse. Denne kendelse betales, når læseren første gang i et år låner en bog, og den gælder indtil den pågældende nytårsdag, hvor efter den igen betales for det følgende år.

Hvo der ikke tidligere i årsløbet har benyttet biblioteket, men ønsker at begynde dermed efter mikkelsdag, betaler for dette år kun den halve kendelse, når han med det samme vil betale den hele kendelse for det påfølgende år.

Dersom nogen, før et år er udløben, afgår som deltager, enten efter eget ønske eller ifølge bestyrelsens beslutning, så kan han dog ikke gøre fordring på tilbagebetaling af nogen del af den for året betalte kendelse, om end en større del af året er tilbage ved hans aftrædelse.

15. §
Om nogen af læserne tror sig beføjet til klage over bibliotekaren, så henvender han sig med sin klage til bestyrelsen.

16. §
Hvo der låner af bibliotekets bøger, forbinder sig med det samme til at følge disse vedtægter og til at underkaste sig bestyrelsens i overensstemmelse dermed tagne beslutninger. (Se slutningen).

18. §
Børn og tyende kan også låne af bibliotekets bøger, når deres fader eller husbond på en for bestyrelsen tilfredsstillende måde vil påtage sig ansvaret for bøgernes behandling og rigtige tilbagelevringen, samt for den betaling, som be-

styrelsen i påkommende tilfælde muligvis måtte finde sig beføjet til at fordre af dem.

Legatet blev ophævet i 1984. På grund af inflationen var omkostningerne ved at administrere det for store til, at det lønnede sig at lade det fortsætte. Legatkapitalen blev brugt til at udsmykke Heltborg bibliotek med et billede af Heltborg kirke tegnet af Ellen Raadal og et keramikfad lavet af Torsten Mosumgaard. Da biblioteket blev nedlagt, blev udsmykningen flyttet til Heltborg Forsamlingshus.

Noter: Folkebibliotekernes forgængere.

Legatets fundats med videre fra Sydthy kommunes arkiv.

Tak for oplysninger beredvilligt stillet til rådighed af bibliotekar Ejnar Vestergaard, Heltborg og Aksel Kirk, Elsted.

Det tyske batteri i Lyngby

Supplerende oplysninger til Sydthy Årbog 1995 ang. interviewet med chefen Heinrich Albreckt

Af Knud M. Nielsen, Vestervig

Da årbøgerne for det meste fortæller et stykke historie, som bliver bevaret for eftertiden, mener jeg at det er på sin plads at komme med en tilføjelse til Albreckts interessante beretning om sin tid i Lyngby.

I forbindelse med interviewet (1979) bliver det nævnt, at der nu var gået 34 år siden krigen, og at interviewet bar præg deraf. Det er rigtigt, men kun delvis, idet Albreckts beretning stemmer i det store og hele,men der var andre ting under krigen, som han intet kendskab havde om, hvad angik Lyngby, og det er det, som bør forklares.

Albreckt var chef for batteriet i Lyngby, altså *Artilleriet.* De var specialister, hvorfor der meget sjældent blev sendt nogle af dem til fronten, med mindre de blev forfremmet eller selv ansøgte derom - måske med forfremmelse for øje. De levede faktisk i en verden for sig selv, nærmest som på en ø, omgivet af minefelter og pigtråd på alle sider, og de fleste af dem tilbragte det meste af krigen derude på batteriet.

Når Albreckt intet kendte til skuddramaet, hvor en tysk officer dræber en anden skyldes det, at det fandt sted ca. 2 år inden han kom til Lyngby, og det var ikke blandt artilleristerne drabet fandt sted, men i *Infanteriet,* og det var noget ganske andet.

Infanteriet var tvangsindkvarteret i mange af husene i Lyngby, men de havde også barakker og bunkers ved Grønbakke og ved landingspladsen. De havde deres egen kommandoføring og køkkenbarak. Som på batteriet var alt omgivet af pigtråd og minespærringer, og for at komme ind i området, skulle der vises ausweis ved bommen, der spærrede vejen til havet ud for Prinsessehuset. Chefen for infanteristerne hed Siegmann, og under ham sorterede de russiske, polske og franske »frivillige«, som alle var i tysk uniform. Det var mest de tre sidste kategorier, som var indkvarteret i selve Lyngby. Det var også blandt infanteriet der fandt udskiftninger sted til fronten, men dog hovedsagelig blandt de tyske soldater, og der var virkelig udskiftning. Soldater i nogenlunde fysisk form afgik under stor fortvivlelse til fronten, og blev afløst af de rene vrag. Jeg husker således at nogle rester af Stalingradarmeen, som havde haft held til at undgå omringningen, blev læsset af ved kirken i Svankjær. Jeg hæftede mig ved, at deres stålhjælme var malet hvide, og at de havde et vognlæs ski og skistave med.

Disse soldater havde Albreckt intet med at gøre, da de som nævnt var under kommando af løjtnant Siegmann. Han var forøvrigt en

hoven herre, som for det meste var på ridehest når han dukkede op på inspektion.

At Albreckt intet vidste om den engelske flyver, som tyskerne begravede oppe på signalbakken er meget forståeligt, eftersom flyveren blev fundet og begravet af *kystvagterne,* som var en tredie helt selvstændig afdeling i Lyngby. Deres chef hed Müller, og hans folk var alle ældre soldater, som for manges vedkommende havde deltaget i første verdenskrig også. De var alle venlige mennesker, som blot ønskede at få ende på krigen, så de kunne komme hjem i god behold, men Albreckt havde de ingenting at gøre med. Han vidste naturligvis at de var der, men kendte næppe een eneste af dem.

Sådan set - fra min synsvinkel

Af Charles Nielsen, Brendgårdvej 15, Ydby, 7760 Hurup

Min tidlige barndom

På Ydby central kom jeg Charles Nikolaj Nielsen (kaldet Chaj) til verden, så dens lys og drog min første ånde den 7.3. 1920, som søn af Anders Christian Nielsen og Juliane Marie Johansen. Her på tærsklen til min verdens begyndelse, vil jeg i al ubeskedenhed begynde beretningen om det jeg kender så godt, ved at fremhæve og fortælle om mig selv.

De små forbrydere

Set i den store verdens sammenhæng skete det for kort tid siden, at jeg omkring syvårs alderen sammen med en legekammerat gik i min barndoms paradisiske have langs med afholdshjemmets blomstrende hyldetræshegn, hvor jeg med min nyerhvervede luftbøsse ville nedlægge et par gråspurve. Den dag fik jeg ingen spurve på tasken idet vi fra Severin Hansens (beeshus), på hjørnet af marken og hegnet anede lugten af brand og så, i det samme en svag røg drive ud mellem husets tremmer.

Som vi nærmede os hørte vi stemmer indenfor, og da ildsvåde er en alvorlig sag ville vi træde hjælpende til eller i det mindste hurtigst muligt tilkalde assistance. Den uaflåste dørport fik vi ved fælles hjælp hurtigt åbnet og så til vor overraskelse en fire - fem drenge siddende omkring et lille bål skiftevis pulsende på en forbrændt shagpibe, og forsøgte at se ud som om det var en nydelse. Men enten de nød det eller ikke imponerede det os der videbegærligt spurgte, hvordan de var kommet i besiddelse af herlighederne. I første omgang var ingen villige til at ryste ud med sproget, men da vi fortsat insisterede på en forklaring spurgte bandeføreren: om vi havde lyst til at prøve piben og eventuelt lade os indrullere i klubben. Det ville vi selvfølgelig hellere end gerne, så mens fredspiben gik rundt og de rygende rester fra bålet stille ebbede ud blev vi sat grundigt ind i foreningens formål, love og regler.

Det blev forklaret at piben var fælleseje, hvorimod det enkelte medlem selv skulle skaffe tobakken. I alle detaljer blev vi instrueret om hvor let det var at grifle en pakke Golden Dream nede i Ydby og Omegns Brugsforening. Risikofrit kunne selv en nybegynder med lethed negle en pakke når følgende regler blev fulgt til punkt og prikke.

For det første måtte der ingen kunder være i butikken og kun én ekspedient, for det andet skulle der under besøget indgå køb af petroleum, og for det tredje skulle lågen i disken stå åben så der var fri adgang til hylden med tobaksvarer.

Når de forhold var til stede krævede det kun få lydløse skridt at hamstre rationen, og det kunne sagtens nås mens ekspedienten var ude i baglokalet, hvor han med håndkraft pumpede



Ydby Telefoncentral. Mor med mig på armen. Egon på 5 år stotter sig til telefonmasten.

de fem liter petroleum op, som den grønne glasflaske kunne rumme.

Selv om bandens levetid blev kort, kunne det til tider volde besvær at finde et egnet gemmested for tyvekosterne, så til sidst så vi stort på de hygiegniske forhold og skjulte tobak og pibe bag de rådne brædder på én af de tre sammenhængende retirader, der stod i gården ved den gamle sparekassebygning. Nu ville skæbnen at spandene blev tømt næste dags morgen, en nødvendig foranstaltning der til vort store uheld bragte de stjålne ting frem i dagens lys.

Da fundet af pibe og tobak kom mor for øre måtte jeg under et forhør bekende min delagtighed i tobakstyveriet og forrådte samtidigt, uden skrupler, den resterende forbryderbande. Egon, der overværede afhøringen råbte efter tilståelsen i harm forargelse: skyd ham, skyd ham!

Så galt gik det dog ikke, men uden ét eneste ord til mit forsvar og med en dødsdom hængende over mit unge hoved, forstod jeg hvor alvorlig min forbrydelse var og følte mig mere end skamfuld.

Selv om jeg ikke omgående blev klynget op og skudt, skulle jeg ikke dø i synden for efter nattens formildende søvn stillede mor mig overfor følgende to afstraffelses muligheder, hvor jeg havde frit valg mellem en god gang ris i min bare røv eller at blive bedt for.

Ved synet af en ondskabsfuld gren, der med strittende kviste stod klippet og klar valgte jeg bønnen i ømhed for mit syndige legeme. Herefter gik vi ind i soveværelset, hvor vi knælende ved mors seng bad himlens Gud om at beskytte mig i al fremtid og tilgive mig min syndige brøde.

Det skal indrømmes at ordvalget er glemt, men jeg vil tro at det var noget i den retning, det virkede i hvert fald for bønnen blev hørt af den gode Gud og efterlevet af mig, der aldrig siden hverken har stjålet eller rapset noget som helst af betydning.

Lettet over den ubetingede milde straf, glædede det mig at jeg nu var renset for videre

tiltale og tort. Men så let gik det ikke for senere på dagen fik jeg besked om at gå ned til brugsforeningsuddeler Markus Jensen, så jeg overfor ham kunne bekende min skyld og betale min gæld.

Udstyret med mors pung og penge traskede jeg i slowmotion mod brugsen, hvor det viste sig at uddeler Markus Jensen var underrettet om både tyveriet og mit besøg, idet han straks bød mig ind på kontoret. Ud over hans formaning om at afholde mig fra den slags i fremtiden husker jeg ikke hvordan ordene faldt, men jeg har ikke glemt at jeg med en vis stolthed kom hjem med pengene i god behold, idet Markus Jensen ikke ønskede at modtage betaling for den stjålne Golden Dream.

Mors metode at takle tingene på vil jeg på ingen måde bebrejde hende, for den lille forbryder der efter sigende findes i alle skal bremses i tide. Men desværre er der intet der tyder på, at det kan lade sig gøre med så enkle midler som bønner og ris.

Min far Anders Christian Nielsen

Fem dage efter min fødsel blev jeg døbt hjemme på Ydby telefoncentral. Grunden til det hastværk lå i, at jeg skulle være født med navlebrok. En forklaring jeg ved nærmere eftertanke ikke er tilfreds med for så vidt jeg ved er der ingen der dør af det.

Når jeg i dag beskuer min navle er der for mig at se intet abnormt ved den, med mit kendskab til navler ser den nøjagtig ud som navler skal se ud, idet den ikke fremtræder som et grimt hul eller en pølselignende gevækst. I mine øjne er den formfuldendt og har aldrig som andet voldt mig bøvl og besvær af nogen art. Måske er den skyld i at jeg i dåbens huj og hast fik navnet Charles, hvorimod mellemnavnet Nikolaj er fra morfar Nikolaj Johansen (Laj Kaas) og Nielsen er et givet efternavn fra far.

Når mine forældre efter alle navlemærker at dømme ikke tiltroede mig en lang levetid, var navnene ret beset underordnet for sandsynligvis skulle de kun bruges til at mejsle ind i min gravsten. Nu gik det anderledes for i dag ni og tres år efter er jeg stadig på højkant og navn og navle virker stadigvæk upåklageligt.

Det er ikke meget jeg kan huske om min far A. C. Nielsen, der døde så tidligt som i 1926 da jeg var 6 år. Men i erindringens dyb har det dog hæftet sig fast hvor irriterende det var, når han nynnebrummende gik rundt i stuen iført hvid lærredsjakke og lusket forsøgte at vælte det bygningsværk, jeg med møje havde stablet op af træklodser. Den lille vindmølle han snittede og satte op på en pæl i haven er heller ikke gået i glemme, det var en fornøjelig forårsforeteelse at se og høre når den livligt snurrede rundt for vinden.

Den nat far døde, sov Egon og jeg oppe hos Severin Hansens. Jeg glemmer aldrig da vi gik til ro, endnu kan jeg se Dorthea stå med foldede hænder og sammen med os, der knælende ved sengen bad vor Fadervor. Da vi kom hjem om morgenen så jeg vist for første gang mor græde og forstod straks hvad der var sket. Det forekom uudholdeligt men livet gik videre, livslænken blev repareret led efter led.



Min far Anders Christian Nielsen (A. C.).

Hvis jeg på noget tidspunkt har følt savnet af en far er det mig ubevidst, og en væsentlig grund til det er ganske givet, at centralen ved mors slid gav os det daglige brød og hvad vi ellers behøvede. Så set med mine øjne var mor en god mor tilsyneladede stærk, bestemt og selvsikker.

Nu ville det måske være pænere at tie, lade det hele ligge som et uskrevet blad pynte på tingene eller krybe udenom sandheden. Den sandhed at vi alle er en blanding af ondt og godt, skidt og kanel, selv om blandingsforholdet er vidt forskelligt. Men jeg har valgt, at gøre forfatteren M. P. Kastbergs ord til mine, hvor han i »Halvfems år i Jylland« skriver. Nu har jeg fulgt sandheden hele vejen, så det må jeg også gøre her hvor jeg er nået til min egen far. (For mit vedkommende min familie).

Som tidligere omtalt var jeg kun seks år da far døde, så hvad jeg ved om ham er i det store og hele blevet mig fortalt. I de fortællinger er jeg bl.a. stødt på navnet A. C. Cognac. Det lyder dyrt og tyder ikke på at far har været tilsluttet afholdsbevægelsen, hvilket også ville forekomme lidt trist for den levemand, han i sin tid skulle have været.

Nu siger et gammelt ordsprog, at æblet ikke falder ret langt fra stammen, og hvor jeg er havnet i faldet, har jeg forsøgt at få rede på ved at spørge én af fars samtidige. Spørgsmålet gik på om far havde haft et alkoholforbrug der kunne klassificere ham som dranker. Stillet over for det, tog den adspurgte kasketten af kløede sig i nakken, mens han gav hjernecellerne tid til at finde de rette ord, og da det nærgående spørgsmål var nøje gennemtænkt kom det nølende. Nej, »Han var faneme ét vae te å drik inn al ajer«. Et så diplomatisk svar må komme ind under betegnelsen et godt svar, men nu var det så et spørgsmål, hvor meget alle de andre drak. Som jeg havde anet var far altså ikke afholdsmand, og i forvejen havde jeg kendskab til, at han var storryger af cigaretmærket »Kaptain«.

Medens Anker boede hjemme hentede han husets nødvendige ølforsyninger, men senere måtte far selv afsted med kurven. På det tidspunkt boede »Mæt Kjæstin« og hendes søn Jens i huset skråt overfor. At Jens ikke var som de fleste ytrede sig på mange måder, bl.a. samlede han frisklagte hestepærer til havens jordforbedring, en hobby der beskæftigede ham en del. Under arbejdet med pærerne kom han en dag i snak med A.C. der var for hjemadgående med ølrationen, og som samtalen skred frem kom Jens med følgende fornuftige forslag. »Æ sæjjer, æ sæjjer, æ tøves do sku ta å køb Lajs øludsalg nee ve æ station, for så ku do slip for å spring dæ nee æ heel tik«. Den udtalelse må have truffet far hårdt, for da han fortalte det hjemme føjede han til. Ja, hvis ét Jens haj væt æn tåsi (en dumrian) kú æ ha slåen ham nee.

Jo mere jeg har set og hørt om krige, og hvad der af lemlæstelser, had og sorger følger med i kølvandet, undrer det mig at civiliserede mennesker tolererer militæret og alt dets uvæsen, men forarges over den kærlighed der får ham og hende til at elske så det buler.

Sådan gik det for far da han under første verdenskrig var indkaldt til den kongelige danske beredskabsstyrke. Én af de forladelige følger af den krig, må så være at jeg har en ukendt halvbror eller søster et eller andet sted. Af gode grunde kan det ikke forarge mig, men spurgte alligevel én af mors veninder om hun havde kendskab til dette forhold. Eftertænksomt blev det uventede spørgsmål vendt et par gange før svaret kom. Charles, det ville da vist være forkert af mig, at fortælle alt det din mor og jeg betroede hinanden, så det vil jeg som hun har gjort tage med mig i graven. Et så fint svar fra en rigtig veninde, vil jeg respektere fuldt ud. Så lev i fred hvem du end er søster eller bror.

Moselovens ti bud

I de fleste af Moselovens ti bud hedder det. Du må ikke, og siden jeg lærte det i skolen er mange af de skønne fristelser blevet grueligt hæmmet af de tre ord. Du må ikke. Dog har årene lagt en forhærdelsens slør over det. Du må ikke. Selv om det stadigvæk er gældende og lyder som følger: med Martin Luthers forklaringer.

Det første bud. Du må ikke have andre Guder. Det er: Vi skal over alle ting frygte og elske Gud og forlade os på ham.

Det andet bud. Du må ikke misbruge Herren din Guds navn. Det er: Vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke ved hans navn bander, sværger, gør troldom, lyver eller bedrager, men i al vor nød og trang påkalder det, beder, lover og takker.

Det tredje bud. Kom hviledagen i hu, at du holder den hellig. Det er: Vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke ringeagter prædiken og Guds ord, men holder det helligt, gerne hører og lærer det.

Det fjerde bud. Ær din fader og moder. Det er: Vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke ringeagter vore forældre og herrer og fortørner dem, men holder dem i ære, tjener, lyder og agter dem.

Det femte bud. Du må ikke slå ihjel. Det er: Vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke volder vor næste nogen skade eller mén på legeme, men hjælper ham og står ham bi i al legemsfare.

Det sjette bud. Du må ikke bedrive hor. Det er: Vi skal frygte og elske Gud, så vi lever kysk og tugtig i ord og gerninger, og at enhver elsker og ærer sin ægtefælle.

Det syvende bud. Du må ikke stjæle. Det er: Vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke fratager vor næste hans penge eller gods, ej heller fører det til os ved falske varer eller anden svig, men hjælper ham at fremme sin næring og bevare sit gods.

Det ottende bud. Du må ikke vidne falsk mod din næste. Det er: Vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke lyver vor næste noget på, forråder ham, bagtaler ham eller påfører ham ondt rygte, men vi skal undskylde ham og tale godt om ham og optage og udlægge alt i bedste mening.

Det niende bud. Du må ikke begære din næstes hus. Det er: Vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke med list efterstræber vor næstes arv eller hus og under skin af ret fører det til os, men hjælper ham og står ham bi, for at han kan beholde det.

Det tiende bud. Du må ikke begære din næstes hustru, hans tyende eller kvæg eller noget som hører din næste til. Det er: Vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke fralokker vor næste hans hustru, tyende eller kvæg ikke afnøder ham dem eller vender dem fra ham, men formaner dem til at blive og gøre hvad de er skyldige.

Så kort og klart lød den samlede lovtekst omkring 800 år før vor tidsregning, men det må nok siges at Luthers fortolkninger af de præcise bud er noget snirklede for nutidens mennesker.

Det kunne bl.a. være forsyndelser med det sjette bud, der forandrede fars liv så totalt, at han lagde de alkoholiske drikke på hylden, og for at ryste syndens sold af endte spillekortene i kakkelovnens luer. Til at begynde med var mor vist ikke begejstret for fars nye spilleregler, men valgte alligevel at lægge sit liv og tingene i Guds hånd.

Det gjorde hun til det sidste, selv når hun tog turen op ad lofttrappen, den der i mangfoldige år mest havde været til gode for træorme. Med alderen blev mor dårlig til bens og godt vægtig, så før hun satte foden på det første trin sagde hun i fuld alvor. Ja så i Guds navn da. Når jeg så, hvordan trin efter trin buede sig for vægten forstod jeg til fulde det fornuftige i at sagen blev lagt i stærke hænder, når hun ikke valgte at henvende sig til den lokale tømrer.

Mor fandt ikke føden til sig selv eller os, men hun forstod at spare og sætte tæring efter næring. Aldrig stræbte hun efter verdens guld og glimmer og det bar vort hjem præg af, men vi har aldrig følt, at vi manglede noget. Kontakten til mennesker var i orden gennem Jydsk Telefons ledningsnet, og til Gud gennem troen, den tro mor havde i behold da hun stille og fredeligt døde hjemme den 18.1. 1963, 82 år gammel og sjældent om nogensinde har jeg følt mig så lille og utilstrækkelig, som da jeg i den stue hvorfra min verden gik tog mor i hånden for sidste gang.

Mit fødehjem, telefoncentralen i Ydby

Arkitektonisk er mit fødehjem ikke just vellykket, men det ser barneøjnene ikke, så for os var alt såre godt både ude og inde. Huset, eller rettere de sammenbyggede huse er opført under første verdenskrig af nedbrydningsmaterialer



Mor ved centralen (Æ apparat)

fra Ydbygård. Det østligste købte mine forældre som nyopført i 1916, men materialerne havde kendt bedre dage, og jeg husker tydeligt hvordan det pulsede ned fra de ormstukne hanebjælker, når vi brugte loftet til cirkusakrobatik. Nede i stuerne var det ikke ormene der gnavede, men her sugede murene vand som en svamp og væggene drev af fugt. Det gjorde sig især gældende udenfor fyringssæsonen, der uanset vejret varede fra april til oktober. Så det undrede ikke os at byens vandværk, opført i tredverne blev placeret over for vort hus. Her ligger det endnu og vil efter mit skøn kunne klare vandforsyningen ud i en uoverskuelig fremtid.

At vort hus ikke kun var til beboelse kunne ses af et blåemaljeret skilt, hvor der i hvidt stod »Jysk Telefon A/S«, offentlig Samtalestation. Det samme viste en stor telefonmast, hvorfra et svært kabel ført ind gennem muren forbandt televærket til omverdenen. I mange år stod centralen i den sydvendte stue, men blev senere flyttet tilbage til sin oprindelige plads ud mod vejen, hvor end ikke et solstrejf kunne finde ind. Efter mere end fyrre år opgav mor sidst i halvtredserne centralen til fordel for sin svigerdatter Magda Johansen, der igen overdrog den til Ester og Magnus Sloth, der havde den til automatiseringen i halvfjerserne.

Som det var tilfældet i Tvolm havde stationsbyens huse også én eller anden erhvervsfunktion. Nu hvor jeg vil forsøge at beskrive hvordan vi levede og boede må standarden sammenlignes med det store flertal, selvom der

også dengang var forskel på kong Salomon og Jørgen hattemager, og hvis der var noget vi manglede var det i hvert fald ikke hattemagere.

Omkring de fleste huse var broen og rendestenen stenpikket, der dog for broens vedkommende efterhånden blev erstattet med cement. For børnene der skulle luge var det et stort fremskridt, men på det område holdt mor vistnok stand længe, hvis vi i det hele taget fik cementbro mens jeg var barn. Op til den tofløjede yderdør havde vi en ru cementtrappe uden gelænder. Et savn der blev afhjulpet med aske og salt når frosten gjorde trinene spejlglatte. Indenfor lå der i dørens fulde bredde en smal støbejernsrist, der havde den dobbelte funktion at tage det værste skidt fra folks fodtøj, og vel ikke mindst skulle den lufte lidt ud under de fugtige gulvbrædder.

Det der enkelte steder hed noget så fremmedartet som entreen kaldte vi slet og ret gangen (æ gång). I vor rimelige store gang bestod møblementet af et klædeskab, en høj kommode og den nødvendige knagerække. Hvor der var gangspejl varierede det fra en jordslået karlekammermodel til den finere med guldbronceret ramme. Hos os husede gangen mors cykel og et par stabler telefonbøger, de nye og de gamle vi fik i bytte. Det var ikke små fikse ting, idet de rummede hele abbonnementsregistret inden for Jysk Telefons område. Til brug for de telefonerende hang telefonbogen på væggen ved siden af telefon nummer nul, og for hvem der ville studere værket nøjere stod der en svensk pindestol til rådighed. Belysningen bestod af en petroleumsvæglampe der spredte sit gullige lys ud i rummet, for selv om vi havde elektriske installationer i huset, mente mor ikke det var nødvendigt med det lyshav der kom fra loftsbelysningens søvnige femten watts glødelampe.

Fra gangen førte døren ind i dagligstuen eller centralstuen som den mest blev kaldt, for her havde centralbordet med tilhørende sikringsskab absolut førsteret. Når det ikke var udevejr syslede vi gerne med vore ting ved bordet i centralstuen, hvor vi hele tiden anede mors tilstedeværelse, der efter de klingende opkald dagen lang sagde Ydby - Ydby - Ydby. Han er optaget, vil du vente han må snart være færdig, tre minutter er gået, vil i fortsætte, Ydby - Ydby - Ydby.

Blev der et lille ophold i ringeriet havde mor for vane at pinke på centralbordets linoleum måske en form for hvile, eller for at aflede opmærksomheden fra rækken af treminuttersure, der irriterende ude af takt tikkede deres tik - tak. Når travlheden accellererede så hovedtelefonen måtte i brug, kunne vi få besked om at forsvinde ud i køkkenet hvis vi ikke kunne forholde os i ro. Det lyder måske lidt køligt, men det var det nu ikke for her leverede komfurets tørv eller ulmende briketter altid den nødvendige varme.

Når lynene oplyste himmel og stue og tordenen rumlede havde mor ret til at forlade omstillingsbordet. En ret hun sjældent benyttede sig af med den begrundelse, at i sådant vejr kunne folk få brug for hurtigt hjælp. Men når tordenguden Thor kaldte over alle linier på én gang med en elektrisk udladning der knitrede og lyste blåt ud fra sprækken ved sikringsskabets dør, var det mere farligt end muligt, at finde den abbonnent der måske lige nu forsøgte at kalde centralen. Thors brug af telenettet gik hårdt ud over sikringssystemet, men alligevel stod det verdensomspændende net til gratis afbenyttelse for tordenguden. Så billigt slap de jordiske abbonnenter ikke, ganske vist kunne de uden betaling ringe indenbys, hvorimod der skulle betales for opkald udenfor Ydby-området.

Til brug for regnskabet havde vi gule, røde og blå kuponer til angivelse af afstand, natsamtaler, hvem der ringede hvorhen hvilken dag i hvor mange perioder af tre minutter samtalen varede, og til sidst ekspeditricens underskrift. Efter lukketid klokken otte blev kuponerne sorteret og lagt hver for sig i en dertil indrettet hylde, for senere at blive sendt til telefonselskabet til brug ved udskrivning af regninger.

Foruden det telefoniske apparatur bestod stuens møblement af fem stole omkring et bundsolidt mahognibord, der dog havde en sær trist tendens til at stå og vippe. Så når der skulle dækkes op rokkede mor det skånselsløst fra side til side indtil benene havde nogenlun-

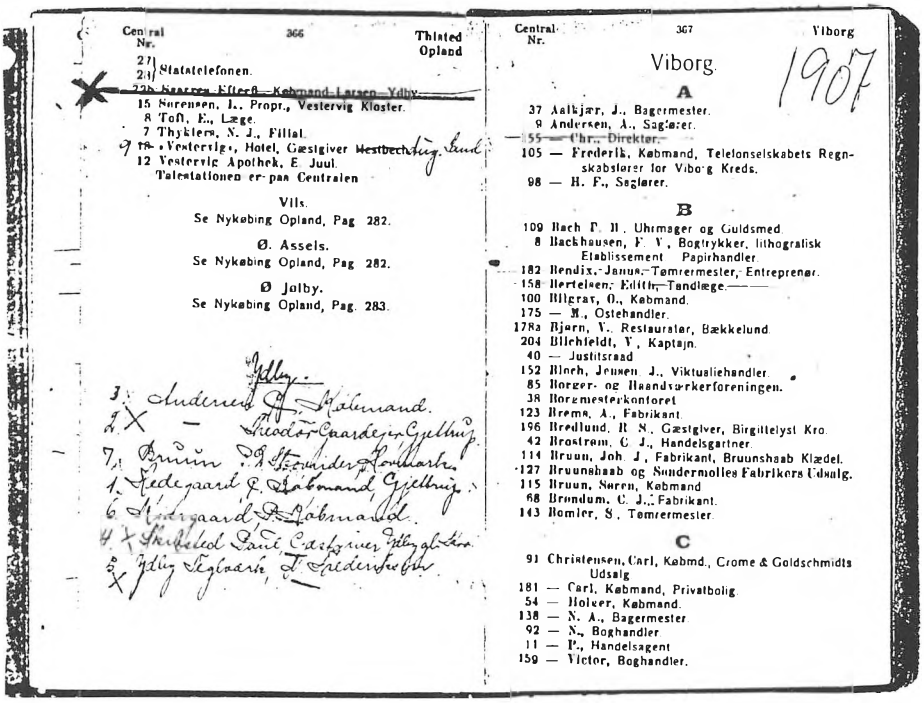

Central Nr. 366 Thisted Opland

27)
28) Statstelefonen.
~~22b Stærren Efterø. Købmand Larsen Ydby~~
15 Sørensen, L., Propr., Vestervig Kloster.
8 Toft, E., Læge.
7 Thykiers, N. J., Filial.
9 ~~18~~ „Vestervig", Hotel, Gæstgiver ~~Westbechtrig~~ Sand
12 Vestervig Apothek, E. Juul.
Telestationen er paa Centralen

Vils.
Se Nykøbing Opland, Pag 282.

Ø. Assels.
Se Nykøbing Opland, Pag 282.

Ø Jolby.
Se Nykøbing Opland, Pag. 283.

Jdby.
3 Andersen Cl Købmand.
2 X — Theodor Gaardejer Gjettrup
7 Bruun P. D. Skovrider Hovmark
1 Hedegaard C. Købmand Gjettrup
6 Kjergaard P. Købmand
4 X Skibsted Paul Gæstgiver Ydby gl Kro
5 X Ydby Teglværk F. Frederiksen

Central Nr. 367 Viborg

Viborg. 1907

A

37 Aalkjær, J., Bagermester.
9 Andersen, A., Sagfører.
~~55 — Chr., Direktør.~~
105 — Frederik, Købmand, Telefonselskabets Regnskabsfører for Viborg Kreds.
98 — H. F., Sagfører.

B

109 Bach P. M., Uhrmager og Guldsmed.
8 Backhausen, F. V., Bogtrykker, lithografisk Etablissement Papirhandler.
182 Bendix, Janus, Tømrermester, Entreprenør.
158 Bertelsen, Edith, Tandlæge.
100 Bilgrav, O., Købmand.
175 — M., Ostehandler.
178a Bjørn, V., Restauratør, Bækkelund.
204 Blichfeldt, V., Kaptajn.
40 — Justitsraad.
152 Bloch, Jensen J., Viktualiehandler.
85 Borger- og Haandværkerforeningen.
38 Borgmesterkontoret.
123 Brems, A., Fabrikant.
196 Bredlund, R. S., Gæstgiver, Birgittelyst Kro.
42 Brostrøm, C. J., Handelsgartner.
114 Bruun, Joh. J., Fabrikant, Bruunshaab Klædef.
127 Bruunshaab og Søndermølles Fabrikers Udsalg.
115 Bruun, Søren, Købmand.
68 Brøndum, C. J., Fabrikant.
143 Bømler, S., Tømrermester.

C

91 Christensen, Carl, Købmd., Crome & Goldschmidts Udsalg.
181 — Carl, Købmand, Privatbolig.
54 — Holger, Købmand.
138 — N. A., Bagermester.
92 — N., Boghandler.
11 — P., Handelsagent.
159 — Victor, Boghandler.

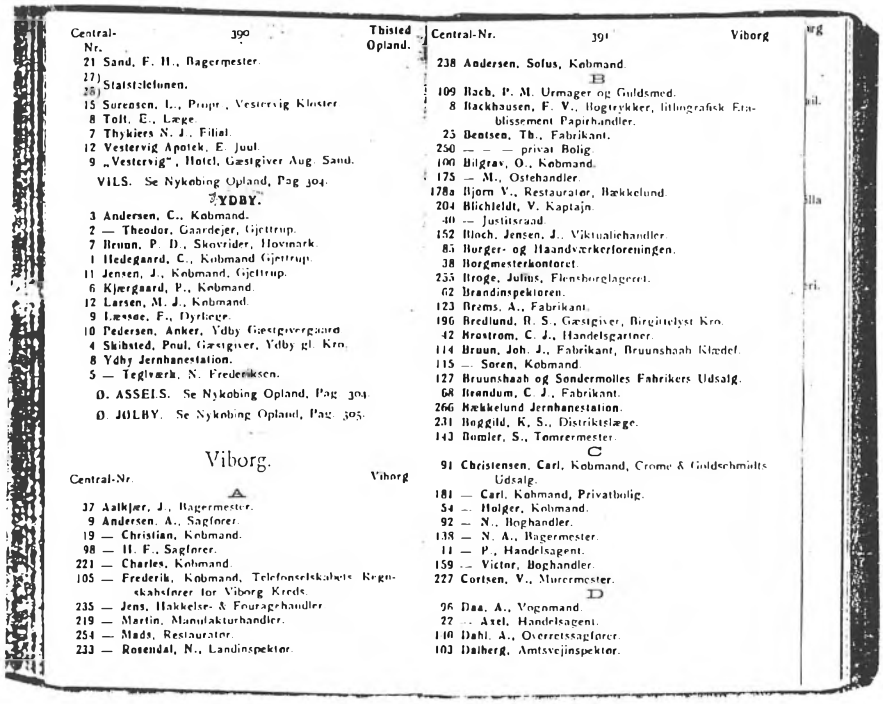

Central-Nr. 390 Thisted Opland.

21 Sand, F. H., Bagermester.
27)
28) Statstelefonen.
15 Sørensen, L., Propr., Vestervig Kloster.
8 Toft, E., Læge.
7 Thykiers N. J., Filial.
12 Vestervig Apotek, E. Juul.
9 „Vestervig", Hotel, Gæstgiver Aug. Sand.

VILS. Se Nykøbing Opland, Pag 304.

YDBY.

3 Andersen, C., Købmand.
2 — Theodor, Gaardejer, Gjettrup.
7 Bruun, P. D., Skovrider, Hovmark.
1 Hedegaard, C., Købmand Gjettrup.
11 Jensen, J., Købmand, Gjettrup.
6 Kjærgaard, P., Købmand.
12 Larsen, M. J., Købmand.
9 Læssøe, F., Dyrlæge.
10 Pedersen, Anker, Ydby Gæstgivergaard.
4 Skibsted, Poul, Gæstgiver, Ydby gl. Kro.
8 Ydby Jernbanestation.
5 — Teglværk, N. Frederiksen.

Ø. ASSELS. Se Nykøbing Opland, Pag 304.

Ø. JOLBY. Se Nykøbing Opland, Pag 305.

Viborg.

Central-Nr. Viborg

A

37 Aalkjær, J., Bagermester.
9 Andersen, A., Sagfører.
19 — Christian, Købmand.
98 — H. F., Sagfører.
221 — Charles, Købmand.
105 — Frederik, Købmand, Telefonselskabets Regnskabsfører for Viborg Kreds.
235 — Jens, Hakkelse- & Foragehandler.
219 — Martin, Manufakturhandler.
254 — Mads, Restauratør.
233 — Rosendal, N., Landinspektør.

Central-Nr. 391 Viborg

238 Andersen, Sofus, Købmand.

B

109 Bach, P. M. Urmager og Guldsmed.
8 Backhausen, F. V., Bogtrykker, lithografisk Etablissement Papirhandler.
25 Bentsen, Th., Fabrikant.
250 — — — privat Bolig.
100 Bilgrav, O., Købmand.
175 — M., Ostehandler.
178a Bjørn V., Restauratør, Bækkelund.
204 Blichfeldt, V. Kaptajn.
40 — Justitsraad.
152 Bloch, Jensen, J., Viktualiehandler.
85 Borger- og Haandværkerforeningen.
38 Borgmesterkontoret.
255 Broge, Julius, Flensborglageret.
62 Brandinspektøren.
123 Brems, A., Fabrikant.
196 Bredlund, R. S., Gæstgiver, Birgittelyst Kro.
42 Brostrøm, C. J., Handelsgartner.
114 Bruun, Joh. J., Fabrikant, Bruunshaab Klædef.
115 — Søren, Købmand.
127 Bruunshaab og Søndermølles Fabrikers Udsalg.
68 Brøndum, C. J., Fabrikant.
266 Bækkelund Jernbanestation.
231 Boggild, K. S., Distriktslæge.
143 Bømler, S., Tømrermester.

C

91 Christensen, Carl, Købmand, Crome & Goldschmidts Udsalg.
181 — Carl, Købmand, Privatbolig.
54 — Holger, Købmand.
92 — N., Boghandler.
138 — N. A., Bagermester.
11 — P., Handelsagent.
159 — Victor, Boghandler.
227 Cortsen, V., Murermester.

D

96 Daa, A., Vognmand.
27 — Axel, Handelsagent.
140 Dahl, A., Overretssagfører.
103 Dalberg, Amtsvejinspektør.

Efter Jysk telefonbog at domme, ser det ud som om, at Ydby Central er oprettet i 1907, hvor de syv abonnenter er anført med sirlig håndskrift. Året efter er der kommet yderligere fem til.

de gulvkontakt. Bordets placering midt i stuen var bestemt af loftlampen, hvor skærmen som regel bestod af en glaskuppel, der kunne fås i forskellige former og farver. Typen med en bort af spraglede glasperler var især meget populær, men krævede hyppige vask idet perleborten var som designet til landingsplads for fluer.

Om sommeren når lyset så godt som aldrig var tændt, kunne den udsatte skærm beskyttes med et kulørt fluenet, der bl.a. blev solgt af den omvandrende handelsmand Mads Goskjær fra Lyngs. Med bylten på nakken sprang han ud som en anden forårsbebuder, og som regel var mor køber til et fluenet, tråd og nåle og hvad den gamle mand ellers havde at falbyde.

Det var svært at være medbestemmende når det »smukke« netværk skulle vælges. Et år faldt valget på en gloende rød, og da vi i mørkningen fik lov at prøvetænde lyset, så vi vor varme hyggelige stue blive endnu varmere og hyggeligere i det dæmpede røde skær.

I en stue på omkring femogtyve kvadratmeter med tre døre og en central, havde vi ikke plads til det helt store møblement og unødvendige ting interesserede ikke mor. Så efter fars død varede det sikkert ikke længe før hans forfinede snirklede mahogniskrivebord måtte vige pladsen til fordel for en divan. Et udmærket møbel til sidde- og hvilebrug. Men da den manglede sofaens ryglæn blev tapetet bagved hurtigt snavset og slidt en ulempe, et vægtæppe kunne løse. Disse kunstværker var at få i mange forskellige varianter, lige fra den brølende kronhjort ved skovsøen til partier fra sydlige himmelstrøg med mørklødede damer og herrer i gondoler på Venedigs kanaler. Efterhånden som den praktiske mode bredte sig, fik vi også et sådant skånetæppe sat op smukt indrammet med guldbronzerede lister. Da den sidste stift var slået i viste det sig, at motivets mandlige hovedperson til forveksling lignede vor nabo skræddermester Vilhelm Nielsen. Men værre var det at han formastelig glad og smilende sad og flirtede med en meget barmfager sigøjnerlignende skønhed. Den opdagelse tog næsten hele glæden ved det pyntelige tæppe, for selvfølgelig ville Nielsen der kom næsten daglig føle sig pinlig berørt, når han så sig selv hængt til skue på vor væg i en så intim situation.

Når Daells Varehus, Buldog, Fix & Færdig, Importøren og andre forsendelsesforretningers kataloger dumpede ind ad dørene ude i landets mørkeste afkroge blev publikationerne studeret grundigt, og det var ikke få ting i jagttilbehør, Holmens benklæder, voksduge, julestads, linoleums- og vægtæpper der blev rekvireret fra det fjerntliggende København. Vort famøse halvpornografiske tæppe ville aldrig i livet være kommet op på vor væg, hvis vi ikke var blevet fristet af storbyens farvestrålende kataloger.

Endnu før de fleste havde radio, fordrev vi vinteraftnerne med spil af forskellig art. Det populære æselspil blev i mange tilfælde hjemmefremstillet, selv om forretningerne kunne sælge dem til en pris af omkring halvtreds ører. Fremstillingen krævede foruden lidt tålmodighed et stykke solidt pap, der blev optegnet i passende kvadrater ved brug af en lineal, som sikkerhed for at stykke efter stykke blev klippet nogenlunde ensartet. I sig selv var selve fremstillingsprocessen en god adspredelse, hvor ham der andægtigt klippede åbnede og lukkede munden i takt med saksen. Når de firs små papstykker lå klar, skulle de forsynes med store letlæselige tal fra ét til tyve før spillet kunne tages i brug. Men det skal indrømmes at de fabriksfremstillede både så stærkere og mere tiltalende ud end de små slatne hjemmefabrikerede.

Foruden æselspillet der var i vælten et stykke tid, fornøjede vi os med kendte spil såsom Ludo, Sorte-Per, National Firkort, Mølle, Dam og Domino. Hertil kom et alvorligt spil en form for bibelsk lotteri eller tombola, der blev købt i ark med påtrykte bibelcitater der gik under navnet Mannakorn når de blev klippet ud. Med lidt kendskab til bibelen siger det sig selv, at en sådan fabrikation var endeløs også om spillet, der desværre ikke havde én eneste nitte. Det spil forlystede ikke mig, men når kobberskålen kom på bordet skulle alle trække et lod, og af bitter erfaring vidste jeg at mit altid ramte hårdt. For når de rette mennesker var tilstede, kunne de væve frem og tilbage i

hvor godt det var og sandelig værd at efterleve. Så måske havde spillet som formål at ribbe enhver for selv den allermindste ansats til glorie. I så fald lykkedes det hver gang i mannaspillet, hvor jeg formoder at alle måtte føle sig som tabere.

Endnu er jeg i besiddelse af kobberskålen med de mange mannakorn, og vil forsøge at trække et lod, for at se om det stadig er ligeså hårdtslående som da jeg var et stort barn. Fra skålens dyb sidder jeg nu med et mannakorn der henviser til Ap. Gj. kapitel 26, vers 16 til 18, hvor det hedder: »Men rejs dig op og stå på dine ben, thi netop derfor har jeg vist mig for dig, for at udkåre dig til tjener og vidne, både om hvordan du har set mig og om, hvordan jeg siden vil vise mig for dig. Jeg vil udfri dig fra mit eget folk og fra hedningerne, til dem udsender jeg dig for at åbne deres øjne, så de må omvende sig fra Mørke til Lys fra Satans Magt til Gud, for at de kan få Syndernes Forladelse og Arvelod sammen med dem som er hellige ved Troen på mig«.

Det lod er det mig aldeles umuligt at leve op til så lov og tak og pris, at ordene er udtalt af Gud til sejlmageren, apostelen Paulus, der her bruger dem i sit forsvar overfor kong Agrippa. Dermed være ikke sagt, at ordene ikke gælder for mig og andre tvivlrådige, men et så uheldigt træk, ville have ramt en »lille« synder nederdrægtigt, det ville uundgåeligt have givet stof til mange lange formaninger ganske sikkert godt ment, men efter min mening skulle den form for tombola være forbudt for børn.

Hjemmenes åndelige og politiske tilhørsforhold tog vi i nogen grad bestik af, ved at se om Stauning, kongefamilien, jomfru Maria, Martin Luther eller Jesus hang på væggene. Familiebilleder sagde mindre i den forbindelse, udover det intellektuelle der lå i at et familiemedlem var fotograferet i højskolesammenhæng o.l. Desuden kunne vi også orientere os ud fra de broderede bibelcitater og andre inskriptioner som f.eks: Hvad er et hjem uden moder. Her nydes og bydes ikke Spiritus. Herren er min hyrde, og det kendte Alt af Nåde. Det jeg havde for øje hver dag hjemme, hvor det hang i glas og ramme broderet i intet ringere end guld på sort baggrund. Aldrig før eller siden har jeg hørt om konger, kejsere, diktatorer, stats-, krigs- eller skatteministre, der har sagt noget som har trøstet så mange så meget.

Mor og de mange mennesker der kom og gik, gav tilsammen vort hjem en dejlig tryg og varm atmosfære, ikke mindst om vinteren når kulde og sne gjorde det næsten umenneskeligt at færdes ude. I den slags vejr følte vi for alvor hvor rart vi havde det inden døre. Aldrig manglede vi noget at fyre med, vinterens forsyninger af optændingskvas, tørv, briketter og kul sørgede mor altid for at få købt hjem og bragt under tag i god tid. Derfor skulle vi ikke som mange andre afsted efter et par ekstra sække brændsel, når det viste sig at vinteren blev længere og strengere end ventet. Men aldrig blev der sparet på varmen i centralstuen hvor mor skulle opholde sig fra morgen til aften.

En kakkelovn (æ kakel) som den blev kaldt, var en rund eller firkantet, sortpudset støbejernsovn med rum og låger, men sjældent beklædt med kakler som den havde navn efter. Med tiden blev vi så moderne, at vi fik en brunemaljeret ovn sat op i centralstuen, den var lettere at holde pæn idet den aldrig blev rødglødende omkring fyrrummet. Men med eller uden emalje satte vi børn pris på kakkelovnen, ikke mindst når vi kom stivfrosne hjem var tørvekassen et godt sted at tage plads for en hurtig optøning af fingre og tæer.

Da kassen så blev skiftet ud med en galvaniseret eller sortlakeret kulspand og skovl, måtte vi af nødvendighed tage afsked med en god siddeplads, idet tørvene efterhånden blev erstattet med koks, brunkul og de såkaldte elefantlorte. Et meget rammende navn der hentydede til den runde form og den stinkende røg de spredte ud over gader og stræder.

For os der sidder lunt inden døre i velisolerede huse med centralvarme fra cinders, olie, jord, el og gas er det en kold tanke, at mennesker i årtusinder har siddet og halvfrosset omkring åbne ildsteder, hvor den kvalmende røg fra kokasser, træ og lyng bølgende søgte ud i det fri gennem tagets lyre.

Den nye mode

Varmeteknisk var centralvarmens forgængere det åbne bål, bilæggere - kakkelovne og kaminen store fremskridt. Senere kom den såkaldte tænkende kakkelovn hvis tankevirksomhed indskrænkede sig til pr. termostat at regulere luftindtaget.

Længe gik der ikke før den sammen med de gamle bilæggere, kakkelovne og kaminer måtte en tur i smeltediglen, hvorefter de blev støbt til de eftertragtede radiatorer. Jo vist var centralvarmen med sin fylde et stort fremskridt, men med fremskridt følger der som regel et tab. I tilfældet her gik det ud over mørkningens hyggestund, hvor vi stille sad og så den knitrende ild sende sine blafrende skyggebilleder ud over gulvet gennem lågens celluloid og sprækken ved lufttilførselsrosetten. Efter oliepriserne himmelflugt i 1973 fik brændeovnen en ny renæssance og kombinerede folks spareiver med den levende ilds hygge.

Julehyggen

»Skynn dæ å kom ind å sluk æ lys, å luk æ daer for kull å vejle«. Den remse hørte vi igen og igen i vinterens kulde og mørke. Men juleaften når grisestegen spruttede af fedme i komfurovnen og spredte liflige dufte, sammen med rødkålen, sovsen og de dampende kartofler levede vi i en verden af overflod, hvor der tilmed blev set gennem fingre med de daglige ordensregler. For den ild der brændte og det lys der lyste blev ingen bedt om at slukke for den aften.

I forhold til i dag var det hele måske småt, men for os var julen hjemme glæde og timelig fråds. Det sidste skyldtes at mor op til den store højtid blev betænkt med alt i gode gaver fra hus- og gårdmænd, Mieherne, købmænd, teglværkerne, jordemor, læge, dyrlæge, ja selv juletræet blev leveret kvit og frit ved døren af skovfoged Anders Fuglsang.

Aftenen før dagen var det svært at falde i søvn, tankerne kredsede hele tiden om det duftende træ, som mor gik og pyntede inde i den pæne stue, hvor gardinerne ville være trukket for og døren låst hele juleaftensdag. For ingen måtte se træet i al sin glans før den højhellige aften.

Julehalløjet begyndte sent. Adventskrans og kalenderlys kendte vi ikke og som erstatning for ønskesedlen bladede vi julekatalogerne tynde og satte et kryds ud for det vi ønskede. Vi satte aldrig kryds ved beklædningsgenstande, for det tøj vi skulle have, strikkede og syede mor selv efterhånden som behovet viste sig. Der blev ikke disket op med store dyre gaver, men simple ting som en klovnelignende tumling i papmache, eller en akrobat opslidset i begge ender så han trin for trin kunne dreje ned ad en spinkel stige. Senere blev det til bondegårde med pæne besætninger. Tinsoldater med tilhørende fæstningsanlæg, selvkørende fjederoptrukne biler (Made in Germany). Af samme oprindelse fik jeg et år et togsæt bestående af et rundt skinnelegeme, lokomotiv og to vogne. Dømt efter katalogets fremstilling så det stort og bundsolidt ud, som det kom brusende frem på skinnelegemet. Måske stod der noget om størrelse på vogne og skinner, men det registrerede jeg ikke, for endnu havde jeg fuld tiltro til det jeg så, og billedet talte jo sit tydelige sprog. Men juleaften, da herligheden blev pakket ud skuffede det meget, at banelegemet ikke var større end en flad tallerken. Alligevel blev toget til stor fornøjelse, især når vor



Mit barndomshjem (telefoncentralen) set fra haven ved vintertide.

kat Lars-Priis kom til stede for at beundre det uforståelige fænomen. Det grinagtige bestod i, at den ikke kun fulgte togets fart med øjnene, men ivrigt drejede hovedet rundt og rundt indtil fjederen løb ud, hvis ikke hele skidtet løb af skinnerne for at lægge sig knurrende til rette på gulvet.

Årene gik

Siden den tid gik der dage og år. Vi blev ældre blev gift og fik børn. Mor blev gammel, og som det var naturligt, skiftedes hun nu til at holde jul hos Magda og Anker og os. Mellem jul og nytår gjorde hun så gengæld ved at feste for svigerdøtre, børn og børnebørn, og ud fra devisen, at det kun er jul én gang om året, blev der disket op på samme måde som dengang vi var små. Traditionerne blev der ikke eksperimenteret med, så middagen bestod som sædvanlig af grisesteg med en passende tykt bævrende fedtlag under den knassprøde flæskesvær. Dertil fik vi serveret hjemmelavet syltetøj, græskar og asier, der virkede som en dulmende medicin oven på den gode fede mad. Også desserten bestod som før af en flødeskumslind velsødet ris a la mande med tilhørende kirsebærsovs. Og selvfølgelig var der mandler og mandelgaver til alle børnebørnene.

Efter det solide måltid blev bordet ryddet for at gøre plads til spil, sodavand, nisseøl, slik og frugter, såsom kokus - og andre nødder, æbler, appelsiner, dadler, figener og vindruer, og hvad ellers fandtes af oversøisk frugt, der dengang kun var i handelen ved juletid. Nu lå det ikke for Anker og mig at gribe forstyrrende ind i kvindernes fagre verden, så medens oprydningen stod på slappede vi af og forsøgte at holde lidt justits med børnene, så de ikke gik for grådigt ombord i de lækkerier vi selv satte størst pris på.

Traditionen tro havde mor læst juleevangeliet før middagen, så ingen glemte hvad hele postyret gik ud på, her hvor julens skikke fulgtes punktligt blev der efter opvasken tid til dans omkring træet, der blev hentet i den tilstødende stue. Nu generede det mig ikke synderligt, men som barn gjorde det ondt at se, når mor skånselsløst tog fat i træets top og trak det ind ad den smalle dør. Det flyt gik hårdt ud over den pæne pynt, og det var hjerteskærende at høre og se, når glimmer og engle, trompeter, fugle, glaskugler og klokker kimende raslede ned mod gulvet og knustes i tusinde stykker.

Men der var ingen vej udenom, år efter år havde vort juletræ lidt den tort, og mor tog det overfladisk let, når der blev smadret lidt pynt og invalideret et par engle.

Efter dansen og et passende antal salmer steg temperaturen til det uudholdelige på grund af varmen fra de mange lys og mors nyinstallerede oliekamin. Med syv børn og fem voksne i den lille stue blev det efterhånden så småt med ilten, at alles hoveder lyste rødt så for at undgå kvælningsdøden blev dørene for et øjeblik slået op på vid gab for en tiltrængt forfriskende ny lufttilførsel.

Da tiden så småt nærmede sig for opbrud blev der serveret kaffe og kakao med tilhørende bagværk. Ingen var sultne men alle især børnene var trætte, og da de så småt faldt til ro, åndede alt tilsyneladende fryd og fred. Men kun for en kort stund. Alt har sin tid og pludselig gik snoren i stykker, den der i mange år havde båret billedet af en smuk ung kvinde gående ad en skovsti. Til sceneriet lød underteksten: Die Voglein singen so schøn. På dets vej mod gulvet faldt det så uheldigt, at det ramte regulatoren til oliekaminen med det resultat, at ilden omgående gik ud. Medens lys efter lys brændte ned smøg kulden sig nu langsomt ind omkring benene. Kvinder og børn valgte at gå hjem, og efter en lang dags glæder og strabadser gik mor i seng.

Bortset fra at regulatoren blev revet løs så den pæn og intakt ud, så Anker og jeg besluttede os for at forsøge en reparation. Det lod sig desværre ikke gøre, da indmadens lukkemekanisme, fjedre og forskellige dingenoter lå hulter til bulter mellem hinanden, og som det tog sig ud skulle der monteres en ny så snart det blev dag. Selv om det både var sent og koldt tog vi os tid til en snak over en kop kaffe, hvor jeg i min visdom sagde: Det var nu ærgerligt at det skrummel billede hang lige oven over regulatoren. Hvortil Anker ironisk bemærkede:

Nej, det ka æ no ét sik, æ tøves det var my mee ærgerlig at den ét bløv hingen.

Da vi langt om længe gik tænkte vist ingen den tanke, at det blev sidste gang mor nåede at holde jul for os. Men billedet med pigen og småfuglene der synger så smukt hang nu igen på den væg hvor den altid har hængt.

Den anden stue (æ pæn stov) (eller æ inderstov) havde i de fleste tilfælde pænere møbler end (æ davle stov). Buffeten, den pæne stues dominerende møbel, var som regel besat med et større galleri af vaser, nipsting og familieportrætter. Samtidig rummede de mange skabe og skuffer og hvad huset havde af duge og pænere service. Desuden bestod inventaret af et bord med tilhørende stole, den selvfølgelige sofa og et par lænestole betrukket med plyds eller den næsten uopslidelige uopskårne mekka. Møbler, arvet efter forældre og nære slægtninge var af gedigen kvalitet, og selv om de havde kendt bedre dage kneb det for de fleste, på grund af pengemangel og nænne at skifte tingene ud efter modens luner.

Ad åre fik spiralfjedrene sig gerne gnavet igennem det solide betræk, hvis de ikke på grund af metaltræthed lagde sig på siden, en ubehagelig skavank, der næsten gjorde det umuligt at få sig anbragt nogenlunde komfortabelt. Kendere, tog det derfor som en advarsel, hvis der lå en pude eller et tæppe slængt i en stol, for de vidste at det sikkert dækkede over én eller anden ubehagelig defekt, og man skulle ikke lade sig narre, selv om et hjem havde forfinet sig med et lille forflyvsk gulvtæppe under bordet.

I den pæne stue, som næsten aldrig blev brugt hverken sommer eller vinter, var gulvbrædder og bjælker udsat for fugt og forrådnelse, et fordærv der gav sig til kende ude i hjørnerne. Inde i vor pæne stue begyndte det med at gulvet stille og lusket gyngede svagt, når vi trådte i nærheden af skadens udspring, så her stod der en lænestol som garant for at ingen gik igennem. Fra det tidspunkt hvor gulvet gyngede svagt til det gyngede alvorligt, kunne der gå lang tid før den truende skade blev repareret. Men det blev gulvet ikke kønnere af, for kontrasten mellem de gamle og nye brædder blev selv efter gentagne ferniseringer aldrig helt udlignet.

Når buffeten var fuldt besat med portrætter og nipserier, kunne det for børnerige familier blive nødvendigt at anskaffe en amagerhylde eller lignende, for at få plads til de mange figurer, krukker, askebægere og sneglehuse, som børnene betænkte forældrene med, når de havde været på udflugt til seværdige steder som Lemvig, Aarhus, Aalborg, Himmelbjerget eller så langt væk som Lillebæltsbroen.

Bordet i den pæne stue blev som regel ikke anvendt til udstilling af billeder og nips, da det jo kunne hænde at den måtte tages i brug til sit egentlige formål. Så det stod som regel og så pænt og ryddeligt ud med en broderet dug midt på, hvor en vase, et fad eller en frugtskål var stillet frem som pynt. Hjemme brugte mor skålen til opbevaring af sidste årgangs julekort, en slags kartotek til brug når der igen skulle udveksles julehilsener på den måde blev alle husket og ingen glemt.

I mange hjem stod den villigt blomstrende pelargonie i vindueskarmene og sendte sine ilde dufte ud i stuerne. Foruden den, elskede mor og havde held med sine blomstrende potteplanter, der især trivedes godt i den pæne stues subtropiske klima. Når en kaktus, azalie, kalla eller tøffelblomst viste et overdådigt flor, blev de gerne præsenteret for besøgende damer.

Hvad vinduerne ikke kunne rumme af planter, blev hævet op i lyshøjde af solide mørkbejsede blomstersøjler velegnede for store planter i store potter.

For stadsens skyld måtte vi finde os i at de vældede let og altid stod i vejen, når stuen en sjælden gang blev taget i brug.

De mange gange jeg i et letsindigt øjeblik har påtaget mig det bøvl det er, at montere en af de mange forskellige modeller der findes af nutidige gardinophæng er tankerne gået tilbage til de gamle systemer, der uden dikkedarer kunne sættes op af enhver. I før nutid bestod et gardinophæng i al sin enkelthed af to hager eller spigere slået ind i væggen til at bære det brædt gardinerne var monteret på. Brættet havde runde hjørner med en bændel hæftet fast på kanten, hvor det tynde blondegardin af husets

frue blev rynket og sat fast med knappenåle. Vinduesforhænget var som regel et hvidt lærred med messing- eller benringe syet fast i hjørnerne, så det let kunne hænges op på de to små blå søm der sad i karmen.

Lidt efter lidt blev lærredsforhænget erstattet med rullegardiner monteret med lysegult papir. Et uholdbart materiale, der blev skørt, grimt og skjoldet hvis det kom i berøring med det vand, der uundgåeligt stod i vindueskarmene, når de isbelagte ruder tøede op. Var skaden sket måtte vi hen til maleren for at få sat nyt papir på den gamle rulle, en årlig foreteelse for den daglige stues to rullegardiner.

Det så flot og velhavende ud de steder hvor dørene mellem stuerne blev erstattet med portiere. Om sommeren gav det ingen problemer, men når vinteren gjorde sit indtog kom dørene ofte på hængsler igen. Mor hægtede aldrig døren af mellem vore stuer, men når kulden var rigtig streng og forsatsvinduerne sat op, kunne det hænde der blev hængt et almindeligt sengetæppe op for at bremse noget af suset fra sprækker og nøglehul. Det skal indrømmes, at arrangementet ikke just så velhavende ud, men til gengæld lunede det gevaldigt omkring benene.

Telefonsnapse i Thy

Det private initiativ fejrede triumfer i Thy i halvfemserne. I 1891 stiftede »18 kendte borgere« Thy Telefonselskab med en aktiekapital på kun 21.000 kr. Fire år senere solgtes aktierne til kurs 116, køberen var det nye Jydsk Telefon, og Thyborgerne fejrede den gode forretning med en middag, hvoraf der gik ry i mange år.

Hovedretten var and opkaldt efter Thy-lokaliteten Krik, og forinden havde man bl. a. fået »kabeløsters«.

Oven på middagen blev der serveret kaffe med »telefonsnapse« (dvs. »små sorte«) og »våde elementer«.

Thy Telefonselskab var ellers en beskeden affære med 56 abonnenter i Thisted, 9 i Hørdum og 14 i Vestervig.

Notitsen om »Telefonsnapse i Thy« bragte Jyllandsposten den 6. november 1977.

Den pæne stue

Da jeg læste Knud Aagaards »Beskrivelse over Thye«, undrede det mig at mange ikke havde en muret skorsten så sent som et stykke inde i 1800 tallet.

Som det undrede mig må det vel undre andre, at i 1945 var mange af de såkaldte pæne stuer uden kakkelovn. Når stuen så nødvendigvis skulle varmes op måtte den tilstødende dagligstues ovn yde sit yderste. Om vinteren skete det sjældent, at vi havde begge stuer i brug, men når det stod på blev der fyret med engelske kul i så rigelige mængder, at ovnen glødende nærmede sig smeltepunktet, og så måtte der omgående skrues ned for luftindtaget.

På det tidspunkt blev døren til den pæne stue straks slået op på vidt gab, og resultatet af det varmechok udeblev ikke for omgående blev stuens ruder og billedgalleri matteret som om der var sket et under. Forvandlede hang portrætterne af venner og henfarne slægter side om side med litografier af Luther, jomfru Maria og Jesus, der efter den dukkert så ud som om de lige havde været i dampbad.

At det var sådan i mange hjems pæne stuer kendte de fleste og klædte sig derefter. For mænds vedkommende var det i uldent tøj med lodden vrang, lange ærmer og ben ét varmt jakkesæt med tilhørende vest eller en god lun hjemmestrikket trøje. At stadstøjet ikke blev brugt hver dag gav sig tydeligt til kende ved en gennemtrængende duft af naftalinskugler, en duft der blev forstærket i de pæne stuers fugtige varme. Damernes beklædning må jeg tænke mig til, men efter kjolernes kvaliteter og hvad der hang på tøjsnorene, var det ikke små fikse ting de smygede sig i inderst inde.

Så sent som i halvtredserne fik min kone og jeg frisket minderne op om de klamme stuer. Det var i et pænt hjem, hvor parret havde haft sølvbryllup og i den anledning blev vi inviteret til eftergilde. Serveringen var den tradiotionelle suppe og steg med efterfølgende isanretning. Af husets tre stuer blev kun den ene brugt til

hverdag, men på grund af dagens højtidelighed blev også de to andre stuer taget i brug. I de vinterkolde rum blev der fyret godt op før gæsterne ankom, og da det var koldt ude føltes det behageligt inden døre. Det viste sig efterhånden at være et bedrag, for gradvis blev jeg rødere og rødere og varmere og varmere i hovedet, hvorimod benene fra gulv til sæde blev koldere og koldere. Så mens aftenen sneglede sig afsted føltes det som om jeg sad med begge ben i en spand iskoldt vand.

Æ kykken

Ude i køkkenet (æ kykken) havde vi altid en god varme. Om sommeren sendte solen sine stråler ind gennem ruderne, og om vinteren blev varmen leveret af komfuret, der krævede god ild når maden skulle tilberedes. Ovnens fyrrum kunne som de to mindre ildsteder med en krog og aftagelige ringe gøres større og mindre, så de passede til de ibrugværende gryder og pander. Foruden de tre ildsteder havde komfuret en bage- og stegeovn, og desuden en indbygget rummelig vandgryde. I grydens umiddelbare nærhed stod vandspanden med en langskaftet øse hængende på kanten. Selv om varmtvandsgryden og spanden med koldt vand og en øse ikke tog sig nær så smart ud som et moderne blandingsbatteri, virkede det nøjagtig på samme måde.

Til brug i komfuret hentede vi hver dag kvas, pinde, tørv og briketter ned fra loftet, især gik det hårdt ud over tørvene, når der rigtig skulle være blus under gryderne. Briketterne blev derimod mest anvendt til at holde ilden vedlige.

Så vidt jeg ved var tørveforbruget i Thy udelukkende af dansk oprindelse, men kvaliteten varierede meget fra de forskellige tørvemoser, hvilket bl.a. kunne ses på prisen, mængden og farven på asken. Briketter af udenlandsk oprindelse (vistnok tyske) blev importeret i stort antal, men om den ene var bedre end den anden skal være usagt, men mor købte altid den danske »Dania«. Grunden til det kunne bl.a. være, at hun ikke elskede alle landets naboer lige højt.

Som et supplement til komfuret fik vi alle ét eller andet petroleumsapparat. Forstøvningsapparatet »Primus« der blev opfundet i Sverige i 1890 blev den mest kendte, selvom der senere kom et danskfabrikeret udgave under navnet »Ginge«. Enkelte steder havde man petroleumskogere, hvor olien brændte direkte fra en væge, men omkring århundredskiftet stod der vist et petroleumsforstøvningsapparat af mærket »Primus« eller »Ginge« i de allerfleste hjem.

Apparaterne kunne fås med en lydsvag eller den mere driftsikre støjbrænder. Driftsikkerheden bestod i at den kunne høres på lang afstand, og hvis lyden aftog skulle strålespidsen renses aldeles omgående. Skete det ikke kunne en hvæsende brænder snart sprede et fedtet sodlag ud over hele køkkenet. Men heldigvis døde støjbrænderen aldrig hen i ubemærkethed.

Med konstruktionen af en stege- og bageovn med petroleumsforstøvningsapparatet som varmekilde, blev komfuret især om sommeren brugt mindre og mindre, og ilden blev ikke som tidligere holdt i live dagen lang.

De forskellige petroleumsapparater formåede dog aldrig at slå komfuret helt ud, det gjorde derimod flaskegassen da den kom på markedet i halvtredserne. Med komfurets endeligt blev køkkenerne for alvor kolde og uhyggelige, et forhold centralvarmen efterhånden rådede bod på. Men alligevel vil os, der var børn i komfuralderen aldrig glemme den liflige duft af tørverøg og den levende ilds knitrende hygge.

Min barndoms lune køkkener havde ikke tilnærmelsesvis den standard vi kender i dag. Vandet kom ikke bare strømmende ud af en hane, for vi havde ganske enkelt ingen hane, skulle vi have vand måtte det hentes ved gårdpumpen, så det var en stor forlettelse da byen fik et vandværk, som alle kunne blive tilsluttet hvis de havde råd.

Med vandhanen i køkkenet måtte mange rustne støbejernsvaske skiftes ud med emaljerede, hvor der blev lagt en bred zink- eller messingplade omkring. Enkelte gik endda så vidt, at de fik hele køkkenet belagt med linoleum. Når vandhanen først hang og så fornem ud med en grøn gummislange dinglende på hanens tud kunne det gribe om sig med uforud-

sete udgifter. Før kunne en spand vand under vasken rigeligt rumme det vand der blev brugt til en opvask, men nu hvor det kom strømmende af sig selv skulle der hele tiden passes på, at spanden under vasken ikke løb over. For at sikre det blev der lavet afløb til risten udenfor selv om de små drænrør, der udmundede i åen aldrig havde været i stand til at aflede vand i større mængder. En géne der forsvandt med stationsbyens kloakering i 1954. Efter det store fremskridt med vandværksvand fra messinghaner, blev gårdpumperne fjernet på stribe og i kølvandet på kloakeringen blev der lidt efter lidt installeret klosetter, og dermed tog forureningen af åen og Skibsted fjord sin spæde begyndelse.

I mit hjem havde vi hverken barometer eller termometer, temperaturen tog vi pr. fornemmelse. Når vi skiftevis svedte og rystede af kulde var kuren tre til fem dage i sengen, hvor muskelsmerter, hoste og andet djævelskab blev fordrevet med skoldhede kamille- og hyldebærdrikke. Høj- og lavtryk kom og gik som de ville uden, at vi registrerede det på måleapparater. Indendørs fyrede vi os til en passende varme og iøvrigt blev vind og vejr, som alt andet lagt i Guds hånd, nøgternt betragtet kan ingen vel stille andet op mod det. Dog husker jeg et efterår hvor regnen havde høvlet ned i lang tid, og gjort det umuligt at få roerne i hus. Om de forhold kom to gårdmænd i snak inde i stationens ventesal, og på vej ud til toget kom én af dem med følgende slutreplik, »Ja, den slavs vejle blyvver folk fanneme hæller ét ve å finn sæ ik«. Men hvordan han ville gribe sagen an forlød der desværre intet om. Helt uvidende om vejrligets omskiftelser, var vi trods alt heller ikke, for hvert efterår købte mor et røget lammelår, der blev hængt op på køkkenskorstenen hvor det sandt at sige ikke pyntede. Låret var selvfølgelig købt til konsum, men gav os samtidig sikre meteorologiske varsler; var det tørt ville vejret fortsat være godt og stabilt, men hvis det blev fugtigt fik vi regn, rusk og omskiftelig vejr. Så hvis Voldborg og hans profeter har et lammelår hængende, er jeg uimponeret af deres profetier.

Når det frøs så det knagede måtte vinterens forsyninger af kartofler, gulerødder og andre grøntsager ned i den altid frostfrie kælder, et mørkt og utiltalende rum hvor lyset kun sparsomt fandt vej ind gennem et lille halvrundt støbejernsvindue. Og den loftlampe bygherren havde sparet kom aldrig op. Kælderen afslørede sig ikke sådan uden videre, idet den nærmest lå skjult som et hemmeligt rum, så hvem der ønskede adgang skulle først åbne en låge under køkkenbordet, derefter et stykke hængslet bordplade, der blev stående åben ved at læne sig op mod væggen til spisekammeret og først da blev der adgang ned ad en stejl trappe.

Som kontrast til den mørke kælder, havde vi et lyst og luftigt køkken, hvor loftet og det øverste halve stykke væg var hvidkalket, og det nederste malet blåt. Hylderne på de hvide vægge var som de småternede gardiner, gryder, kander og saltkar ligeledes i blåt. Nogenlunde i samme stil var de fleste køkkener, men det skete dog at en familie skejede ud og malede det nederste stykke grågrønt.

Håndklæder og viskestykker havde gerne deres plads bag et hvidt pyntehåndklæde kunstfærdigt broderet med motiv og tekst. På et meget populært stykke balancerede en smilende husmor elegant med et dampende fad, og som det kendes fra reklamer var alle på pyntehåndklædet ét luttert smil. Det gjaldt ikke mindst den broderede familie, hvor moderen glad delte nybagte kager ud til sine to velklædte børn. I teksten til stykket hed det: »Artige børn får lækre sager«.

Hygiejnen før i tiden

Indtil centralvarmen gjorde det muligt, at indrette badeværelser med kar og bruser, blev køkkenet mange steder anvendt til børns og voksnes klat- og kropsvask. Medens komfuret bragte vandet i kog gav det samtidig en god rumtemperatur og når ingen kendte bedre, var et rummeligt køkken velegnet til formålet. Midler som hårschampoo, duschcreme og andre flydende vaskemidler var ukendte, så vi blev vasket fra øverst til nederst ved brug af et stykke ganske almindeligt håndsæbe.

Ørerne blev altid ransaget til sidst, desværre var der ingen vej udenom, for det gjorde ondt

når mor ragede os langt inde i kraniet med en hårnål eller et andet ubehageligt torturinstrument. En renselse der ofte blev skyld i at et forfriskende bad endte i skrig og skrål. Men så længe ørerne havde fred fornøjede det os, at sidde i en stor zinkbalje ude midt på gulvet og plaske på livet løs i det dejligt varme vand.

De første tænders hygiejne og pleje blev der ikke gjort stort ud af. Fra naturens hånd havde de deres tid, og så længe de sad fast og ikke gav smerte blev perlerækken ikke skænket en tanke. En forsømmelse der bar straffen i sig selv i form af tandbylder, caries, huller og pine. Fortænderne voldte ikke større kvaler, de faldt for det meste ud af sig selv før der skete pinagtige skader. Men viste én sig genstridig fik vi bundet et stykke kinesertråd omkring tandhalsen, hvorefter enhver med mod og mandshjerte efter gentagne tilløb fjernede den med et snuptag.

Kindtænderne sad derimod bedre fast, de lod sig ikke sådan uden videre lirke eller trække ud ved hjælp af en tråd, så når vi fik ondt i én af dem, forsøgte vi i første omgang, at lindre smerterne med en form for hjemmeplombering. Til det brug kunne vi i håndkøb få en lille flaske med et indhold af en hurtigt stivnende væske. Fremgangsmåden var, at mor tog et lille stykke vat snoede det om enden på en tændstik, dyppede det i flaskens indhold og stoppede det ned i tanden, hvor vattet blev trykket fast og satte sig som en bedøvende plombe over den blottede nerve.

Tandpine havde en sær tendens til at melde sig lige før eller kort tid efter sengetid. Den smertende tand måtte så igen fyldes op med en vattampon vædet i vidundervæsken fra den lille flaske, og efter et par trøstende ord tog troen på midlet i mange tilfælde pine og alt ondt. I håb om at tanden ville miste sit greb i kæben fortsatte vi behandlingen gang efter gang, vel vidende at virkningen efterhånden helt udeblev. Når så mor så i længere tid ikke havde fået sin nattesøvn på grund af jammer og skrål, var der kun tilbage at få tanden fjernet. Et brutalt indgreb som ingen var ovenud begejstret for.

Selv om vi vidste hvor det bar hen blev behandlingen med plomberingsmedikamentet fortsat så længe der var en dråbe i flasken, for det kunne jo hænde at en genstridig tand løsnede sig så den godvilligt kunne lirkes ud, for en enkelt tand lå vel lige i underkanten af hvad man kunne ulejlige en læge med. Men engang havde jeg det held eller uheld, at min fætter og kusine kom i samme pinagtige situation, og det benyttede vore mødre sig omgående af til at kontakte den aldrende doktor Kjær i Hurup. Det er muligt at besøget hos os faldt sammen med et andet for det lyder næsten utroligt, at en læge tog ud til sine kunder (patienter) for at trække et par rådne tænder ud. Men han kom så det må nok siges, at der på det område er sket store fremskridt for lægerne.

Den dag tanden skulle fjernes havde pinen så godt som fortaget sig, men alligevel måtte jeg gå den tunge gang ned til moster Magda, hvor jeg sammen med de andre lidende skulle have foretaget indgrebet. Som en gestus blev jeg som den første kaldt ud i køkkenet, hvor jeg fik anvist en stol ude midt på gulvet. Med venlig stemme bad Kjær mig om at åbne munden, så han lige kunne se hvordan tanden så ud. Under hele forløbet fulgte jeg nøje med i hvad der foregik og var sikker på at doktoren endnu var ubevæbnet. Men i det stykke tog jeg gruelig fejl, idet han pludselig stod og viftede med en blodig tand i en forræderisk blankforkromet tang. På grund af chokket glemte jeg fuldstændigt at sige farvel og tak for god behandling, men gav heller ikke en lyd fra mig før jeg trådte ind over den hjemlige dørtærskel.

Æ spiskammer

Fra køkkenet og op i spisekammeret var der et højt trin for at give kælderen nedenunder tilstrækkelig lofthøjde. Spisekammeret (æ spiskammer) bestod af et bord med underbord og en stor tallerkenrække, men det smalle aflange rum blev ikke udnyttet fuldt ud på grund af et skråtstillet træværk, der dækkede kældertrappen. Et misfoster, der havde været anvendeligt med en vandret liggende plade.

At spisekammeret var dårligt udnyttet og spartansk lille gjorde sig for alvor gældende om

efteråret, når mor skulle have plads til vinterens forråd af saft, syltetøj og henkogte frugter der fyldte så meget, at gulvet også måtte tages i brug.

Æ sovkammer

Soveværelset (æ sovkammer) lå i husets sydøstlige stue med indgang fra køkkenet. I skorstenshjørnet stod en gammel kakkelovn og fyldte op, som et levn fra dengang værelset blev benyttet til centralstue. Foruden ovnen og mors seng, var der min soveplads en kanapé, som jeg havde overtaget efter Egon, da han fik eget kammer på loftet.

Af nysgerrighed slog jeg op i vort leksikon, for at se hvad en kanapé egentlig er for et møbel og her hed det ordret: Kanapé (fransk) mindre sofa, hvilebænk der har form som to eller tre sammenstillede stole.

Efter den beskrivelse var min kanapé nok ikke en rigtig kanapé, men snarere en slagbænk, der gik under navnet kanapé. Den havde form som en rektangulær trækasse med ryglæn og endestykker. Et låg der blev åbnet under brug og lukket igen efter morgenens opredning. Efter al sandsynlighed endte den sine dage i kakkelovnen eller under gruekedlen.

Når jeg tænker tilbage på mors seng og min gode kanapé, må jeg glemme alt om Hollywood og de luksuøse soveværelser og sengemiljøer, nutidens skuespillere og skuespillerinder ligger og boltrer sig i, for det forekommer mig, at vi endnu i min allertidligste barndom brugte halm i både seng og kanapé. Selv om halm er et lunt materiale mistede det efterhånden meget af varmen, når det med tiden blev findelt som hakkelse så det var en frydelig fornemmelse hver gang halmen blev skiftet. Vi havde heller ikke lette luftige kanalsyede dundyner med farvestrålende betræk, men til gengæld var vore dyners ene kanal stoppet godt og rigeligt med fjer og dun af tamme og vilde fugle, så vi frøs hverken i seng eller kanapé. Efter opredningen blev mors seng heller ikke dækket af med et silketæppe, men med et solidt hjemmehæklet, syet sammen af utallige små hvide kvadrater og ingen kunne med rimelighed forlange det bedre.



En karikatur af en syrlig herre, malet af Egon, anvendt af mig til kattejagten, hænger nu i vor stue.

Det var ikke alle børn, der havde egen seng eller kanapé, mange steder lå der både to, tre og fire sammen. En af mine bekendte har fortalt, at de i hans barndomshjem lå ikke mindre end fire i én seng, fordelt med to i hver ende. Når det blev en vane, gik det sikkert uden gnidninger. Selv den juleaften hvor børnenes gaver bestod af et par blankpudsede spidsnæsede trætræsko, som de i deres glæde fik lov til at have på i sengen. Det kan godt falde lidt svært at forestille sig det behagelige ved den situation, så mon ikke deres mor har løftet dynen og fjernet de små juleglæder så snart søvnen havde indfundet sig.

Det ville være meget forkert at påstå, at mor gjorde alverden ud af interiøret i vort soveværelse. Vi havde ikke et toiletbord der bugnede med dåser, krukker, flasker og glas med indhold af velduftende parfumer, pudder og dybdevirkende cremer til kroppens pleje og ansigtets evige ungdom. Vi klarede os udmærket med et par pindestole til at lægge tøjet på, en

hvidemaljeret potte for alle eventualiteters skyld, et par billeder på væggen bl.a. ét af pastor Olfert Rikard, og som en selvfølge havde mor et krucifiks hængende over sengen.

Jagtens glæder

Som det er nævnt før, blev jeg i en alder af syv år ejer af en forlader luftbøsse, af mærket (Diana) købt for egen opsparet kapital hos isenkræmmer Bach (bette Bach) i Hurup til en pris af syv kroner, ærligt og redeligt tjent hos handelsgartner Hans Henrik Hansen i Ydby. Et sådant våben i en knægts hånd er ikke ganske ufarligt, så mon ikke mor har slået sin lid til, at min ældre bror Anker, som jæger instruerede mig i dets brug og farlighed.

I østen spiser man slanger, ja, det gør vi forresten også, vi kalder dem blot for ål. Med samme appetit spiste vi de store skadeunger, der huserede i fru Vogelbeins hønsegård. Som flyvefærdige var de en stor delikatesse sammen med solsorte, gråspurve og andet jagtbart vildt, og det smagte særdeles fortrinligt. I rugesæsonen blev jagten erstattet med skiveskydning, der havde den fordel at vejret ikke spillede ind, idet sporten udmærket kunne udøves indendøre. Med henvisning til at andre måtte skyde inde, fik jeg langt om længe lov til at øve i soveværelset, når jeg brugte et tilstrækkeligt stort bræt som baggrund for skiven.

Som lovet gik det fint i lang tid, mor havde ro i centralstuen og vidste hvor jeg var. Nu er der bare det ved skiveskydning, at spændingen forøges når to eller flere kappes om point, så en dag bød jeg én af mine venner ind for at være med. Ganske vist manglede han en del skydefærdighed, og blev derfor grundigt informeret om hvordan kærv og korn skulle flugte med pletten før skuddet efter et roligt aftræk måtte falde. Efter den vejledning skulle han før konkurrencen tog sin begyndelse affyre et prøveskud med fast anlæg mod dørkarmen.

At han sigtede længe kunne betyde, at han ville imponere med et pletskud, eller at han ikke forstod en pind af det hele. Desværre viste det sidste sig at være tilfældet, for da skuddet gik lød smeldet helt anderledes end det plejede. Pilen søgte jeg alligevel i skivens nærhed hvorimod kammeratens eftersøgning omfattede det meste af endevæggen, og da han fik øje på pilen sagde han med påtaget latter: Æ hår ramt æ præjst lie mødt i hans røv, å æ pikkel sijer dæ ino.

Det morsomme havde jeg svært med at se, for det var ingen ringere end den gode Olfert Rikard der havde lidt den tort. Ham jeg ikke så i det daglige selv om han havde hængt i vort soveværelse og studeret skriftens ord år ud og år ind. Det trøstede at Olfert kun havde fået et meget lille hul i bagdelen, så når glasset blev skiftet kunne pastoren såmænd hænges op på væggen igen som om intet var hændt.

Valget stod nu mellem at fortælle det til mor eller håbe på at Olferts lille hul var så ubetydeligt, at der kunne gå år og dag før det blev opdaget. Alligevel fortalte vi det til mor og var så heldige, at hun havde så travlt ved centralen, at vi undgik et større forhør, men fik besked om at gå ned til tømrer Martin Damkjær for at få sat nyt glas i. Dagen efter hang Olfert Rikard igen på væggen og bag det nye velpudsede glas, så han endda bedre og mere forklaret ud end før.

Storvasken

Ude i bryggerset (æ brøggers) havde gulvbelægningen af hårdtbrændt mursten en tilbøjelighed til at løsne sig, vel sagtens fordi der var sparet på cementen. Inventaret bestod i al sin enkelthed af et hvidskuret bord med underbord, et klædeskab, en knagerække, en tallerkenrække (eller tallerkenhylde), et lille spejl, en grønmalet stol, gruekedel, senere fik vi også en vuggevaskemaskine.

Bryggerset havde mange formål ud over det egentlige. Her vaskede vi os om sommeren, pudsede vort fodtøj, kridtede vore lærredssko, fyldte og fik ild på karbidlygten før vi cyklede ud i nattemørket.På indgangens cementtrappe skærpede mor gerne den store brødkniv, før hun skånselsløst filede halsen over på de overfede høns, der var dømt til døden og suppegryden. Når jeg hørte de hvæssende lyde forsvandt jeg omgående, og viste mig ikke før henrettelsen var fuldbyrdet liget skoldet, pluk-

ket og svedet over underkoppens blålige spritbål.

Før tørretumbleren og de moderne vaskemaskiner kom frem, var vaskedagen slidsom og lang før man gik i gang med en storvask. Hvor man havde vuggevaskemaskine blev tøjet vugget og vasket i den, men ellers blev det gnubbet og gnedet på et ruflet vaskebræt, et vådt slæbsomt arbejde.

Dagen før vaskedagen blev tøjet sat i blød i træbaljer, tøjsnore blev hængt op, og alt hvad vi havde af brændbart træ, kasseret fodtøj, cykeldæk og slanger blev samlet sammen til brug under den meget grådige gruekedel. At det så under forbrændingen regnede ned over de nære omgivelser med diverse giftstoffer skænkede vist ingen en tanke.

Når der blev vasket storvask hjemme, var det nødvendigt med hjælp enten af en central- eller vaskedame, og det var ikke underligt, at mor efterhånden foretrak at blive ved centralen, da det legemlige slid ved de to job ikke kunne sammenlignes. Med en fremmed vaskekone i huset blev der en hyggelig atmosfære over det hele. Ved bordet gik snakken gemytlig om vind og vask og hvad der ellers faldt for. På den dag blev madens standard også højnet en del, for vaskekonen skulle selvfølgelig have et godt solidt traktement. Alligevel blev måltiderne ikke trukket i langdrag, dagen var ikke for lang til at klare en storvask, og alt det der ventede vaskekonen hjemme hvor mand og børn sikkert ikke, eller kun modvilligt tog del i hjemmets huslige sysler.

Det så spændende ud i det dampfyldte bryggers når letantændelige ting blussede op under gruekedlen, så sæbeskummet fra det skoldhede vand strømmede som et frådende hav ud over kedelens bredder til lyden af trælågets klaprende rytme. Det der blev kogt, gnedet, gnubbet og skrubbet var ikke småting, men solide rummelige beklædningsstykker i meget svære kvaliteter. Så selv on vaskekonen vred af al magt blev tøjet sjældent tørt på én dag, men når det endelig blev det og kom ind duftede det til gengæld af frisk luft og renhed.

Hvis der var noget, der ikke havde godt af en tur i vuggevaskemaskinen, må det have været ting som børnenes livstykker. En meget ond beklædning med et register af knapper på ryggen, der sad som tangenter på en enradet harmonika. Hvad meningen var med at knapperne skulle sidde så utilnærmelige var vanskeligt at forstå, når det utilgivelige makværk afstedkom så mange tårer og grumme tanker. Forsøgte man så i desperation at krænge udstyret over hovedet i knappet tilstand, kom man hurtigt til kort og måtte give op overfor det figursyede stramme panser. Livstykket var både en drenge- og pigeforeteelse, og havde som formål med to brede påsyede elastikbånd at holde de lange hjemmestrikkede strømper og »pløser« på plads, samtidigt med at det var et varmt beklædningsstykke.

Pløser eller (stonthoser) blev lavet af et par slidte langskaftede strømper, som fødderne blev klippet af, hvorefter stykket oven på foden fik påsyet et kantbånd, der ved tæerne sluttede af med et hæklet øje (en tåsing). Til sidst blev der syet 30 til 35 mm bredt skind eller gummi på, (en fæsling) der gik ned under svangen. På den måde holdt en (tåsing) omkring tåen, og en (fæsling) under svangen det hele på plads. Pløser var på alle måder en uelegant forårsforeteelse, som man i dag ville betragte som et par vikingesportsstrømper.

De første mange ture på bare fødder ad grusede veje var ubehagelige, men efterhånden som fodsålerne hærdede gik det forbavsende godt, når pløserne havde de rigtige mål, for var overstykket for kort blev tåen skåret til blods af (tåsingen). For drenge havde pløser af god design den fordel, at de blev lettere til bens og for mødrenes vedkommende lå fordelen i, at de slap for at stoppe strømper i tide og utide.

Barndommens das (kaldet æ hus) var et mørkt trist rum, som ingen besøgte i utide. På det ydmyge sted trængte lyset fra bryggersets lampe sparsomt ind gennem en lille firkantet rude øverst i den grønmalede dør. Dasset lå meget betænksomt placeret klos op ad gruekedelens skorsten, som med sit stadige sug sørgede for den nødvendige luftfornyelse. Med et så utiltalende aftrædelsesrum, er det mere end forståeligt at børn foretrak natpotten, og at

mennesker af hankøn ladede vandet i det fri når det lod sig gøre.

Set i lyset af de uhumske dasser, var vandklosettet selvfølgelig et tiltalende fremskridt, når man ikke vidste eller tænkte på den skade de urensede afløb forvoldte. Måske er bibelens anvisning på problemet med et hul i jorden ikke så tosset endda, hvis ikke vi havde fundet på at klumpe os sammen i store byer for at bo lag på lag som sild i tønder.

På loftet

Da de to kamre vi havde ovenpå dækkede hver sin halvdel af det østvendte gavlvindue, måtte loftet nøjes med det lys, der kom fra trappeopgangen og fra et lille oplukkeligt støbejerns tagvindue. Så for at fortrænge mulm og mørke stod døren for det meste åben ind til ét af kamrene.

Ude på loftet blev der aldrig installeret et lampested, men på vore kamre, måtte petroleumslamperne langt om længe vige pladsen til fordel for elektriske bordlamper, hvorefter det med en forlængerledning blev muligt at sprede lidt lys ud over det dunkle loftrum.

Ved en bazar i missionshuset havde Egon det held, at vinde en moderne smedejernsstanderlampe fuldt monteret med ledning, stik og en smart spraglet pergamentskærm. Efter behag kunne lampen gøres høj og lav, og da den samtidig var let at flytte rundt med blev den taget i brug når vi syslede med et og andet ude på loftet (æ lovt).

Når vi ravede os vej hen til vore kamre blev vanen så indgroet, at ingen gjorde sig tanke om at det kunne være anderledes, men vi havde jo også vore sikre kendingspunkter at gå efter. I første omgang gjaldt det om at få kontakt med skorstenen, hvorfra det var en smal sag at stikke kursen af til kammerets dørhåndtag. Af sikkerhedsgrunde foregik turen i slowmotion med en fremstrakt arm svingende fra side til side. Efterhånden som øjnene indstillede sig til mørket, kunne jeg ved det svage lys fra kammervinduet famle mig frem til petroleumslampen tage glasset af, og anbringe det forsigtigt på sengen stryge en tændstik sætte ild til vægen og derefter regulere flammen så den brændte uden at ose.

Med lys i lampen blev der en hyggelig atmosfære inde i det grønmalede kammer, hvor den korte seng med de høje gavle stod og så betryggende varm ud inde under den skrå bræddevæg. I mange år brugte vi noget så enkelt som en natskjorte, senere stod valget mellem skjorten, undertøjet eller arven fra Mieherne en alt for stor pyjamas med guldbroderede kors, bånd og stjerner. I det antræk lignede jeg mest af alt en krydsning mellem cirkuskarl og en kongelig lakaj, et udstyr der passede meget dårligt til mit sengemiljøs uldne tæpper og den vægtige olmerdugsdyne.

I min gode varme seng fik jeg sjældent læst et kapitel i bibelen, Robin Hood eller i bogen om flyvere og flyvemaskiner, som Anker og Egon havde givet mig i julegave, for når der intet var at frygte eller næsten intet indfandt søvnen sig hurtigt. Selvfølgelig hang truslen om Herrens snarlige genkomst altid truende over hovedet og gjorde det svært med bønnen: »Komme dit Rige«.

Dog var det en trøst at Guds menighed havde håbet og ventet på Rigets komme i mere end 1900 år, så måske drev det i langdrag en rum tid endnu til et forhåbentligt mere belejligt tidspunkt.

Nu havde jeg lært og vidste så godt, at Gud er langmodig og elsker én synder, der omvender sig mere end ti retfærdige, så måske blev genkomsten udsat gang på gang i håb om at jeg snart måtte finde fred, omvende mig og komme til sandheds erkendelse.

Lars-Priss

Selvom vor kat misvisende hed Lars-Priss, var det en hunkat, hvilket den beviste med det hav af killinger den til ingen nytte satte i verden, for næsten alle til hobe måtte lide druknedøden før de små tilgroede øjne havde set dagens lys.

Metoden var effektiv men grufuld, selv om mor af humanitære grunde tempererede vandet før kuldet af killinger én efter én blev plumpet ned i spanden, hvor de blev holdt under vand med en tung sten. Det var for-



Bedstemors hus i Lyngs.
Far flankeret af mine kusiner Emilie og Ingeborg.

gæves at trygle om barmhjertighed for alle killingers liv, men det skete dog at den pæneste undgik den brutale død for engang at træde til som afløser af gamle Lars-Priss.

Hvor katte er kommer katte til, et træf der særligt gør sig gældende i løbetiden, en drift der kan få hankønnet til at glemme alt om både ild og vand. Hvordan katten Lars-Priss kunne få besøg om natten af en elskovshungrende hankat er en gåde, hvis den ikke har sneget sig op på loftet før bagdøren var trukket i. En dobbeltdør med tilbøjelighed for at bule ud, og derfor sjældent blev låst, så hos os havde både tyve, ransmænd, og liderlige katte fri adgang.

En dejlig lun sommernat hvor månen hang og sendte sit gule lys ind i mit kammer, havde Lars-Priss fået en bejler på besøg. Alt åndede fred og træt som jeg var efter en lang dag og en lang cykeltur fra min læreplads i Sundby, varede det ikke længe før en tiltrængt søvn overmandede mig. Ud på natten blev freden forstyrret af små bump og grådkvalte klagende lyde, der kom fra en uvirkelig verden langt ude i rummet. Halvt i søvne forekom det som en drøm og derfor døsede jeg næsten omgående igen ind i søvnens dejlige bedøvende ubevidsthed.

Desværre var det ikke en drøm, men Lars-Priss der viste en tilbeder, at hun ikke var en tøjte, der indlod sig med den første den bedste. Eller måske var der et gement voldtægtsforsøg under opsejling, men for at få fred gav jeg i hidsighed brædderæggen et par kraftige slag med den virkning at gemytterne omgående faldt til ro. Det gav kun en stakket frist for snart gik legen igen for fuld fart fra skunk til skunk op over kamrenes vægge og lofter. Chancen for søvn var nu forspildt, hvis ikke det inferno til spektakel blev bragt til ophør, så hvis kattene ønskede at fortsætte koncerten i samme dur, måtte de indstille sig på, at forestillingen herefter ville blive et friluftsarrangement. Før jeg kunne gå til angreb og forjage urostifterne måtte jeg op, og ned for at åbne bagdøren så slynglerne havde en flugtrute. Fra bryggerset bevæbnede jeg mig med en kost, som jeg indledningsvis stak ind i skunkerne og fejede hen over kamrene. Selv om det straks blev tyst og stille vidste jeg nu at bæsterne sad og skjulte sig på et utilgængeligt sted. Da metoden viste sig virkningsløs, fandt jeg forskellige forhåndenværende ting, såsom blade, gamle bøger, små gudelige skrifter og et par af Egons sammenrullede lærreder, om de var færdigmalede eller ej kunne jeg i den nuværende situation ikke beskæftige mig med.

Med de forskellige effekter begyndte jeg nu et sandt bombardement hen over kamrene og ind i skunkene, med det resultat at kattene én efter én strøg hen over loftet som mørke skygger. Ingen af dem tvivlede på retningen her hvor livets leg og egentlige mening måtte lades i stikken, til fordel for det selviske, førligheden, eget skind og ikke mindst livet.

Livet går videre

Efter den nat gik der omkring fjorten år før jeg blev gift med Ella Kronborg i Sct Nikolaj kirke i Kolding. Dengang gik de færreste hen og

købte alt hvad hjertet kunne begære, og et nystiftet hjem havde brug for, og da vi manglede næsten alt, blev det ikke pynt vi gik efter i første omgang. Nu vidste jeg, at der måske lå et par malerier og gemte sig et eller andet sted hjemme på loftet, og det var jo i grunden en skam, så i sommerferien besluttede jeg mig for at undersøge sagen nærmere.

Med en lommelygte i hånden gik jeg kammerlofter og skunker godt og grundigt igennem, og fandt langt om længe de to lærreder og en del støvede bøger. Bøgerne havde ingen interesse, men det var spændende at se om der skjulte sig billeder på de sammenrullede lærreder. Det gjorde der, endda et par udmærkede billeder, så det undrede mig at jeg aldrig havde hørt et ord om deres mystiske forsvinden. Men grunden kunne måske være, at de i sin tid ikke fandt nåde for kunstnerens øjne.

Det ene billede var en opstilling af flasker, krukker og kander på et lille bord, noget jeg alt sammen huskede hjemmefra, men det var ikke ét af de bedste billeder Egon har malet. Det andet vil jeg tro er en karrikatur af en nu afdød fin syrlig herre her fra byen, hvis jeg har vurderet portrættet rigtigt, desværre fik jeg aldrig spurgt Egon. Begge billeder fik vi indrammet hos en glarmester i Søborg, hvorefter de kom til ære og værdighed på de nøgne vægge i vor stue i et rækkehus på adressen Sønderengen 139 i Søborg. Her boede vi ganske hyggeligt med en tegner og syerske som nærmeste naboer, at hun så filmede lidt udenom, og at han tog de damer der bød sig ragede egentlig ikke os, udover at Ella måtte tage sig af deres søn, den treårige Johny når forældrenes løbetid faldt sammen.

At tegneren viste stor interesse for vore billeder, gjorde det ekstra spændende at høre hvad Egon ville sige når han kom på besøg. Vor stues seværdigheder var ret hurtigt overset, så det undrede os ikke at hans øjne straks fæstnede sig ved de to famøse malerier. Mens han så fra det ene billede til det andet, sagde han tydeligt forbavset: Væl do ét sej mæ en ting hu hå do fåt fat i dem? Jeg fortalte så historiens rette sammenhæng, og da han ikke gjorde sit krav gældende, hænger det ene billede stadigvæk i vor stue, men nu på adressen Brændgårdvej 15, Ydby.

I barne- og ungdomsårene brugte vi vore kamre og loftet til mange forskellige ting. Her holdt vi generalforsamling og bestyrelsesmøder i »Pingklubben«, reparerede vore cykler, pudsede og fiksede gamle rustne jagtgeværer op.

Under lyset fra tagvinduet slog Egon sommetider staffeliet op for at male efter sine skitser, eller han kunne sidde på sit kammer og male blomstermotiver på mørk duvetine til brug ved montering af sofapuder. Da vi efter mors død ryddede op fandt vi i et hjørne på loftet en lille marmorgravsten, der skulle have bogstaverne frisket op, det blev aldrig gjort, det havde ikke Egons interesse, selvom det ikke så uoverkommeligt ud med den korte indskription. »Farvel og sov sødt lille Karl«. Da ingen kunne huske, hvem den lille Karl var, destruerede vi stenen uden skrupler.

Det var også på loftet mor om foråret lagde en skrukhøne på æg, hvor den i al ubemærkethed sad i en riskurv og kukkelurede i de én og tyve dage det varede at ruge kuldet ud. For en kyllingeflok kunne det være farligt at komme til verden oppe under det varme paptag, hvor katten yndede at drive dagen hen i sit leje på optændingskvaset. Så for ikke at friste rovdyret over evne, blev kurv med høns og kyllinger båret ned, så snart den sidste havde pikket sig ud af skallen. I god tid forinden blev der stillet hus og fold op ude på græsplænen, som hele redeligheden blev hældt ud i.

Det var landbrug uden kvoter og braklægning, det gav hvad det kunne af hanekyllinger til slagtning og hønekyllinger til æglægning og videre avl. Ingen beskæftigede sig med blodfornyelse og gensplejsning, men selvfølgelig fik hønsene filet halsen over og kom i gryden, når de blev for gamle og ikke længere kunne lægge æg.

I perioder med dårligt vejr kunne det hænde, at vasketøjet som en sidste udvej, blev hængt til tørre mellem hanebjælkerne oppe på loftet. Når det så skulle stryges foregik det ved køkkenbordet med et strygeunderlag eller i bedste fald ved et fritstående bord, for et decideret strygebord kendte eller havde vi ikke. Stryge-

jernet (æ pæsi) var en uhåndterlig tung klods, hvor man viklede et stykke stof omkring det uisolerede håndtag, før det kunne tages i brug. Senere kom der en mere medgørlig type, hvor håndtaget kunne fjernes mens jernet blev varmet op på komfuret eller en primus. Det der ikke kunne eller måtte stryges, kom i stedet for en tur rundt i rullen.

Som fast inventar havde vi én af tidens solide ruller stående oppe på loftet, fornuftigt placeret hvor bjælkerne havde støtte af væggen i bryggerset, for med kassens indhold af sten vejede monstrummet godt til. Betjeningen krævede ikke mindre end tre mand/kvinder, to til at trække og én til at rulle tøjet omkring rundstokkene, tage det af og lægge det sammen. En rulle var ikke hvermands eje, så vores blev benyttet af naboer og venner, som i de fleste tilfælde selv mødte op med fuld bemanding. Det var både sejg og trist, at trække den tunge knirkende rulle frem og tilbage, frem og tilbage i én uendelighed, til ingen verdens nytte.

Mit barndomshjem er nu jævnet med jorden, men i tankerne kan jeg endnu finde vej ned fra loftet ad den gammelkendte vaklende trappe, med det snurrige pibende hejseværk der lukker loftslemmen når trappen hejses op og åbner igen når trappen hejses ned. Som følge af at tovværket mellem lemmen og trappen sad i den ene side, blev trappen så skæv, at den kun landede på det ene ben. En skavank vor vægt udlignede når vi betrådte det første trin.

Nede i bryggerset går jeg hen over det slidte murstensgulv åbner den tofløjede dør, trækker af gammel vane hårdt til for at sikre mig, at døren der næsten altid bandt er rimeligt lukket.

Udenfor breder den selvsåede hyld sig noget generende ind over trappetrinet og videre op foran bryggersvinduet. En skønhed i hvidt der duftede vidunderligt på stille sommeraftener. Så det træ nænnede mor ikke at fjerne og klippede det kun nødtørftigt.

Pumpen (æ pomp) der var fælleseje med nabohuset, var ræverød af rust på nær tuden og pumpestangen, der blev slidt blanke af henholdsvis spand og hænder. Når den blev brugt stod den altid og dinglede, idet den ad åre havde mistet et par af de franske skruer, den engang blev spændt fast med i et tilsyneladende solidt trædæksel.

I haven, der mod syd var afgrænset af en strid tjørnehæk op mod Severin Hansens agre, dyrkede mor de grøntsager folk i almindelighed dyrkede. Et æbletræ, et stykke hyldehegn, de uundværlige frugtbuske og rabarber var en selvfølgelighed. I det store og hele så vor have ganske almindelig ud, bortset fra at de sammenklappelige stole havde sorte tydelige numre, der lyste langt væk af cirkusinventar. Det samme gjorde sig gældende for vort hønsehus en ældgammel cirkusvogn, der selv uden hjul ikke kunne fornægte sin herkomst. Og tilmed havde hønsene cirkusblod i årerne, de stammede i hvert fald fra fru Louise Vogelbeins hønseri.

Om sommeren, når Egon og hans familie kom på feriebesøg blev der igen liv i den gamle have, hvor børnene bl.a. kunne fornøje sig med at fodre bedstemors høns. Hvad de fik af græs og grønt hakkede de forslugne i sig, og når de var så sultne måtte de vel også være tørstige, så for lille Jesper faldt det naturligt, at glæde hønsene med en tår vand, når han alligevel skulle tisse. Han lynede så bukserne op, og stillede sig helt ind til trådvævet for at yde sit beskedne bidrag. Desværre tog hanen fuldstændig fejl af den gode hensigt, idet den efter et akrobatisk spring hakkede ud efter den lille mand, og da den kom for tæt på, tog Jesper omgående flugten og skreg af fuld hals. Mor - mor, bedstemors hane har pikket min tissemand, bedstemors hane har pikket min tissemand, en klage han gentog igen og igen. Et hak et så væmmeligt sted gjorde selvfølgelig ondt, og for hanen har fejltagelsen givetvis været en stor skuffelse.

Min interesse for fugle og dyr gav sig udslag i, at jeg periodisk havde dværghøns, duer, kaniner og hvide mus. Dværghønsene gik frit omkring, hvorimod kaninerne havde eget hus og indhegning. Forhold der ikke hindrede dem i at grave sig vej til friheden. Når de så skulle fanges gemte de sig klogeligt inde under et lager af telefonmaster, der lå opmagasineret i et

hjørne af haven. Skjult af pælene havde de den frækhed, at sidde og pudse sig, medens de blev jagtet på livet løs. Her lod de sig ikke fange, kun ved brug af list kunne det lykkes at krænge dem når de vovede sig ud igen.

Musene der tilhørte den hvide race, boede i et luksuøst hus fremstillet til formålet af byens tømrer. Set udefra gennem et stort glasparti morede og forøgede familien sig meget tilfredsstillende, indtil hele redeligheden forsvandt gennem et hul, gnavet i skjul af strøelsen. I min naivitet søgte jeg dem allevegne, og undlod ikke at forhøre mig hos naboerne, der alle beklagede, at de hverken havde hørt eller set musefamilien. Men hvor de eventuelt har vist sig, har man sikkert givet dem én over nakken med fejekosten. Af gode grunde kunne katten ikke give svaret, selv om det anede mig, at den vidste hvor både de døde og levende befandt sig.

Duerne hang i et bur på husets sydmur, hvor de skulle være i fangenskab en måneds tid for at vænne sig til de nye omgivelser, da de ellers straks ville forsvinde når buret blev åbnet, som den unge sagkyndige sælger udtrykte sig. Det lød fornuftigt, men den dag de fik deres frihed fløj de alligevel hjem hvor de var kommet fra. Da det gentog sig gang på gang, blev jeg klar over at det var en indbringende forretning, at være forhandler af det forflyvske fjerkræ.

Det fuldkomne findes vist ikke, men det var nu alligevel så hyggeligt i vor have og baggård, når hyld og blomster kamuflerede det gamle udhus, det var der år efter år, men stille og upåagtet sank det mere og mere i knæ. Som barn faldt det mig aldrig ind, at mit dejlige barndomshjem ikke hørte til blandt byens kønneste. Og næppe har jeg vel sanset skønheden, når de mange stokroser, der stod langs med husets sydmur foldede sig ud i fuldt flor, og hvad så jeg i den »slyngelplante«, der til mors glæde viste sin livskraft ved at finde vej gennem muren ind i soveværelset.

Foruden tjørnehækken mod syd, var haven mod øst og vest hegnet af hyldetræer til både gavn og glæde. Fra skrædder Nielsens udhus gik der et stykke frønnet stakit skråt over til vort hushjørne. Og her fra stakittets hængende låge, den der sjældent villigt lod sig kroge, sender jeg i tankerne et sidste taknemmeligt blik ind over haven, husets solside, det jeg engang sammen med mor elskede mere end alt andet i hele verden.

Kræn Kabel - eller Kræn Kapel

Af Linne Handrup Hedegaard, Søndergade 8, 7760 Hurup.

Jeg vil fortælle, hvad jeg husker og, hvad jeg har fået fortalt om denne ejendommelige mand, der var en af sognets mest kendte originaler let kendelig på de store ringbeslåede træsko og den gamle hat, den lille brede skikkelse og den tunge stødende gangart som var speciel for ham.

Far fortalte, at hans forældre boede i et fattighus i Grurup, men han havde som barn mest sit ophold på Ullerup Fattiggård, hvor han arbejdede og legede sammen med de børn, der voksede op på fattiggården, samt med far og hans søskende, der var børn af bestyrerparret Line og Peder Christensen Handrup.

Kræn Kabel var vel ikke blevet tildelt de store talenter, men han forstod at bruge de små skillinger, han rådede over.

Når børnene legede og selv ville finde på, hvad de »ville være«, var der ikke noget i vejen med Krejstens fantasi. Han ville være lokomaskine (de andre vidste ikke hvad det var, måske lokomotiv) eller han løb og baskede med arme-

ne og var flyvemaskine, altså langt foran sin tid. Drengene gik på kragejagt med små oblatbøsser ved diget øster ned. Oblaterne satte de fast med piggene af en »gålt-tidsel«, så kunne hanerne være spændte, når drengene listede sig ind på vildtet, i ly af piletræerne. Når kragerne alligevel lettede, før de kom på skudhold, sagde Krejsten ærgerligt: »De snatte kragger, de ka rygg æ krud«.

Engang gik han til sognerådet og spurgte, om han ikke måtte få nogle duer. Det tyggede de lidt på, men så var der en der fik den lyse idé, at han jo kunne få en stærekasse. Det gav Krejsten mange lykkelige stunder, og han kunne ligge på maven i græsset i timevis og se på sine fugle, se dem bygge rede og siden made deres unger.

Han fik plads på en gård ved Hurup, og der var de ikke gode imod ham. De udnyttede ham og jog med ham fra Willum til Thøger. Kneben kost fik han, og når han på en fridag kom hjem til fattiggården, sang han når han kom, men hen under aften sukkede han hjerteskærende.

Fars bror Laurids og Krejsten var med, da nogle drenge havde sat en gammel kog i vandet ved Visby å. De stagede sig rundt i den fladbundede båd, og pludselig drev den til søs. Æ kog var utæt og tog vand ind, så drengene måtte øse med deres luer. De der var tilbage på stranden løb over til lærer Klitgård i Visby Skole, og da denne omsider kom tilstede og fik fat i en fisker, der roede ud efter børnene, var båden midtfjords og næsten fyldt med vand, skønt de ulykkelige børn øste med huerne hele tiden. Krejsten sagde i sin våde: »Hvis vi kommer løvven i lan, så mo I fo all mi muers pengg, å mi muer hun er et fatte«. De kom alle i land og blev modtaget af deres forældre og mange andre - hele forsamlingen holdt andagt på stranden.

Da Krejsten bad sognerådet om en cykel, måtte de se at snakke sig fra det, og der var en af rødderne der spurgte: »Lærer du noget i skolen Krejsten?«. »Ja, no ka æ et lær mer«. Han var på Vestervig Sygehus for at sige farvel til sin far der lå for døden. Der var en der gav drengen en skilling, som han på hjemvejen brugte



Kræn Kabel

til at købe sig en mundharpe for. Han lærte sig selv at spille viser og dansemelodier på den, og den færdighed holdt han vedlige resten af sine dage.

Han så dårligt og sine øjne havde han ingen styr på, de kunne rulle rundt på den mærkeligste måde, og skulle han f.eks. se på klokken, vred han sig for at finde den rette vinkel, hvad der blandt andet gjorde sit til, at han virkede anderledes, og at folk morede sig over ham, og nogle havde ham til bedste. Han var sendt til Hurup for at gøre julehandel, men i butikken lod de ham blive stående hele dagen, mens andre kunder i skiftende rækkefølge blev ekspederet, det kunne far harmes over helt op til sine allersidste år.

Krejsten vidste alt om vind og vejr samt tamperdag, hundedage og hvilke »sejj« der knyttede sig til hver mærkedag: »Fræ æ lamm kommer ud å te Battemæj-dåe da tår di dem et -

hvis de fryser fyrretyve ridderes dåe, så væl e frys 40 dav ætter - Gu fri vos fur mandas ny (nymåne). Ved nymåne sagde Krejsten: »onger ind tri, å æller ind ni, så for vi nøj ukn vejle« (altså: hvis nymånen lod sig se før der var gået 3 dage eller lod vente på sig mere end 9 dage ville det give ondt vejr). Der var også noget, der kunne bruges hele året: Manda's vejle te mejde er ugens vejle te frejde, men tesda (tirsdag) ka bryd e - æ vib hun bøgger høj i jor, så vi for en vud or, når hun bøgger lav. så for vi en tar or. Han var bange i tordenvejr og kunne gå med et langt spiger i hånden, der skulle fungere som lynafleder. Engang var han nær blevet ramt, så hvis han ikke var sprunget til side så havde lynet slået ned i ham.

En tid boede han hos sin mor, der havde fået et hus på Kjæstrup bakke. En aften var der nogen, der havde udhulet en kålrabi og lavet huller som øjne, næse og mund, der var sat lys i. Det var ikke så almindeligt og Krejsten havde ikke set den slags før, så da knægtene havde stillet lygten udenfor moderens hus kom Krejsten farende ind: »No er han her sko« - »Hvem er her?« spurgte An Marie, »Fannen«, sagde Krejsten.

Da han gik til præst var han - ifølge Pejter Vestergaard - en dag faldet i søvn. Han vågnede op i stor forskrækkelse da præsten strængt spurgte: »Nå hvad var det så vi talte om?« »Vorherre Jesus Kristus« lød Krejstens svar.

Han holdt umådelig meget af min farmor, som han og alle andre jo kaldte »Mor«, og hans drøm var, at han måtte ende sine dage på fattiggården og at »Far« og »Mor« så stadig var bestyrerfolk. Engang i høsten havde han stukket et strå op under neglen på sin ene tommelfinger, under arbejdet med at binde neg. Da fingeren var blevet så betændt, at det grænsede til blodforgiftning, kom han til bedstemor, og så gal en finger havde hun aldrig set. Der måtte skæres hul og strået blev fjernet og med sæbevand, varmt omslag, salve og rene forbindinger fik hun bugt med ondet. Derfor troede Krejsten mere på hendes evner end på doktorens, da hans søster havde fået en slags eksém, som blev værre og værre jo mere doktoren smurte på af salve. Så kom Krejsten igen til Bedste-mor, og da havde hun en salve, som hun havde fået opskriften på af en mand i Refs, der var veteran fra 64, og som var blevet kureret af den slags salve for udslet, han havde pådraget sig i krigen. Også denne gang viste salven sig at være virkningsfuld med total helbredende virkning.

Engang havde far haft Krejsten med efter tørv på Tandrup fælled. På den lange vej derop tog de en mand med op at køre, og han kom til at sidde imellem dem på sædefjælen. Da de nogle dage efter kom til at snakke sammen, viste det sig, at de begge to var blevet så skrækkelig lusede; de havde ikke regnet med, at manden havde bassier - også kaldet »de sagte marcherende«.

Krejsten var uhyre arbejdsom og gik hver dag ud på dagleje. Han kom næsten aldrig udenfor sognets grænser, og han boede for »en billig penge« i et uopvarmet kammer, som det var almindeligt dengang, og det var sjældent, han skiftede logi. Han hjalp ved forefaldende arbejde året rundt, spredte møg, og gjorde gerne den slags arbejde, som andre helst var fri for, og kom ikke til det, andre syntes var morsomt, at køre med heste kom han ikke til. Om efteråret fulgte han med tærskeværket, og Per Bak sagde, at han også der kom til det mest beskidte arbejde - at bære own. Han havde et stort stykke sækkelærred, som han bredte ud på jorden og fyldte med avner, samlede hjørnerne sammen, og tog byrden på ryggen og gik barfodet i sine pløser til stald og lade dermed. Kunne nogen se sit snit til at putte en stor sten i »æ børren«, så blev der grinet over hans ekstra slæb, for løjer skulle der til, og tit var det Krejsten, det gik ud over. Var det varmt, når korn og hø skulle i hus, gik han hen til pumpen og fyldte sin hat med vand og tog den på hovedet.

Når han kom gående på vejen chokerede han mange ved at - som man siger - træde af på naturens vegne, når det passede ham. Da der begyndte at blive biltrafik var han meget fortørnet over at skulle gå til side, når de kørte forbi, for han plejede at gå midt på vejen. »Den sku li gjør dem den spæl, å stek si kjæp ik æ hyvl.« Han gik altid i træsko med tykke ringbeslag. Engang var der en overlegen fyr, der vil-

le have Krejsten til at gå til side og sagde, om han ikke kunne humme sig. »Det ka æ et så val, fur æ gor lovli.« En mørk aften, da han også gik lovligt, blev han påkørt af en ung pige, der cyklede uden lygte. De væltede om på landevejen og trimlede i grøften. »Hva såe do te hin?« spurgte far. Æ såe: »Æ trovr Fannen plavver dæ.«

Jeg tror ingen uvenner han havde, og ensom blev han aldrig, for han gik rundt på aftenbesøg hos alle sine bekendte. Så kunne man godt få ham til at spille på mundharpe og synge viser. Han fik tit noget galt i halsen, men det gjorde ikke visen ringere for os. Der var denne: På søndag aften kommer hun til dansen ganske vist, næste linie havde Krejsten opfattet sådan: Da skal det kost min salig stund erstatte mangen trist. I Professorens rejse, i havet hist hin sorte blev det til: Han haver tit den sorte, han vaskede sin skjorte, og den blev som blæk. En visestump havde han hørt i Hurup: Den tyske frøken, hun er sød eja vit bom bom - og når hun på klaveret slår eja vit bom bom - vi alle ud i dansen går eja vit bom bom. Han sang om Lussi og Palli og mange andre. Han kunne fortælle historier og engang fortalte han om, da hans far og hans morbror havde været til dyrskue i Thisted og var blevet mogfuld. Som en formildende omstændighed havde de købt to svinehoveder, og da de kom vaklende ind ad døren, hver med et hoved under armen, sagde Krejstens mor, An Mari Kabel, lidt stram i tonen: »Nå, der kommer I nok mæ 4 svenhvodder.«

Krejsten sad altid med sin hat på inde i stuen, men når kaffen kom på bordet, blev hatten lagt ned på gulvet og foden sat på hatteskyggen - nok af gammel vane, for at ingen skulle rende med hans hat. Når kaffen - 4 kopper - var sat ned, kom hatten på igen, og han begyndte at holde øje med klokken »Åe - Æ ska teen å hjem, fur det er vor kaffeti«

Vi så han kun i dagligtøj og træsko, men året rundt i pløser. Kun én gang kan jeg huske at have set Kræn Kabbel i mørkt tøj. Det var da bedstemor blev begravet. Han kom i god tid og gik og vankede frem og tilbage i gården, ventende på mælkevognen, der skulle komme med



Kræn Kabel og An Rolighed ved alderdomshjemmet i Ullerup, 1933.

en krans fra ham. Han tog den egenhændig ned fra vognen og bar den hen til bedstemors kiste.

Han fangede mange hugorme, som han afhændede på apoteket. Han slog dem ihjæl med en kæp eller fangede dem i en flaske. Hvis han kunne komme til at hælde pibesovs på hovedet af dem kunne han let tage dem bag ørerne, sagde han. Tørret hugormekød hvoraf der var hakket lidt i farsen til frikadeller var et godt middel mod bylder, og et tørret hugormeskind skulle nok holde æ hog åe æ skoffer. Da jægerne begyndte at lægge giftæg ud til kragerne var Krejsten godt gal over det: »No for vi sko pest i æ land, når di urydder æ kragger«. Det var at sætte sig op mod naturens orden.

Hvis folk ventede på regn og syntes, det så ud til at der kunne komme en æl, kunne Krejsten sige: »Det kan et ræen, der er engen vand ik æ fyvr.« Han huskede hvad han hørte og han gjorde sine egne iagttagelser. Han vidste alt

hvad der var værd at vide om bier og han havde sine egne stader, da han kom på alderdomshjemmet. Ham sendtes der bud efter, hvis en sværm bier havde slået sig ned et sted i sværmetiden. Så kom han med en lille halmflettet kube og denne halvblinde mand gik frygtløs i lag med at drive bierne ind i æ koob. Der hvor den største klump bier var, der var æ dronning og derfor tog han varsomt med sine bare hænder og skubbede forsigtigt klumpen ind i kuben, så skulle de andre nok følge efter, ellers blev de hjulpet på gled. De stak ham sjædent og hvis de gjorde, var det fordi han tog for hårdt på dem - sagde han. Når han blev brøjjet fulgte der et lille kraftudtryk, men ellers gik dagen sin gang. Jeg så det engang, da en sværm havde lagt sig inde på loftet på alderdomshjemmet, og jeg var betaget, så var der format over Kræn Kabel.

Da han blev for gammel til det hårde landbrugsarbejde, fik han nok at gøre med at trække vaskemaskinen for egnens kvindfolk. Nogle steder drejede han kødmaskinen ved slagtning, eller han ribbede fjer og kløvede brænde. Det fik han hyre med på alderdomshjemmet, da han kom der og han skulle desuden sørge for, at dørene blev låst om aftenen. Denne forpligtelse tog han meget alvorligt, ligesom spisetiderne helst skulle overholdes punktligt. Engang ved en begravelse ville Søster og jeg følge med ligtoget fra landevejen i Ullerup. Karen Nielsen skulle passe de gamle på alderdomshjemmet, men hun ville vente og se ligtoget komme forbi. Da det nærmede sig kaffetid begyndte Krejsten at kredse omkring os, men Karen var uanfægtet. Så standsede han foran os og så på klokken, men da det heller ikke hjalp kom det grumt: »Det er kaffeti..« »Det haster val et«, Karen blev stående og efter nok en runde sagde Krejsten: »Hvis vi et for vor kafe no, så gor Æ« - »Hur mon han vel go hen?« bemærkede Karen og Krejsten måtte vente med sin kaffe, om han var aldrig så gal.

Alle naboer til alderdomshjemmet fulgte den gamle skik, at rulle deres vasketøj på den kampestens- og murstensbelagte fattiggårdsrulle, og da Kræn Kabel kom til at bo der hjalp han gerne med at trække rullen. Så fik han 2 kroner og fulgte med hjem og fik kaffe. Før han gik blev der fundet en avis og så tømte han kassen med pibeudkrasning og åsk derpå, pillede de afbrændte tændstikker af og vendte sin skrå deri. Derpå blev avisen omhyggeligt foldet sammen om det dyrebare stads.

Det var en nydelse der var ham velundt. Engang overværede min tante fra Ålborg sådan en forestilling og hun var helt chokeret. Marie Lyngklip sagde siden: »Det håd nær vend æ kalovn i Olivia da Krejsten han vend æ skroe«.

Lidt mavebesvær må han have haft, for han formelig åd natron hvortil han drak i pottevis af vand. Per i Østergaard sagde, at Krejsten så gerne ville have pandekager »det er sko føe« sagde han, men Per tilføjede »Æ tøvves, det er nøj ring føe«. Saltet sild og stegt sild blev spist med ben, kræsen var han i hvert fald ikke. På alderdomshjemmet var fattiggårdens småruded jernvinduer skiftet ud med mere tidssvarende. Der var indendørs WC og om aftenen kunne man af og til se Krejstens hat i silhuet mod den matte rude. Da han var kommet derned og første gang besøgte os, skulle vi jo have at vide om, hvordan de nye forhold passede ham. Far spurgte om han havde prøvet det her træk og slip. Krejsten vred sig lidt: »Hm - ja, men det var da no mgest fur spæls skyld«. Om han havde været i bad: »Ja, det håd æ aller prøvved far, men plæjjer guenok å vær ik æ fyvr en gang hver sommer«.

Vi undrede os over hans viden om alt i naturen og vi morede os over hans særheder og syntes han hørte os allesammen til. Folk holdt hånden over ham og tålte ikke, at ubetænksomme sjæle gjorde grin med ham, som da folkene ved tærskemaskinen sad til bords i Villesgaard og Jens blev kaldt til telefonen og de så havde fyldt Krejstens tallerken med kartofler. Da blev Jens »op i æ vand« - » Æ tøvves I sku skam jer hvis I trovr at I er kloger, såe nøj ska han et udsættes fur her«.

Da Kræn Kabel var død og vi fulgte ham til Visby Kirke var der 8 biler i følget og far bemærkede: »Det sku Krejsten li ha sit, det vild han ha væt stuer åe«.

Sådan har jeg tænkt at »give den videre« til mine piger - myten om Kræn Kabel.

Beretning om et legat gennem 70 år 1920 - 1990

Af Jørgen Møller, Ved Parken 22, Koldby, 7752 Snedsted

I 1920 oprettede en søn fra »Tøttrupgård« ingeniør Per Korsgaard og hans hustru Ellen Korsgaard et legat til minde om hans forældre.

Legatet kom til at hedde »Proprietær M. P. Korsgaard af Tøttrupgaard og hustrus mindelegat til fordel for enligt stillede, mindre bemidlede kvinder i Thisted Amt«.

Legatkapitalen bestod af 20.000 kr. 4 % Jydsk Landskreditforeningsobligationer, og renterne heraf skal først og fremmest betale vedligeholdelsen af det Korsgaardske familiegravsted, og resten ifølge fundatets bestemmelser uddeles i portioner, så mange der nu kan blive á 100 kr. til de ansøgere, der ifølge fundatets bestemmelser kan komme i betragtning.

Den første bestyrelse bestod af proprietær M. C. Korsgaard, købmand Chr. Møller og gårdejer Poul Hornstrup, som på sit første møde vedtog at sende legatstifterne en tak for det smukke legat, der således kom amtet til gode, og hvorved amtsrådsmedlem, M. P. Korsgaards minde vil bevares til sene tider.

M. C. Korsgaard var formand 1920-1958. Fru Hedvig Korsgaard 1958 - 1963. Sønnen Kaj Korsgaard 1963 - 1971. Gårdejer Jens Dybdahl 1971-1979. Købmand Jørgen Møller fra 1979 til legatets afslutning i 1990. De skiftende bestyrelser bestod iøvrigt af følgende valgt af sogneråd/kommunalbestyrelse: Chr. Munch, Carl Knakkergaard, Niels Sodborg Eriksen, Viggo Nielsen, lærer K. F. Dam Frederiksen, Niels Østergaard Nielsen, Hugo Krogsgaard, Arnold Larsen, Preben Madsen og Knud Korsgaard.

Man har hele tiden averteret om legatportionernes uddeling i god tid før jul i samtlige dagblade i det gamle Thisted Amt, det vil sige Thy og Mors. Man skulle indsende fyldestgørende ansøgning og attesteret af den stedlige sognerådsformand eller præst. Dette krav slækkede man på efterhånden, og mens jeg var formand var det nok at ringe eller sende et postkort, når man havde set annoncen.

Det første år indkom 48 ansøgninger til de 8 portioner á 100 kr., som det kunne blive til det år.

Man forstod godt der var rift om legatportionerne, for 100 kr. var virkelig mange penge dengang, når man ser, at 6 annoncer + porto + renholdelse af gravstederne ialt blev 45 kr.

I mange år blev der udbetalt ca. 8 portioner, for omkostningerne steg ikke ret meget. Pasningen af gravene + annoncer + porto var i 1950 kun 98 kr., i 1960 151 kr., i 1970 240 kr., i 1980 980 kr. I tidens løb er der jo blevet udtrukket obligationer hele tiden og købt nye i stedet, så legatet ved afslutningen ejede 5% Jydsk Landkredit 35.200 kr. nom, men grundet tiderne kun til kurs 57.

Jeg har gennemgået protokollen og fundet, at der specielt i de senere år ikke er fremkommet ret mange flere ansøgninger, end man har kunnet honorere. I min formandstid har jeg til de ansøgere, vi måtte skuffe, sendt et julekort og begrundet afslaget på en pæn måde. Der var sjældent penge til mere end ca. 8 legatportioner. Vi har da i årenes løb fået end del takkebreve, for selv om 100 kr. i 1990 jo ikke er nær så meget værd som i 1920 i købekraft på grund af udviklingen, har vi mange beviser på, at også de sidst udbetalte legatportioner har vakt glæde, som en gammel kone fra Mors skrev: jeg kan da få 4 pund kaffe for beløbet, og det er godt.

Selv om det i fundatet står, at regnskabet hvert år skal revideres af kommunens revisorer, er det først sket fra 1972. Revisorerne har aldrig påtalt mangler eller fejl i regnskabet. Pligten til at legatbetyrelsen skulle kontrollere, at gravstederne blev holdt i god stand, er blevet

overholdt, og jeg kan ikke finde, at der nogensinde har været grund til påtale. De smukke gamle jerngitterværker omkring nogle af gravene fik vi sidst i firserne istandsat og malet. De er derefter blevet fredede, der er ikke mange af den slags tilbage på kirkegården.

Efterhånden var vedligeholdelsen af gravene og annoncer plus bankgebyr steget så meget, at der næsten intet overskud blev at uddele til legatansøgerne. Derfor besluttede man, med familiens godkendelse, at legatets formue sammen med 26.000 kr. fra Kaj Korsgaards dødsbo (han havde sagt at disse penge skulle anvendes på denne måde), skulle indbetales til stiftskassen for Aalborg stift. På den måde vil gravene blive vedligeholdt til år 2020, og så kan man vel sige, at minderne om M. P. Korsgaard og hustru, som det står skrevet: skulle stå til sene tider. På denne måde i 100 år.

Legatets andet formål, at hjælpe mindre bemidlede kvinder, har så virket i 70 år til nytte og glæde for mange i alle disse år. Denne beretning er indsat i legatets gamle protokol, som derefter er afleveret til Historisk Arkiv for Sydthy.

Vi Christian den Tiende af Guds Naade Konge til Danmark og Island, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenborg gør vitterligt:

Efter indgiven allerunderdanigst Ansøgning om Stadfæstelse paa den i Original herved hæftede Fundats for »Propritær M. P. Korsgaard af Tøttrupgaard og Hustrus Mindelegat«, oprettet af Sønnen P. Korsgaard og Hustru Ellen Korsgaard til Fordel for enligt stillede, mindre bemidlede Kvinder i Thisted Amt bekræfte og stadfæste Vi hermed Fundats i alle dens Ord og Punkter.

København, den 14. Februar 1920.
Under Vort Kongelige Segl.
Efter Kongens Befaling.
Paa Indenrigsministerens Vegne.
H. Vedel.
(Sign)

Af fundatets paragraffer fremgår blandt andet: at legatkapitalen består af 20.000 kr. 4% Jydsk Landkreditforeningsobligationer.

At legatkapitalen ingensinde må angribes eller forringes.

At legatets årlige renteindtægter skal betale vedligeholdelse af det Korsgaardske familiegravsted på Hørdum Kirkegård og legatets øvrige omkostninger, idet det bemærkes at legatbestyrelsen er ulønnet.

At resten af renteindtægten uddeles i portioner á 100 kr.een gang om året til »enligt stillede, mindre bemidlede kvinder i Thisted Amt, og fortrinsvis til sådanne, hvis fædre eller afdøde mænd har været medlemmer af amts- eller kommunale råd. De pågældende må ikke oppebære fattighjælp eller i de sidste 5 år have nydt urefunderet fattighjælp«.

At den første bestyrelse består af propritær Christian Korsgaard, formand købmand Christian Møller og valgt af sognerådet Poul Hornstrup.

At sålænge Tøttrupgaard er i Korsgaard slægtens eje, har ejeren ret til at være i legatets bestyrelse, hvis medlemmer iøvrigt vælges af sognerådet.

At bestyrelsens afgørelse om legatportioner ikke kan ankes.

At regnskabsåret er kalenderåret og regnskabet revideres af kommunens revisor.

Revisionspåtegnelse

Vi har revideret regnskabet for propritær M. P. Korsgaard af Tøttrupgård og Hustrus Mindelegat for året 1990 og fundet det i overensstemmelse med forelagte bøger og bilag.

Det er påset, at legatet er administreret i overensstemmelse med fundatsens bestemmelser.

Det skal bemærkes, at legatet er ophørt med udgang af 1990, og legatkapitalen er indbetalt til stiftskassereren i Aalborg til vedligeholdelse af familiegravstedet i henhold til testamente efter Kai W. Korsgaard.

Hurup, den 3. maj 1991
Kommunens revisionsafdeling
F. Westergaard - N. J. Molbæk

For han er en af vore egne ...

Da Thy fejrede maleren Jens Søndergaards 100 års dag

Af Villy Dall, Tinggårdsvej 4, Skyum, 7752 Snedsted

Maleren Jens Søndergaard (1895-1957) følte aldrig selv, at han fik den fortjente anerkendelse i hjemstavnen. »Hurup er jeg færdig med,« lød et af hans ofte citerede udsagn.

Barndomslandet i Thy blev han imidlertid aldrig færdig med. Thylands natur, kyster og folkefester forblev livet igennem blandt hans bedste og yndede motiver, og på højden af karrieren som Danmarks måske største maler i vort århundrede købte han i 1948 et sommerhus i Stenbjerg.

Men det med anerkendelsen er måske rigtig nok. Nu må det dog siges at have ændret sig. Efter indkøbet af malerier fra datteren Anelises dødsbo i 1985 og etableringen af Heltborg Museum i 1991-92 er der vist ingen i Thy, hverunder Sydthy og Hurup, som vil benægte, at Jens Søndergaard var en af egnens store sønner.

Alle gode kræfter gik da også med, da der i anledning af hans 100 års fødselsdag blev »nedsat« en selvbestaltet komité med repræsentanter for Heltborg Museum, Egnshistorisk Forening for Sydthy, Sydthy Kunstforening, Sydthy Turistforening, Fyrspillene i Sydthy og Thisted Dagblad. Nu skulle Jens fejres i anledning af den store runde dag. Og det blev han - ikke bare på dagen 4. oktober, men gennem hele året 1995 - hvilket de følgende fotoer vidner om. De er med enkelte undtagelser stillet til rådighed for årbogen af Thisted Dagblads pressefotografer, Klaus Madsen og Peter G. Mørk, hvilket vi herved siger dem tak for.



22.-23. APRIL: Heltborg Museum holdt et seminar, hvis tre foredragsholdere her ses. Fra venstre kunsthistorikeren Gertrud Kobke Sutton, journalisten og forfatteren Flemming Madsen samt museumsinspektør Jytte Nielsen. De talte om hhv. »Jens Søndergaard som maler«, »I Jens Søndergaards verden« og »Jens Søndergaard og landet mod nordvest«. Seminaret samlede et halvt hundrede deltagere fra hele landet.



JUNI-AUGUST: På Sydthy Hovedbibliotek i Hurup, der også rummer Egnshistorisk Arkiv for Sydthy, arrangerede Elly Mardal, Boddum, en fotoudstilling fra »Dengang Jens Søndergaard boede i Hurup«. Efter at have gennemtrævlet byens historie i forbindelse med diverse 100 års og 150 års jubilæer, er formanden for Egnshistorisk Forening for Sydthy nok den person, der i dag ved mest om »Smorhullet« - datidens betegnelse for den lille by i fremvækst, som Jens Søndergaards familie i 1900 flyttede til fra fødebyen Øster Assels på Mors. Udstillingen omfattede fotoer fra Hurup i dette århundredes første tre årtier.



Se teksten næste side.



JUNI-AUGUST: Folketingets tidligere direktør, Helge Hjortdal, der er fra Thisted, åbnede sommerens store mindeudstilling på Heltborg Museum: »Jens Søndergaard og landet mod nordvest«. Det skete med et citat fra en thylandsk kvinde: »Det kan godt være, det ikke ligner en ko, men billedet er dejligt alligevel!« Hjortdal havde selv en finger med i billedet, da Folketinget først lånte og senere købte en del af Søndergaards værker af datteren. Museet havde til udstillingen samlet en række oliemalerier, tegninger, akvareller og grafiske tryk - alle med relation til Thy. De kom fra private samlinger, museer m.v.

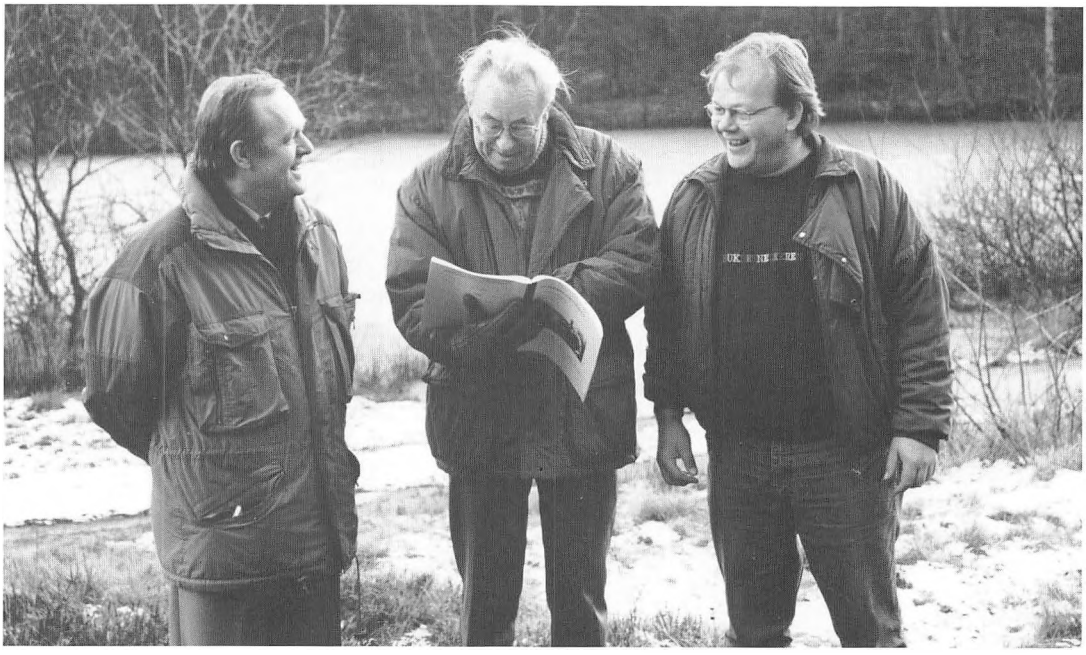

Se teksten næste side.



JULI: Med fem opførelser fejrede Fyrspillene i Sydthy malerens fødselsdag med et stort friluftsspil på Ashoje. På det første foto ses i det snedækkede landskab i februar fra venstre forfatteren til »En skryder for Vorherre«, Kjeld W. Jensen, Bedsted, formanden for Fyrspillene, Henning Nielsen, Vestervig, og instruktøren, Torben Tangsig, Hellig Sø. Spillestedet på Ashøje med skovsøen i centrum gav rum for en utraditionel scenografi for skuespillet, som bevægede sig mellem de faste stationer for maleren: Hurup, København og Bovbjerg. Helt specielt udspilledes scener fra københavnske værtshuse på en tømmerflåde på skovsøen. På foto nr. 2 ses i hovedrollen som Jens Søndergaard til højre Niels Ronhede, Bedsted. De to øvrige medvirkende er Jutta Krause, Vestervig, og Per Mortensen, Hundborg.



AUGUST-SEPTEMBER: På baggrund af fødselsdagen udskrev skoleforvaltningen, Heltborg Museum og Billedskolen en tegnekonkurrence, hvortil elever i kommunens skoler leverede i alt 258 bidrag. De indsendte tegninger og malerier blev delt i tre alderskategorier, hvor der blev uddelt præmier af dommerkollegiet, som bestod af fra højre skoledirektør Lars P. Christiansen, Vestervig, billedskoleleder Kameline Kramer, Boddum, redaktør Villy Dall, Skyum, fra Søndergaard-komiteen, boghandler Ruth Thinggaard, Hurup, fra kunstforeningen samt læreren og maleren Per Kjeldsen, Koldby.

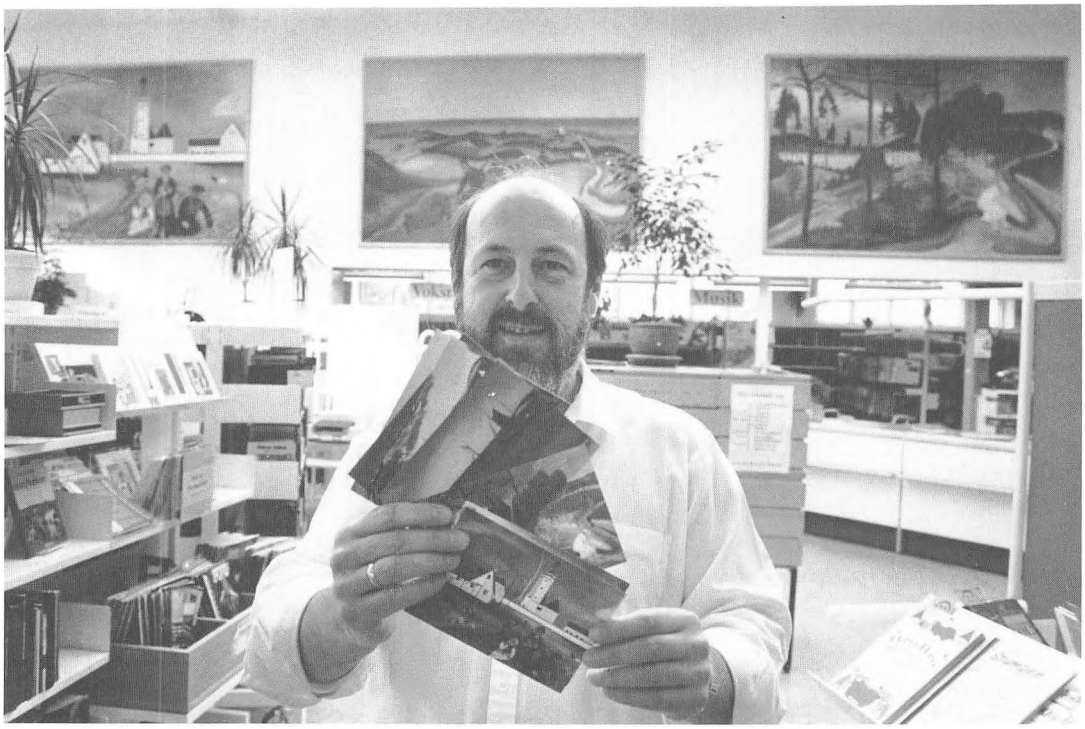

4. OKTOBER: Thisted Bibliotek rummer Jens Søndergaards eneste egentlige bestillingsarbejde: Syv store malerier i udlånssalen, som blev fremstillet, da biblioteket blev bygget i 1937-38. Stadsbibliotekar Chr. Strangholt præsenterer her de syv farvepostkort, som er fremstillet af bogtrykker Mogens Knudsen, Hvidbjerg, efter fotografier af filmmanden Jørgen Vestergaard, Sennels. Biblioteket i Thisted har tidligere solgt sort/hvide postkort af de syv malerier.



4. OKTOBER: Hurup Håndværker- og Borgerforening fejrede fødselsdagen med afsløringen af en mindeplade, udført af gravør Jørgen Martinsen, Skyum. Mindepladen blev afsløret af kulturudvalgsformand Ingrid Vang (V), Hurup, og den hænger på ejendommen Bredgade 104 - nu Hurup El, men engang malerens barndomshjem. Til afsløringen var der musik ved repræsentanter for Sydthy Musikskole og »en kommentar fra ham selv« vlamatorskuespilleren Niels Ronhede, Bedsted.

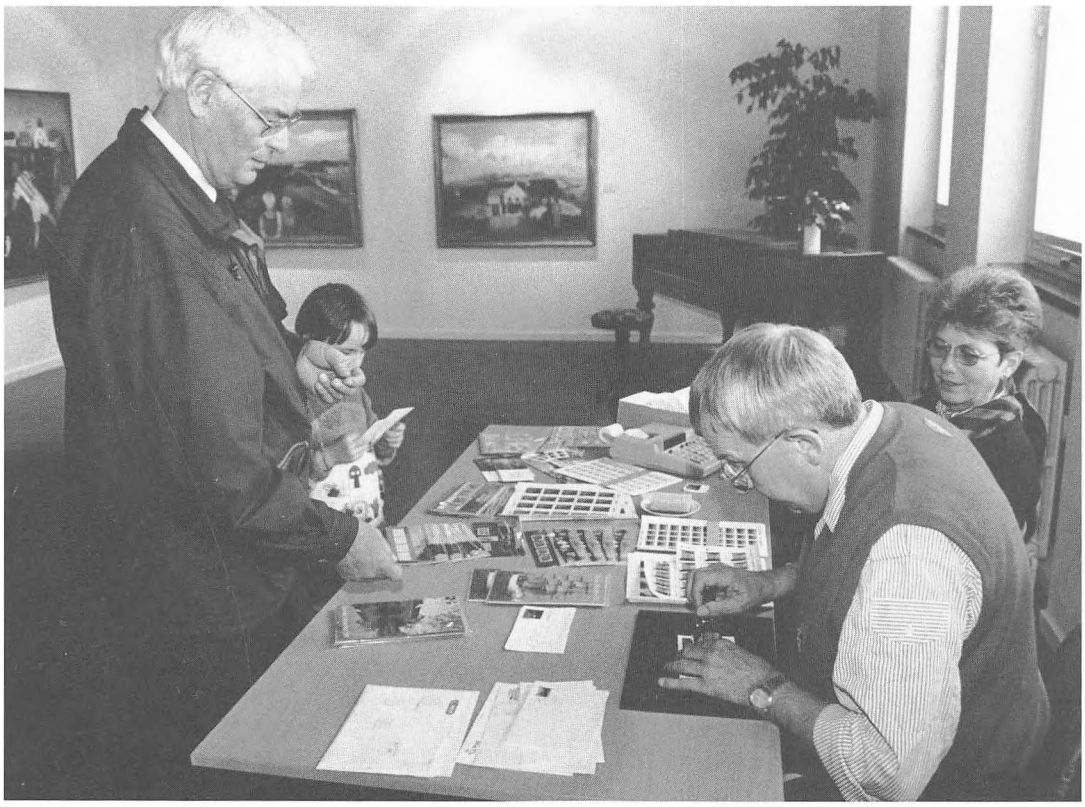

4. OKTOBER: Også Post Danmark var med på festlighederne og udgav 24. august et frimærke med Jens Søndergaards maleri »Sct. Hans aften, 1955« som motiv.
Men på selve fødselsdagen blev frimærket placeret på en førstedagskuvert, udgivet af Sydthy Turistforening, og i dagens anledning stemplet med Hurup Thy. Borgmester Arne Hyttel (K), der selv er ivrig filatelist, modtog det første eksemplar, som han fik behørigt stemplet hos repræsentanter for Hurup Postkontor, der for én dags skyld var rykket ind på Heltborg Museum med en lille feltekspedition. Frimærket blev senere kåret som »Årets Frimærke 1995« af Post Danmark, idet det kom på førstepladsen i en afstemning med 29820 deltagere.





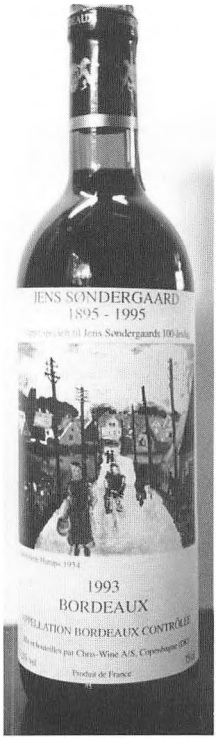

4. OKTOBER: Også Hurup Handelsstandsforening var med i festlighederne. Her præsenterer to af foreningens repræsentanter, fra højre møbelhandler Søren Peter Yde og isenkræmmer Kristen Nielsen, sammen med formanden for håndværker- og borgerforeningen, Thorkild Bach, byens nye kunstnervin, hvis første årgang naturligvis var prydet med en Søndergaard-etiket. Motivet er hans kendte billede fra Hurups gader anno 1934.
Kunstnervinen er en ny tradition, som vil fortsætte med kendte lokale kunstnere.



13. OKTOBER: Sparekassen Thy udgav i anledning af fødselsdagen en bog om maleren, skrevet af museumsinspektør Jytte Nielsen, Heltborg Museum, og naturligvis blev bogens titel - som sommerens udstilling i Heltborg - »Jens Søndergaard og landet mod nordvest«. Udgivelsen markeredes i malerens sommerhus i Stenbjerg, der i dag ejes af Inge Ingetoft, København, en veninde til datteren Anelise. I forbindelse med udgivelsen talte billedhuggeren Henning Wienberg Jensen, Jørsby, som her får bogen præsenteret af museumsleder Jette Kjær, mens Jytte Nielsen ser til. Ifølge Jette Kjær skriver Jytte Nielsen, ligesom Jens Søndergaard malede. Originalt, ikke som de andre, på sin helt egen måde, skal det vist forstås, og dermed opfattes positivt.



NOVEMBER: Filmmageren Jørgen Vestergaard, Sennels, optog i løbet af sensommeren og efteråret en kortfilm om Jens Søndergaard. Så dækkende og rammende og favnende et markant malerportræt på kun 32 minutter, er vist aldrig før set. Og nu er det så sagt. Altså, at Jens Søndergaard havde forskellige elskerinder, og det måtte hustruen Thora finde sig i. Til gengæld var han også et udpræget familiemenneske, som elskede sin kone, sin datter og sin gamle mor. I filmen medvirker forskellige, der har kendt Jens Søndergaard, og den kan nu lejes hos Statens Film-Central. Filmen havde danmarkspremiere i København og jyllandspremiere i Aalborg, men har siden været vist i Thisted. Her interviewer Jørgen Vestergaard (til venstre) journalisten Flemming Madsen.

Tyve år i offentlig tjeneste

Af Kristian Skammelsen, Vestre Allé 6, 7760 Hurup

Hvis man skal have succes i livet, må man være på det rigtige sted, på det rigtige tidspunkt og sammen med de rigtige mennesker.

Det var netop hvad der skete for mig hin aften i begyndelsen af 1975, da Ruth Schjødt Pedersen, Vestervig, kom til bestyrelsesmøde i Kristelig Folkepartis lokalbestyrelse i Sydthy. Amtet skulle indstille tre personer til opgaven som vurderingsformand i Sydthy. Mit navn kom på som nr. 2, men vi fik at vide, at det kun var en formsag, for ministeren, som havde den endelige afgørelse, tog altid den første.

Stor var min forbavselse, da jeg tre måneder efter fik min udnævnelse. Af én eller anden grund var den første blevet forbigået, og jeg havde fået et arbejde, som jeg intet anede om. Det skulle vise sig, at det var et drømmejob for en husmand som var kommet i halvtredsårsalderen, og egentlig var ved at køre træt i arbejdet med at klippe kreaturer, og hvad andet arbejde jeg havde kunne finde som supplement til landbruget.

Nu måtte jeg så til at sætte mig ind i hvad arbejdet egentlig bestod af, og det var en stor opgave selv om jeg, og flere andre nye folk fra hele landet, startede med et tredagskursus i Køge. Det gav selvfølgelig et vist teoretisk kendskab til faget, men det var dog først, da jeg kom til at arbejde med det i praksis, at jeg fattede systemets krinkelkroge.

Jeg skulle først og fremmest sørge for at de vurderinger til ejendoms- og grundskyld som skulle foretages i Sydthy Kommune blev foretaget. Dertil havde jeg en stab på 16 kommunalt udpegede vurderingsmænd, og det var dem, jeg nu skulle være formand for, og sørge for at deres vurderinger var rigtige og i samme niveau som tilsvarende ejendomme. Der var bare det, at de fleste af dem havde været vurderingsmænd i flere år, og derfor var betydelig klogere end jeg på området. Der var ikke andet at gøre end blankt at indrømme, at det var mig, som skulle have hjælp af dem og ikke omvendt. De tog da også meget godt imod mig og var mig til stor nytte i den første tid, og jeg fik et meget godt forhold til dem.

Det var da også dem som havde lokalkendskabet, hvad jeg fandt ud af, da jeg fik en stak vurderingsskemaer til gennemsyn og fandt en række udstykningsejendomme som på papiret var ens, men som dog var vurderet vidt forskelligt. Jeg sendte dem tilbage med besked på, at der måtte være noget galt, men jeg fik dem uændret igen, de var så forskelligt vedligeholdt og drevet, at forskellen i vurderingen var rigtig. Det måtte jeg bøje mig for, men samtidig fandt de vist også ud af, at jeg ikke godtog hvad som helst, og det kan jo give gensidig respekt.

Desværre betød forskellige sparerunder at antallet af vurderingsmænd blev skåret ned til seks og dernæst helt fjernet, så jeg de sidste fire år var alene om arbejdet. Tidsmæssigt betød det ikke så meget, det opvejedes af øget EDB-hjælp, men jeg savnede utrolig meget at have én eller flere at snakke med, når jeg kom ind i store komplicerede vurderinger.

Samtidig var jeg medlem af skyldrådet for Viborg amts nordre skyldkreds som dækkede Thy, Mors samt Sallingsund og Sundsøre kommuner på Salling. Skyldrådet bestod simpelthen af de seks vurderingsformænd i dette område, og det udgjorde første klageinstans over vurderingerne. Endvidere skulle vi udstikke den generelle linie for vurderingen og holde øje med ensartetheden indenfor skyldkredsen.

Som nybegynder holder man lav profil i en kreds af garvede rødder, man er i lære og lurer efterhånden nogle af kunsterne efter, senere da man selv var blevet »den gamle«, blev man læremester for de nye. Et princip som har vist sig at fungere udmærket og sikret kontinuiteten og ensartetheden gennem den naturlige udskiftning som må forekomme.

Det var denne klagebehandling, som var den

absolut mest interessante del af arbejdet. Man kom rundt og så de mange forskellige ejendomme fra andre synsvinkler. Det hus eller den gård som måske ved første øjekast syntes god eller dårlig, kunne man få et helt andet indtryk af ved nøjere gennemgang, og beboernes personlige præg gav yderligere liv og charme. Ved besigtigelse af en boligkarré i Thisted hvor vi gik fra den ene lejlighed til den anden, nøjagtig ens i størrelse og udformning, og så alligevel så vidt forskellige, alt efter om det var et par ældre folk som var flyttet ind fra en stor gård, eller det var unge mennesker med lyse møbler og plakater på væggene i stedet for familieportrætterne, jo så ser man hvor forskellige mennesker er.

Seks forkellige personer i et skyldråd, som tvinges til samarbejde når man har så forskellig baggrund og syn på de mange ting, må kunne give problemer, skulle man synes. To socialdemokrater, to venstremænd, en fremskridtsmand og en fra Kristelig Folkeparti som bliver sat sammen, giver naturligvis anledning til politiske debatter, hvor bølgerne kunne gå højt, men det var glædeligt at se, at når det gjaldt det arbejde, som vi skulle udføre i fællesskab, var alle politiske uenigheder lagt på hylden, og ingen kunne ud fra vore synspunkter i de forskellige sager, vi skulle tage stilling til, bedømme hvilket parti vi kom fra.

Inden for denne kreds udvikledes efterhånden en gensidig respekt for hinandens synspunkter, og med tiden ligefrem venskab og godt kammeratskab, der udmøntedes i små venskabelige drillerier eller i dybsindige samtaler om livets store spørgsmål.

Som eneste missionsmand i selskabet håber jeg, at jeg har været med til at fjerne nogle af de fordomme, som mange har om at missionsfolk er triste og humørforladte personer, der fordømmer alt og alle der ikke har relation til kirke og bibel.

Hvor mennesker mødes præger man uvilkårligt hinanden, og det er da mit håb, at jeg også har været med til at præge dette selskab i positiv retning.

Tyve år er gået, lidt efter lidt blev besætningen på husmandsstedet i Skyum reduceret for til sidst helt at forsvinde. Marken blev jeg ved med at passe, og på den måde reguleredes arbejdsbyrden i takt med alderen. Jo, det var alletiders job der som en appelsin faldt i min turban, det var en gave, en gave fra oven, og mit sind er da også fyldt af taknemmelighed til alle gode gavers giver.

Nu er jeg så faldet for aldersgrænsen,og jeg savner ikke arbejdet så meget, som jeg egentlig havde frygtet, jeg har så mange interesser som optager min tid.

Det sjove forsvandt ud af vurderingsarbejdet i takt med at EDB-systemet rykkede ind. Den sunde dømmekraft er blevet afløst af kolde maskinberegninger som ikke har noget med vurdering at gøre. Det var meget passende for mig at få opgaven, og det var meget passende for mig at blive fri.

Hørdum Bibliotek

Af Johs. Olesen

Fra gammel tid har der været et bibliotek på Hørdum skole.

Den daværende afholdsagitator og førstelærer Chr. Larsen var bibliotekar. Med i bestyrelsen var desuden gdr. Niels Sodborg Eriksen og apotekeren i Koldby. Desværre er forhandlingsprotokollen blevet væk.

Under anden verdenskrig og lidt senere var der en læserkreds i Hørdum, som blev ledet af manufakturhandler Jens Kirk. Biblioteket bestod for det meste af bøger fra Lohses og De unges forlag, som Jens Kirk selv forhandlede. Bøgerne blev skiftet hver fjortende dag og den sidste beholdt herefter bogen som sin ejendom.

Sidst i 1940'erne blev der oprettet flere sognebiblioteker på landet og flere borgere i Hørdum sogn blev enige om at indrykke en annonce i Folkebladet i håb om at få oprettet et bibliotek i Hørdum.

Der var på det tidspunkt allerede oprettet et bibliotek i Skyum sogn.

Mødet om oprettelsen af et bibliotek blev holdt i Hørdum skole d. 10. september 1952. Der mødte 35 interesserede og overbibliotekar Grønkjær fra Thisted var tilstede og fortalte om fremgangsmåden ved at oprette et sognebibliotek. Lige fra begyndelsen var der stor stemning for at begynde på oprettelsen straks. Der blev nedsat et udvalg på 16 medlemmer til at foretage en indsamling i sognet.

Udvalget bestod af postbud Viktor Andersen, Formanden for Hørdum Husmandsforening Aksel Baltsen, smedesvend Svend Bollesen, fru mejeribestyrer Marie Rysgaard Jensen, hmd. Niels Kanstrup, sadelmager Frederik Pedersen, kioskejer fru Maja Reenberg, arbejdsmand Gerhardt Skaarup, kommis Ernfred Østergaard, samt den kendte Jens Chr. Jensen i »Vestervang«.

Der udsendtes en tryksag til samtlige beboere i Hørdum sogn, om at støtte biblioteket med et beløb straks, samt et beløb hvert år i fem år. Staten ville så yde et tilskud på 78% af det stedlige tilskud på betingelse af at man købte et startbibliotek på 200 bind, som kostede 2680 kr.

Alle udlån skulle være gratis og være til oplysning og underholdning for alle fra 14 til 70 år.

Onsdag d. 17. september samledes udvalget i Hørdum skole, hvor man tilrettelagde den indsamling der skulle foregå lørdag d. 20. september. Tryksagen skulle sendes ud om fredagen.

Der var dog flere end udvalget der forestod indsamlingen. De største bidrag fik jeg i Koldby hos lægen og apotekeren der hver gav 50 kr.

Indsamlingen gav 1650 ved starten og ca. 900 kr. hvert år i 5 år.

Torsdag d. 9. oktober indbød udvalget til en stiftende generalforsamling i Hørdum skole. Bibliotekets vedtægter blev vedtaget og der valgtes 2 medlemmer til bestyrelsen, nemlig Viktor Andersen og Johs. Olesen. Der blev straks sendt en skrivelse til sognerådet om tilskud til at oprette biblioteket, samt tilladelse til at benytte et lille lokale i skolen, tillige skulle sognerådet vælge 2 medlemmer til bestyrelsen.

Den 14. oktober vedtog Skyum, Hørdum sogneråd at yde 1500 kr. til starten af biblioteket, samtidig valgtes vognmand Johs. Krogh og gdr. Jens Kvejborg, Fuglhøjgård til medlemmer af bestyrelsen. Torsdag d. 23. okt. samledes bestyrelsen i Hørdum skole. Her valgtes til formand postbud Viktor Andersen, som udlært mejerist valgtes Niels Kanstrup Sørensen til kasserer, bibliotekar blev førstelærer Svend Hertz til bogudvalget valgtes Viktor Andersen og Johs. Olesen.

Resterne af det tidligere biblioteks bøger, som fandtes på skolen, blev sendt til Thisted bibliotek for at blive gennemgået, samtidig bestiltes reoler hos snedker Fink i Hørdum.

Onsdag d. 5 novb. tog bogudvalget og bib-

liotekaren til Thisted for sammen med overbibliotekar Grønkjær at foretage bogindkøb, og efter gennemgang af kataloger og anmeldelser blev der købt bøger i Buchholz boghandel. Det var selvfølgelig mest overbibliotekaren som bestemte, da vi andre var nybegyndere i faget, men jeg erindrer især en bog som han sprang over: Jeg spurgte hvad den havde forsyndet sig med? Nå sagde han den kan vi også godt tage. Det var Erik Rostbøls bog: »Og hanen galer anden gang«. Det er nu over 30 år siden jeg læste den og noget husker jeg endnu f.eks. gentager hovedpersonen i bogen et par gange: Hvis ikke et menneske har været med Jesus i Getsemane, oplever han aldrig påskemorgen.

Startbiblioteket blev afsendt fra København og leveret gennem boghandleren.

Den 1. januar 1953 åbnede Hørdum bibliotek, udlånstiden var mandage 16 - 19 og torsdage 19 - 20. Der var ingen læsestue, men kun et lille værelse på cirka 15 kvm., som Svend Hertz og hans kone passede med stor omhu.

Viktor Andersen og Johs Olesen genvalgtes ved årets generalforsamling i samtlige år biblioteket eksisterede i Hørdum.

Niels Kanstrup deltog kun i en periode i bestyrelsen og udtrådte herefter efter eget ønske. Kommis Ernfred Østergaard efterfulgte ham, men forlod egnen efter kort tid.Derefter kom skrædder A. Madsen i bestyrelsen og overtog regnskabsførerposten.

Flere gange om året var der bogudvalgsmøde, man fik en kasse bøger hjem fra boghandleren til gennemsyn hvoraf vi købte en del. En del bøger blev købt antikvarisk efter kataloger og anmeldelser.

Efterhånden var der 112 voksne og 90 børn som lånere, der var 3 400 bind. Ligeså var der en livlig debat om købet af bøger. Alfred Madsen så gerne at der kom flere kriminalromaner og mere hårde bøger. Viktor Andersen læste næsten aldrig bøger (det gjorde hans kone derimod), men havde jeg sagt god for en bog var svaret altid: så tager vi den, det blev sagt så bestemt at der ikke var mere diskussion om dette.

Bestyrelsen krævede de første 5 år de frivillige bidrag ind og ansøgte kommune og amt om tilskud. Ved bibliotekarens bortrejse i januar 1958 blev bøgerne talt op og førstelærer Mogens Hansen blev antaget som ny bibliotekar, men Mogens Hansen rejste allerede samme år til en ny stilling, nu antoges førstelærer Søren Vase som ny bibliotekar, men det blev hans dygtige kone som udførte det meste arbejde, da Søren Vase var meget optaget af jagt, tillige var han en dygtig biolog, dog ville fru Vase ikke have at han kogte ilderhoveder i kælderen mere, da det lugtede helt op i lejligheden.

I 1958 blev der købt en del bøger igennem boghandelen, samt enkelte fra Lohses og de Unges forlag, ligesom en del bøger fra Studenternes antikvariat i Aarhus. Ved en aftentur til biblioteket i Thisted blev det bestemt at en bogbus skulle komme på besøg 2 gange om året, idet bogudlånet på dette tidspunkt var dalende.

Hvert år ansøgtes kommunen om tilskud til biblioteket, men da der var skolestrid i kommunen ville sognerådet have en ny overbygning i Koldby og skolekommisionen ønskede denne i Hørdum. Resultatet blev at kommunalrådet nægtede at yde sit tilskud, hvorefter Viktor Andersen afgik som formand og Johs. Olesen blev valgt, herefter kunne det sædvanlige tilskud på 1000 kr. igen bevilges. Lærer Frk. Pedersen afløste Søren Vase, der var udnævnt til skoleinspektør ved Koldby skole i 1961.

Efterhånden benyttede færre biblioteket og ved et møde på kommunekontoret i Koldby d 2. maj 1961 blev det bestemt at kommunen fra august d.a. overtager hele biblioteksvirksomheden og der oprettes et hovedbibliotek i Koldby, som til stadighed bytter og fornyer bogbestanden i de to filialer i Skyum og Hørdum, idet man regnede med at der stod 1000 bind hvert sted.

Forandringen i bibliotheksstrukturen kom fordi Koldby skole fik en overbygning med realklasse.

Søren Vase prøvede efter eget ønske at få en af lærerne til at overtage bibliotekarjobbet, men ingen ønskede dette arbejde.

Ved et bestyrelsesmøde i juli valgtes fra de to

sogne: sognerådsformand Niels Østergaard Nielsen og grd Martin Ringgaard begge fra Skyum. For Koldby skoledistrikt valgtes postbud Karl Kristensen og kommunekasserer Anna Nielsen, samt for Hørdum skoledistrikt murer Chr. Søndergaard og skrædder A. Madsen; for lærerrådet Villy Andersen der således var valgt til den nye bestyrelse.

Forslag til vedtægter blev vedtaget og tidligere formand for Hørdum bibliotek valgtes som bibliotekar i Koldby fra 1. august, lønnen blev sat til 2200 kr. årligt. Det var ikke meget, da bibliotekaren skulle på et 14 dages kursus i Aarhus, samt i den tid have en mand til at passe sin ejendom. Bibliotekar i Skyum blev lærer Bak Olesen hvis løn var 400 kr. årlig.

Udlånstiden for bøger sattes nu til 1 måned og ved overskridelse måtte der betales 25 ører pr. bog i bøde.

Biblioteket i Hørdum blev nedlagt fra 1. marts 1962 og bøgerne flyttet til Koldby. Ligeså blev Hørdum skole nu nedlagt på grund af at beboerne ville have deres børn til Koldby skole.

De kun få år gamle skolebygninger og de to lærerboliger blev herefter solgt til et konsortium for 225 000 kr.

I 1960 var der over 30 forretninger i Hørdum og i 1982 kun 10, for når skolen forsvinder dør byen.

Bogudlånstiden blev forøget med 2 timer fordi der i 1963-64 var udlånt 15 442 bind medens bogbestanden var 5 345 bind ialt.

Biblioteket ved Skyum skole blev nedlagt i 1965 og bøgerne flyttet til Koldby bibliotek. Samtidig blev bøderne forhøjet til 50 ører pr. bind ved overskridelse af lånetiden.

Hvert år lige før jul var der arrangeret en bogudstilling i biblioteket hvortil vi lånte en stor del udefra samt også fra egne boghylder.

I 1965 holdt vi en maleriudstilling i biblioteket, som formanden havde givet mig lov til, men det blev der protesteret imod, da det ikke havde været forelagt hele bestyrelsen.

Ved kommunesammenlægningen i 1970 blev biblioteksstrukturen ændret og endelig i april 1973 vedtog Sydthy kommunalråd at bygge et selvstændigt bibliotek i Koldby og i 1974 blev der holdt licitation over en 160 kvm. bygning i Koldby vestby hvor byen voksede mest. Men da var byggeomkostningene vokset til 300 000 kr. imod de oprindelige 154 000 kr. der var budgeteret med.

Murerarbejdet blev udført af murer G. K. Andersen, Tvorup for 55 000 kr. Tømrerarbejdet af Børge Pedersen og Hans O. Kjær, Thisted for 56 246 kr. Gulvbelægning af Thy Farvelager, Vand og Sanitet fik Johs Alstrup, Koldby overladt, Elektricitetet tog Carl Facius, Koldby sig af, og malerarbejdet blev udført K.E. Nielsen, Koldby.

Efter at have været med til at købe bøger i ca. 30 år, deraf de 20 som bibliotekar kunne jeg ved udgangen af 1981 takke kommunen for 20 dejlige år i Folkebiblioteket tjeneste.

II. Fuglefolk og fugle på Madstedborg i Ove Sø i Thy

Af Willy Mardal, Legindvej 102, Sønderhå, 7752 Snedsted

Indledning

På Madstedborg - eller som den hedder på thybomål, »æ borg« - i Ove Sø var der engang store kolonier af især mågefugle. I ly af mågefuglekolonierne byggede ænderne deres reder. Her kunne de udruge deres ællingekuld, mens mågefuglene i kraft af deres talstærke og støjende optræden sørgede for deres beskyttelse.

Madstedborg var indtil 1930'erne klassificeret af videnskabsmænd som én af Danmarks betydeligste ynglefugleholme.

Holmens beliggenhed i den dengang næringsrige og rene Ove Sø nær Nordsøens kyster og nær vidtstrakte eng-, hede- og klitstrækninger gav fuglene gode muligheder for at søge føde tæt ved den beskyttede yngleplads.

Det smalle område mellem Ove Sø og Nordsøen var indtil 1930'erne kun sparsomt bevokset med de trævækster, der senere ødelagde mågefuglenes optimale fødesøgningsbetingelser. Selv om Ove Sø er en indsø, bevarede området et marint præg, hvor fuglene hele tiden kunne høre og mærke havets nærhed. Holmen tiltrak derfor også normalt kystrugende fuglearter.

Søens vandstand var sædvanligvis høj i de tidlige forårsmåneder, når ynglefuglene ankom. Herefter sank den gradvist i løbet af foråret og sommeren. Ødelæggende forårsoversvømmelser, som er hyppigt forekommende på fugleøer ved hav- og lagunekyster, forekom således ikke på Madstedborg.

Madstedborg var derfor en særdeles velegnet yngleplads for fugle, og der var en usædvanlig og en særdeles gunstig harmoni mellem fugle, dyr og mennesker.

Denne harmoni blev gradvist nedbrudt af forskellige faktorer, som samlet har medført, at alt nu er henvist til erindringens overdrev, så kun de få ældre mennesker, der har oplevet harmonien kan fortælle om den.

Der er ikke skrevet meget om Madstedborg og dens fugle. Holmen har jo altid ligget afsides i Thy i det nordvestligste Danmark. De få fuglefolk, der kom, måtte bruge flere dage på en rejse helt op til Thy. Denne kendsgerning lagde en naturlig begrænsning på antallet af fuglefolks besøg. Publikationerne om deres oplevelser er næsten alle fra dette århundredes første halvdels ornitologiske litteratur. Forfatterne er nu alle døde.

Jeg har derfor brugt mange timer på at tale med de personer, der har haft deres opvækst og virke i Madsted i Hvidbjerg vesten Aa Sogn i dette århundredes første halvdel, og som har oplevet fuglelivet på holmen. Det gælder såvel ejerne og deres familier samt nogle af de mange ansatte karle og piger, der engang har været



Familien på »Kovstrup« på udflugt til Madstedborg i sensommeren 1930. Familien lod sig transportere i båd med sejl, og den blev modtaget af nogle af holmenes kreaturer. Bemærk holmens kraftige græsdække. I baggrunden skimtes Sønderhå Plantage. Foto: Else Tolbøll (1900-69).

på de to gårde i Madsted. Deres mundtlige beretninger spænder over flere årtier. På trods af deres alder er der så stor overensstemmelse mellem deres udsagn, at de kan betegnes som troværdige primære kilder - »fortidens vidner« - hvis udsagn er af en sådan kvalitet, at de er af værdi for eftertiden.

Jeg skylder dem alle tak for deres veloplagte, interessante og inspirerende beretninger om holmen, dens fugle og æg for flere årtier siden.

Deres vidneudsagn er anvendt i dette afsnit som et væsentligt supplement til de skrevne kilder.

Thisted Byhistoriske Arkiv ved Birgit Høyrup og Orla Poulsen samt Claus Dreschler, Hørsted, takkes for hjælp med fremskaffelse og affotografering af fotograf Alfred Scharlings fotooptagelser på Madstedborg i 1920'erne. Erik Scharling takkes for sin tilladelse til, at faderens optagelser anvendes i denne artikel.

Biofoto i København takkes for tilladelse til at anvende nogle af afdøde fuglefotograf Arthur Christiansens fotooptagelser på Madstedborg.

Mads Tølbøll, »Kovstrup« i Sønderhå, Laurids Søndergaard, Madsted, og Alfred Jensen, Spails, takkes for hjælp med fremskaffelse af ældre fotografier fra Ove Sø. Poul Søndergaard, Hurup (tidligere Madsted), takkes for hjælp med udvælgelse af fotografier og identificering af personer på fotografierne.

De to gårde, der ejer Madstedborg, slægterne Pedersen og Søndergaard og de mange, der har arbejdet på gårdene - herunder samlet mågeæg - fortjener en særlig omtale. Den kommer i næste afsnit.



Harald Tølbøll (f. 1903 på »Kovstrup«) i sin singlesculler på Ove Sø i juli 1931 - en måned før vandstanden blev sænket ca. 70 cm. Harald Tolboll gjorde sig senere bemærket ved bl.a. at vinde »Kieler-regattaen« i Tyskland. I baggrunden ses »Tandrups« enge ved søens vestbred. Foto: Else Tølbøll (1900-69).

Ornitologer på Madstedborg

Madstedborgs rige fugleliv har givetvis været ukendt for ornitologerne gennem mange århundreder. Kun lokalbefolkningen kendte fuglekoloniernes eksistens.

I 1800-tallet var næsten hele den danske ornitologiske videnskab begrænset til få personer ved Københavns Universitets Zoologiske Museum. Derudover var der enkelte - hovedsageligt akademikere og skolelærere - uden for København, som i deres fritid rejste rundt i deres landsdele for at studere og skrive om fuglelivet. De var datidens ornitologiske pionérer. Efter hjemkomsten beskrev de deres observationer i dagbøger og i breve til deres interessefæller. På denne måde blev grunden lagt til den ornitologiske videnskab i Danmark, og på denne måde nåede der efterretninger om det enestående fugleliv på Madstedborg frem til de første fuglebogsforfattere i Danmark.

De fleste af datidens ornitologer var også jægere og ægsamlere. Deres observationer af sjældne fugle blev oftest dokumenteret med skudte og udstoppede fugle. På den tid blev der ikke taget særlige hensyn til ynglefugle. Mange sjældne fuglearter er på denne måde føjet til lister over den danske fauna.

På grund af den meget mangelfulde og særdeles vanskeligt tilgængelige ornitologiske litteratur på dansk på den tid, var det ofte vanskeligt for de fleste at artsbestemme alle fuglearter med det samme. De måtte derfor præpareres og gemmes til en senere lejlighed. De blev enten »skindlagt« og lagt i skuffer eller »udstoppet« og udstillet.

På denne måde opbyggedes der på den tid store samlinger af fugle og ægkuld, og mange samlinger indeholder præparater fra Madstedborg og omegn.

Heiberg, én af de første ornitologer i Thy

Den første ornitolog, som delagtiggjorde andre i sine observationer på Madstedborg, var den praktiserende læge i Thisted i tidsrummet 1869-79, senere overkirurg i Viborg, *Peter Wilken Heiberg* (1840-1920). Han besøgte holmen flere gange.

Under - og muligvis også efter - sin lægeperiode i Thy har han været vidt omkring i hele landsdelen. Resultaterne af Heibergs ekskursioner indgår i hans udførlige beskrivelse af fuglearterne i Thy, »Thylands Fugle« (1886). Bogen er et væsentligt kildeskrift for eftertiden.

Heiberg har besøgt mange gode fuglelokaliteter, og han har oplevet, at nogle af de fuglerigeste holme blev ødelagt i forbindelse med den tids store udtørringsprojekter: Rostrup Holme og Færgeborg i Sjørring Sø (1867), Søgårdsborg i Sperring Sø (1877) og Stenholmen og Handrup Odde i Flade-Ørum Sø (1878). Udtørringsprojektet for Flade-Ørum Sø mislykkedes som bekendt, og han skriver, at fuglene atter kunne tage deres holme i besiddelse i 1885.

Heiberg har i breve beskrevet Madstedborgs helt enestående fugleliv for andre samtidige ornitologer, bl.a. *Jonas Collin* (1840-1905) i København, der i 1877 udsendte 2.udgave af *Niels Kjærbøllings* (1806-71) »Danmarks Fugle« (1852).

Kjærbølling var i øvrigt uddannet skolelærer med naturhistorie som speciale. Han grundlagde senere Københavns Zoologiske Have. Kjærbøllings fugleværk var den første samlede fremstilling af Danmarks fugleliv. I førsteudgaven blev Madstedborg ikke nævnt, hvorimod de nu forlængst udtørrede søer, Sjørring Sø og Sperring Sø, blev nævnt med deres betydningsfulde fugleholme. Det må altså formodes, at Kjærbølling ikke kendte til eksistensen af Madstedborg. Om han selv har besøgt Sjørring Sø og Sperring Sø, eller om hans viden stammer fra andre, vides ikke.

Det er sandsynligt, at Madstedborg af og til har haft besøg af andre samtidige ornitologer. Heibergs oplysninger til Collin's 2. udgave af Kjærbøllings »Danmarks Fugle« blev læst af datidens ornitologer, og der var skabt grundlag for, at fugleholmen Madstedborg skulle blive ekspeditionsmål.

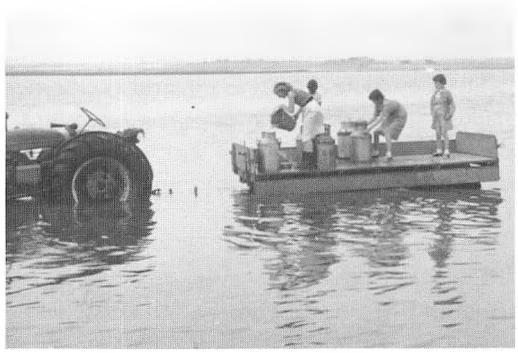

Ove So ved »Kovstrup« august 1952.
På grund af tørke - og for at spare på vandet til husholdningen - hentes vand til stobning af nyt ladegulv og til malkekvægsbesætningen ved ved Ove So.
På billedet ses fra venstre: De to søskende, Inge og Mads Tølbøll samt kusinerne Kirsten og Susanne Tølbøll.
Traktoren var blevet anskaffet i 1950 som led i USA's hjælpeprogram, »Marshall-hjælpen«, til genrejsning af Europa efter 2. verdenskrig.
Der fulgte et jernhjul med som reservehjul på grund af den tids mangel på tillid til gummi.
I baggrunden ses bl.a. »Tandrups« enge og marker.
Foto: Else Tølbøll (1900-69).

Heiberg måtte efter de store udtørringsprojekter konstatere, at der i 1886 kun var få fugleholme tilbage i Thy. Foruden holmene i Flade-Ørum Søer var der Madstedborg i Ove Sø og Hindselsholm ved Thyholm.

I sin bog »Thylands Fugle« (1886) omtaler han Madstedborg som en stor yngleplads for såvel måger som terner. Han skriver endvidere:

»Der findes altsaa nu i Thy tre Fugleholme, hvor der i Yngletiden ikke skydes, og Indsamling af Æg foregaar paa fornuftig, planmæssig Maade, saaledes at der altid udruges og fredes et betydeligt antal Kuld. At ikke flere Holme i Limfjorden er Fugleholme, hidrører fra, at de ligger så udsatte, at Fuglene ikke kunne have Fred, og naar Æggene stadig røves, kan der selvfølgelig ikke blive nogen varig Kolonisation«.

Efter at de første ornitologer i 1800-tallet fandt frem til Madstedborg, og efter at de oplevede en - selv efter datidens målestok - enestående fuglerigdom på Madstedborg, blev øen

adskillige gange siden hen besøgt af ornitologer fra forskellige egne af Danmark.

De besøgende vidste, at de altid skulle indhente tilladelse hos holmens ejere, før de gjorde landgang. Af deres artikler at dømme, har det ikke været vanskeligt at opnå tilladelse til besøg på Madstedborg.

Typograf M. Ewald Hansen fra Thisted

Den første ornitolog, der besøgte Madstedborg i dette århundrede, og som publicerede en egentlig artikel om holmen, var *M. Ewald Hansen,* typograf ved den daværende »Thisted Amtstidende«. I sin fritid beskæftigede han sig med udstopning af fugle, som andre indleverede til ham. I 1907 skrev han om sine besøg på Madstedborg i et nyt tidsskrift, der blev udgivet af den i 1906 etablerede forening, »Dansk Ornithologisk Forening« (DOF).

Ewald Hansen var rimeligvis én af de få håndværkere på den tid, der interesserede sig for fugle, og som blev medlem af DOF allerede i dens første år. Hans interesse for fugle må have været stor, og han var endvidere den eneste person i Thy, der var medlem af DOF i de første år. Tidsskriftets forfattere var i disse år for de flestes vedkommende akademikere.

Ewald Hansens artikel om Madstedborgs fugleliv i DOF's tidsskrift må have vakt opsigt. Hans kendskab til de enkelte arter var - ud fra artiklen at dømme - indgående.

Ewald Hansen flyttede siden hen til Århus. Hans navn udgik af DOF's medlemslister, hvorimod hans navn optræder i fortegnelsen over medlemmer af »Naturhistorisk Forening



Ove Sø »midt i 1950'erne«. »Kovstrup« i baggrunden set fra »Tandrup«.
Bemærk den tætte rørbræmme i læsiden på vestbredden. Foto: Brygmester Nybo, »Tiuborg«.

for Jylland«. Her tituleres han som »Konservator og Typograf«.

Det er rimeligt at antage, at også Ewald Hansen har haft en samling, hvori der var præparater fra Madstedborg. Hans bemærkning i et af de nedenfor nævnte citater afslører hans interesse for æg, og hvorvidt de er friske eller ej.

Ewald Hansen anfører i sin artikel, at øen er 12 tdr. land stor, og han skriver endvidere, at

»den er bevokset med frodigt Græs, og om Sommeren bebos den foruden af de store Fuglekolonier af græssende Kreaturer. Holmen fredes strængt af de to Gaardmænd, der ejer den, men har man Interesse for Fuglelivet, kan det dog som oftest lykkes at erholde Tilladelse til Landgang. Saa snart man med Baaden har landet og gaar op paa Holmen, begynder Tusinder af Fugle en forfærdelig Larm, og det kan hænde, at enkelte af de mest dristige slaar ned i ens Hoved«.

Ewald Hansens næste artikel om Madstedborg

I tidskriftet »Flora og Fauna«, der udgives af »Naturhistorisk Forening for Jylland«, skrev M. Ewald Hansen, nu bosiddende i Århus, i 1921 endnu en artikel med titlen, »Fugleholmen Madstedborg«. Ewald Hansen har gennem en årrække jævnligt besøgt Madstedborg, og der er ingen tvivl om, at turene gjorde et stort indtryk på ham.

Baggrunden for, at Ewald Hansen denne gang skrev i en anden forenings tidsskrift, og at han ikke mere var at finde i DOF's medlemsfortegnelser, kan være den skærpede kurs i DOF, der ikke længere ville have medlemmer med ægsamlinger og fuglesamlinger, der var tilvejebragt i modstrid med jagtloven. Denne nye grundholdning i DOF var rimeligvis ikke i overensstemmelse med Ewald Hansen's virke som konservator i Århus, vel at mærke i en tid, hvor der ikke var regler for og reelt ingen kontrol med konservatorernes virksomhed.

Ewald Hansen betegner stedet som *»et sandt Eldorado for Ornithologer, og skønt al Landgang og Færdsel er strengt forbudt i Yngletiden, ligesom al Jagt paa Søen, kan virkelige Ornithologer dog som oftest af Ejerne erhverve Tilladelse til et Besøg, selv om det er vanskeligt«.*

Iøvrigt er der i denne artikel mange gentagelser fra DOF-artiklen i 1907. Der er dog også enkelte nye emner, som afslører forfatterens interesse for nogle arters fødevalg og yngelpleje.

Ewald Hansen slutter sin artikel med følgende erklæring:

»For enhver Ven af Naturen vil et Besøg paa »Madstedborg« høre til de Minder, man senest glemmer«.

Sigfred Knudsens artikel med Alfred Scharlings fotografier

Ewald Hansens besøg blev allerede få år senere fulgt op af en anden »Ven af Naturen«, idet redaktøren af »Flora og Fauna«, lærer V. Sigfred Knudsen (1879-1962), Århus, besøgte Madstedborg i 1925. Han skriver en artikel i »Flora og Fauna«, og den er rigt illustreret med fotografier, der er optaget på Madstedborg af fotograf *Alfred Scharling* (1887-1973) fra Thisted. Scharling virkede som portrætfotograf i byen i årene 1911-61.

Ifølge Sigfred Knudsen har Scharling »optaget et stort Antal fortræffelige Fotografier af Fuglene på Madstedborg«. Et album med nogle af disse fotografier ligger i Thisteds Byhistoriske Arkiv. Med familiens tilladelse er nogle af Scharlings billeder anvendt til at illustrere denne artikel.

Det må formodes, at Sigfred Knudsen er kommet i kontakt med Scharling ved Ewald Hansens mellemkomst, eftersom Scharling også var æg- og fuglesamler. Ewald Hansen kan have udstoppet nogle af Scharlings fugle. Fra Scharlings hånd foreligger der intet publiceret om Madstedborg.

Om Ove Sø skriver Sigfred Knudsen bl.a., at *»Flere Steder har Søen veludviklede Rørsumpe og er der under Tilgroning; enkelte Steder er Overfladen dækket af svømmende Vandplanter. I Ove Sø ligger to Holme: Store og Lille Madstedborg, der tilsammen er godt en Snes Td. Land store.*

Tidligere var de noget mindre - kun godt halvt saa store - men da Lodsejerne for en Del Aar siden købte Vandretten, og der saa ikke mere blev dæmmet op for Vandet, havde det til Følge, at Søen blev noget mindre, og at Holmene blev større«.

Fugleringmærkerne Peter Skovgaards og Christian Sørensens besøg på Madstedborg

Kunstmaleren *Peter Skovgaard* (1887-1972) fra Viborg var i næsten et halvt århundrede fra 1920 til sin død en institution inden for dansk ornitologi og fugleringmærkning. Han besøgte Madstedborg vistnok kun én gang, nemlig den 12. juni 1927 for at ringmærke fugle. Skovgaard var ledsaget af en af hans lokale ringmærkere, tømrer *Christian Sørensen* (1905-81) fra Hundborg, der sandsynligvis også var på holmen for første gang.

Skovgaard kendte Madstedborg og dens fugleliv, idet nogle af hans øvrige ringmærkere havde besøgt holmen i de foregående år: Teologen Halfdan Lange (1898-1955) i 1920, fotografen Alfred Scharling i 1921 og 1925 og teologen Axel Georg Krebs (1903-94) i 1926.

For Christian Sørensen blev det til flere årlige ture derover i næsten tre årtier for at ringmærke fugle. Skovgaards og Sørensens færd til Madstedborg i 1927 var rimeligvis samtidig det første møde mellem disse to store mænd inden for dansk fugleringmærkning, og ringmærkningerne på Madstedborg i de næste tre årtier gav videnskaben flere oplysninger om holmens ynglefugles træk i Europa, til Afrika og til Amerika.

Skovgaard skrev en artikel i 1929 om bl.a. Madstedborg i »Dansk Jagtforenings« tidsskrift, »Dansk Jagttidende«.

Thorvald Kjærs artikler om Madstedborg i jagtblade

Thorvald Kjær (1895-1979) fra Aarhus var en meget berejst amatørornitolog, der havde et særdeles indgående kendskab til fuglelivet i Jylland. Gennem hans livslange ansættelse ved DSB havde han glimrende muligheder for billige rejser i ind- og udland. Det blev da også til



Alfred Schrling på Madstedborg i forsommeren 1921. I hænderne holder han sin kikkert. Scharling gjorde sig bemærket med sine enestående fuglefotografier fra holmen. Han fik også tid til at ringmærke fuglene på holmen i 1920'erne. En af hans ringmærkede sandterneunger blev senere genfundet på Barbados ud for Sydamerika! Foto: Alfred Scharling.

mange besøg på gode naturlokaliteter i såvel Danmark som i udlandet. Det var især Vestjylland og dets storslåede fuglelokaliteter, der havde hans store interesse. Hans oplevelser resulterede i nogle velskrevne bøger.

Kjær kom også til Madstedborg. Datidens to jagtblade, »Dansk Jagttidende« og »Jagt & Fiskeri«, bragte i henholdsvis 1936 og 1938 to identiske artikler, skrevet af Kjær. Redaktionerne illustrerede dog artiklerne med forskellige fotografier, optaget af Scharling.

Bernt Løppenthin's artikler om sine besøg på Madstedborg

Bernt Løppenthin (1904-94) var den første ornitolog fra København, der skrev om Madstedborg. Han blev oprindeligt uddannet til læge. Da hans interesse for fugle var meget stor, blev han senere magister i zoologi. Han virkede indtil pensionsalderen som overbibliotekar på Universitetsbiblioteket i København.

Løppenthin besøgte Madstedborg første gang den 1.juni 1927. Besøget varede kun få timer. De næste besøg var i 1936, 1937 og 1938, hvor han var på øen flere dage hvert år i den optimale tid for ynglefuglestudier, nemlig i juni måned. I sin første artikel i 1939 i DOF's tidsskrift takker han holmens ejere, Laurids Palle Møller Søndergaard (1869-1959), Niels Christian Søndergaard (1906-76) og Peter Nielsen Pedersen (1900-76) for udvist gæstfrihed, ligesom han takker bestyrelsen for Japetus Steenstrup's Legat for støtte til to af hans rejser til Madstedborg.

DOF's tidsskrifter har altid indeholdt artikler, som også kunne have interesse for ornitologer i andre lande. Derfor har det altid været sædvane, at vigtige artikler blev afsluttet med et resumé på ét af hovedsprogene, engelsk eller tysk. Løppenthin skønnede, at artiklen fortjente også at blive læst af tysklæsende ornitologer. Derfor afsluttedes den »mit einer deutschen Zusammenfassung«. Det skal i den forbindelse bemærkes, at næsten alle europæiske naturhistoriske videnskabsmænd talte og skrev tysk indbyrdes før verdenskrigens udbrud i 1939. Tyske universiteter havde været førende inden for naturvidenskaberne gennem flere årtier.

En DOF-ekskursion til Madstedborg i juni 1939

Madstedborg var ét af turmålene for en DOF-ekskursion med 35 deltagere den 3.juni 1939. 25 medlemmer fra Sjælland, 4 fra Thy og 6 fra det øvrige Jylland og Fyn besøgte i løbet af 3 dage i biler nogle udvalgte fuglelokaliteter i Thy. Bernt Løppenthin var sandsynligvis ekskursionsleder. Han skrev i hvert fald referatet efter ekskursionen.

Det var rimeligvis kun de færreste af deltagerne, der havde været på Madstedborg før. I Madsted blev selskabet suppleret med overklitfoged Axel Heidemann Rasmussen (1897-1968), Søholt, og klitplantør Kristian Ravn (1902-76), Hvidbjerg v. Aa Plantage. Ved middagstid blev selskabet modtaget af ejerne, Niels Christian Søndergaard og Peter Nielsen Pedersen samt af Laurids Palle Møller Søndergaard.

Ejerne roede selv selskabet i hold ud til holmen, der - sikkert for første gang - fik besøg af et helt selskab af ornitologer i fuglenes ynglетid!

Selskabet saa *»... endnu Lokaliteten og dens Fuglefauna i fuldt Flor«*, skrev Løppenthin i 1943 i sin sidste artikel om øen, som fik følgende overskrift:

»Madstedborgs skæbne som fugleø«

Den 9.juni 1941 aflagde Løppenthin Madstedborg et kortvarigt besøg. Han kom igen den 4.juni 1942. En af ejerne, Niels Christian Søndergaard, havde forberedt Løppenthin på, at »Det bliver en Skuffelse«. Niels Christian Søndergaard fik desværre ret.

Løppenthins artikel i 1943 var udformet som en nekrolog over Madstedborg og dens forsvundne fuglerigdomme. Han skriver bl.a.:

»Deres (ejernes) Interesse i at bevare Øen som Fuglekoloni er klar nok. Ægsamlingen har givet en god Skilling i Aarenes Løb, og Fuglenes Gødning betyder en Del for Græsset paa Madstedborgs magre Jord, men Hovedargumentet er og var altid Ejernes store Kærlighed til »æ Borg«. De aabne Arme, besøgende Ornithologer altid er blevet modtaget med, skal man nok vide at huske. Med Sorg konstateres Udviklingen, ikke mindst af »Gl.Madstedgaards« tidligere Ejer, Rentier Laurids Søndergaard, Svankær, og af dennes Hustru (Inger Kirstine Søndergaard f. Nielsen 1876-1950), hvis Barndomshjem Stedet er. I Juni 1942 udtalte hun med et vemodigt Smil:

»Hwa' e æ Borg, uden æ Fowl?«

Uden Fuglene er Madstedborg en mager Græsgang, hvor noget Ungkvæg finder Føden i Sommertiden. Fredningsstenen for Voldstederne har Studene væltet, men det var hverken for Voldenes

eller for Kreaturernes Skyld, Ornithologerne kom«.

Løppenthin kom sandsynligvis ikke mere på besøg på Madstedborg eller hos ejerne i Madsted.

Der blev siden hen ikke publiceret særlige artikler om Madstedborg og dens fugleliv, hverken i ornitologiske tidsskrifter eller i jagtblade. Det kunne der nu godt være gjort, for da Løppenthin besøgte Thy i juni 1942 bar Ove Sø's vandstand præg af, at nedbørsmængden i den foregående vinter og i forårsmånederne havde været meget ringe. Da regnen igen faldt ned over Thy, tilførtes der igen normale vandmængder til Ove Sø, vandstanden steg, og Madstedborg blev igen en fugleholm.

Madstedborgs seneste periode som fugleholm med sjældne ynglefugle kom kun til at vare et årti. De store ynglefuglekolonier kom dog aldrig igen, for andre faktorer var begyndt at have indflydelse på Ove Sø og Madstedborg som levested for fugle.

Fugle på Madstedborg

Hvad var det for fugle, der engang optrådte så talrigt på Madstedborg - »hvidfuglenes ø« i Ove Sø? »Hvidfuglene« var kolonirugende måger og terner, og under dem ynglede der ænder og vadefugle. I det følgende omtales nogle af de vigtigste fuglearter på holmen.

Nogle citater fra publikationerne om Madstedborg giver nogle gode, beskrivende indtryk af holmen, dens omgivelser og dens fugleliv.

Heiberg skriver i 1886 om oplevelsen at besøge en fugleholm. Madstedborg kan have inspireret ham til at skrive følgende:

»En Fugleholm og dens Omgivelser yder et ejendommeligt tiltalende Skue. Naar man fra Bredden kaster Blikket ud over den klare Sø og den sivkrandsede Holm, ses talrige Skarer af skinnende hvide Maager og Terner, dels sejlende paa Vandfladen, dels svævende i Luften over Holmen, hvis Grønsvær er oversaaet med Fugle, der tager sig ud som utallige hvide Pletter. Uafbrudt iler Fugle til og fra Holmen paa deres Togter for at søge Føde.

Alt er fredeligt og stille, kun enkelte Skrig og en utydelig summende Lyd trænger over til Iagttagerne. Men alt som man i Baad nærmer sig, kommer der Uro i Lejren, og betræder man Holmen, hæver tusinde og atter tusinde af Fugle under høse Skrig i Luften og fylder denne med øredøvende Larmen. Øverst oppe Kentiske Terner i samlet, tætsluttende Flok, under den hvide Sky sværmer og tumler Hættemaagerne i talløse uordnede Skarer mellem hinanden, skrigende og hvæsende, medens Enkelte med stor Dristighed slaar ned over Hovedet paa Fredsforstyrreren, men dog aldrig gøre noget alvorligt Angreb. Man maa træde varsomt, thi Holmen er bedækket med Æg«.

Asger Ditlevsen skrev i 1912 - rimeligvis efter besøg - bl.a. følgende om Madstedborg:

»I Nordøst hæver nogle store brune Lyngbakker sig lige op fra Søen; lige overfor i Vest naar stejle lyse Sandklitter tæt ned til Vandet; langt ude i Nordvest gaar Bredderne gennem hedeagtige Strækninger jævnt over i Klitterrainet ved Havet«.

Sigfred Knudsen beskriver i sin artikel fra 1925 også fuglelivet på Madstedborg i forårsmånederne før fuglenes yngletid:

»I det tidlige Foraar besøges Holmene af store Flokke Sædgæs og af en Del Brushøns, hvis Hanner har Kampplads her. Ejerne af Holmene er ikke begejstrede for Sædgæssenes Ophold paa disse, da de æder det første Græs og derved forhaler Tiden for Overførelsen af Studene, der »svømmes« over«.

Kjær skrev om et étdagsbesøg på Madstedborg i slutningen af maj, formentlig i 1936. Han skriver:

»Da vi stiger ud af Baaden og gaar i Land, letter en mægtig Sværm, en hvid »Sky« af Fugle. Øen er saa tæt besat med Reder, at der næppe findes en Kvadratmeter paa hele Øen, hvor der ikke er en Rede. Alle Rederne er fulde af Æg eller nyudklækkede Unger«.

Løppenthin beskriver i sin første artikel fra 1939 sit første indtryk af Ove Sø:

»Ved umiddelbar Iagttagelse frembyder Madstedborgs Fuglefauna et mærkeligt marint præg.

Splitternen, der ellers i Danmark er en udpræget Yderkystfugl, yngler aarlig her i ret anseeligt Tal, ligesaa Strandskaden og Gravanden, men paa den anden Side har jeg aldrig konstateret den Toppede Skallesluger, der synes at ruge konstant i Ørum Sø. Tilstedeværelsen af de Toppede Lappedykkere saavel som Blishønsene og Troldænderne minder dog stadig Iagttageren om, at han har en Ferskvandslokalitet for sig«.

Hættemågerne

Den helt dominerende fugleart på Madstedborg var hættemågen - af thyboerne kaldet »Hat-Tar«. Den ynglede i store kolonier på flere tusinde par. Løppenthin skønnede, at der i 1936-38 var 5 - 6.000 par.

Beboerne i sognene ved holmen bemærkede med stor interesse, hvornår hættemågerne ankom til Madstedborg. Efter den mundtlige tradition skete dette på samme tid hvert år.

De ældste oplysninger er givet af Arne Eskesen (1900-96), der er søn af den første klitplantør i Hvidbjerg vesten Aa Plantage, Hans Peter Eskesen, i perioden 1892-1916. Arne Eskesen skriver i brev af 30. november 1995 til Elly Mardal, Boddum, bl.a.:

»Mågerne kom troligt hvert år, og det skete i mange år i natten mellem den 16. og 17. (marts); men fra 1911 eller 12 blev det til natten mellem den 12. og 13. (marts). Enkelte par kom et par dage i forvejen, men hele skaren kom på en gang,og så kunne vi - fra Istrup skole - høre de mange hundrede mågers skrigen. Borgen ligger jo lige øst for skolen«.

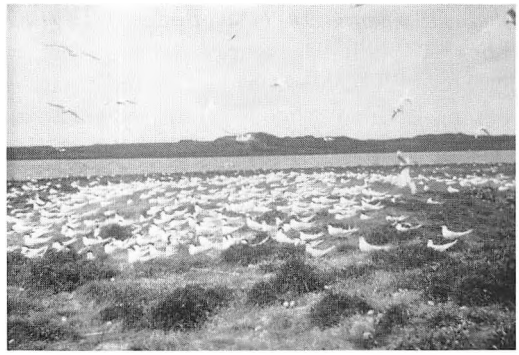

Splitternekoloni - dengang benævnt »Kentiske Terner« - på »Lille Holm« 30. maj 1921. Bemærk splitternens tætte kolonidannelse. I forgrunden ses nogle splitternereder. Underlaget er helt lyst på grund af uglenes eskrementer, som havde stor betydning for holmens frodige græsvækst. Omkring ternekolonien ynglede hættemågerne.
Bemærk den helt trælose horisont over vestbredden.
Foto: Alfred Scharling.

Beboere og ansatte på gårdene i Madsted har bekræftet, at hættemågerne kunne ankomme den 12. marts. Denne dag havde fruen på »Madstedgård«, Inger Søndergaard (1907-83), fødselsdag. *Elsebeth Ifversen* f. Pedersen i 1927 i »Ågård« bekræfter, at *»mågerne kunne komme den 12. marts, og at »mågerne skulle komme den 18. marts«.*

Hættemågernes optræden på Madstedborg blev også fulgt med stor interesse i Sønderhå. Fuglenes nærmeste naboer var Andreas Pedersen og hans familie. De boede på den nærmestliggende gård, og herfra kunne de iagttage koloniens etablering om foråret. Det skete ifølge Andreas Pedersens døtre, Emma Olesen (f. 1930) og Inger Mouritsen (f. 1942), begge Sønderhå, altid i perioden 12. - 18. marts. Hættemågen var således også her en forårsbebuder, man lagde mærke til. Den kunne ses og høres, og man fulgte den gennem hele ynglesæsonen.



Lille koloni af hættemåger i Ove Sø tæt ved Madstedborg i 1920'erne. I baggrunden ses fugleholmen og Sønderhå.
Foto: Alfred Scharling.

Hættemågekolonierne på Madstedborg var normalt fuldtallige i april måned. Hættemågerne lægger deres æg senere om foråret i det forblæste og kølige Nordvestjylland end på mere beskyttede lokaliteter i Østdanmark. De første mågeæg på Madstedborg blev normalt lagt efter midten af april. Det var ca. 2 uger senere end på Sjælland.

Hættemågebestanden var reduceret betydeligt i sommeren 1942. Løppenthin anslog bestanden til kun at omfatte ca. 1.000 par. Årsagen hertil var den førnævnte meget lave vandstand i Ove Sø i forsommeren 1942, som tillod landrovdyr at optræde på holmen i ynglетiden.

Det antages, at en del af hættemågerne vendte tilbage til Madstedborg de efterfølgende år, hvor søens vandstanden igen blev normal. Men hættemågekolonien havde fået et »knæk«, som den aldrig siden kunne overvinde.

Bestanden blev mindre og mindre gennem 1950'erne og 1960'erne. Der er nogen usikkerhed om, hvornår der sidst var en større hættemågekoloni på Madstedborg. Det er dog rimeligt at antage, at arten har optrådt uregelmæssigt på Madstedborg i tiåret 1965-1974, hvorimod det er sikkert, at den ikke har ynglet på holmen siden 1975.

En mindre del af hættemågebestanden etablerede sig på to små holme, der dukkede op i søen efter vandstandssænkningen i 1931 og i takt med den generelle sænkning af grundvandstanden siden 1950'erne. Der dannedes en lille holm syd for (i Hvidbjerg vesten Aa Sogn) og en sydøst for Madstedborg (i Sønderhå Sogn). Det skønnes, at bestanden på de to småholme kun har omfattet få hundrede par ialt.

Hættemågerne ydede i kraft af deres talstærke og støjende optræden beskyttelse for terner, ænder og vadefugle. Disse artsgrupper var helt afhængige af hættemågerne.

Sandternerne

Den mest interessante af ternerne på Madstedborg var sandternen, der helt frem til ca. 1910 blev benævnt »Engelsk Terne« i den ornitologiske litteratur, således af såvel Heiberg i 1886 som Ewald Hansen i 1907. Heiberg gør dog opmærksom på, at han blandt thyboer har hørt den benævnt »Sand-Tar«.

Kjær nævner i 1936, at arten også omtales som »Latterternen« blandt thyboerne. Til sammenligning kan det oplyses, at arten hedder »Lachseeschwalbe« på tysk. Når sandternen varsler ved ynglepladsen, udstøder den nogle lyde, som kan minde om menneskets latter.

Som et kuriosum kan det nævnes, at Madsted-beboernes navn, »Sand-Tar«, ikke bare blev til det danske fuglenavn, sandterne. Efter at en ringmærket sandterneunge fra Madstedborg blev fundet død flere år efter ved Oslofjorden i Norge, hvor arten aldrig havde optrådt tidligere, fik arten det norske navn, sandterne. På svensk kom den tilsvarende til at hedde »Sandtärna«.

I 1860'erne fandt Heiberg denne art på »borgholmene« i Sjørring Sø og i Sperring Sø (ialt ca. 30 par på de to holme), i Flade- og Ørum Sø (ca. 70-100 par) samt i Ove Sø (ca. 50-70 par). På Heibergs tid fandtes der endvidere kolonier med enkelte par sandterner på andre mindre lokaliteter i Thy, således at der dengang kan have ynglet op til ca. 200 par sandterner i Thy.

Heiberg antager, at en del af sandternerne fra de udtørrede søer samledes på Madstedborg i 1879, hvor bestanden var vokset til ca. 100 par.

M. Ewald Hansen skriver i 1907:

»Af disse sidste (ternerne) er den engelske Terne (Sterna anglica) talrig og yngler overalt paa Holmen. Endskønt der er temmelig god Plads paa Holmen, finder man dog mangfoldige Reder med 4-6 Æg, som altid kan deles i to Kuld, hvilket altsaa stammer fra, at 2 Hunner lægger Æg i samme Rede. Redeunderlaget bestaar undertiden af Ekskrementer af de i det tidligere Foraar overnattende Vildgæs, men i de fleste Tilfælde ligge Æggene blot ovenpaa Græsset. Æglægningen begynder som oftest i Midten af Maj, men der kan findes friske Æg hele Juni Maaned«.

Sandternerne kom til Thy i maj måned. Rederne blev anlagt i spredte kolonier - næsten

altid nær ved hættemågekolonier. Æggene blev først lagt efter midten af maj. Det medførte, at sandternernes æg kun i meget ringe omfang kan have været indsamlet som »mågeæg«.

Sigfred Knudsen skriver i 1925:

»Andre år var sandternen (»Sand-Tar«) den almindeligste af ternearterne. Den etablerede sig efter midten af maj måned i kanten af eller i det mindste i nærheden af en hættemågekoloni. Da sandternerne således havde mere plads til deres rådighed, lå rederne mere spredte. Sandternekolonierne kunne omfatte næsten 200 par de bedste år, og de repræsenterede da omkring en tredjedel af den samlede danske ynglebestand«.

Det må formodes, at bestanden fortsatte med at vokse på Madstedborg efter 1879, for bestanden på Madstedborg var ifølge *Anders Pape Møller* i perioden frem til 1953 - bortset fra de tørre somre i 1941 og 1942 - på 100-150 par. I 1954 var den reduceret til ca. 50 par. I 1955 var arten ikke på holmen. I 1956, der var artens sidste år på Madstedborg, var der 20-25 par.

Anders Pape Møllers analyser af ringmærkningsresultater har i øvrigt siden vist, hvor sandternerne var i 1941 og i 1942. Bestanden var midlertidigt flyttet ca. 75 km mod syd - ned til Stadil Fjord, hvor kolonien blev anlagt på Hindø.

Analyser har endvidere vist, at de sidste sandternekolonier flyttede fra Madstedborg i 1950'erne til Borgholm ved Aggersund. Her var de iøvrigt til ca. 1960, hvorefter en del flyttede til andre holme i Limfjorden og en anden del af bestanden flyttede ud af landet til Ditmarsken i Slesvig-Holsten i Tyskland.

Sandternens fødevalg er helt forskellig fra de øvrige danske ternearter. Hvor de andre ternearter udelukkende finder deres føde i havet, i søer og i vandløb, flyver sandternen ind over marker, enge, heder og klitområder efter føde, som bl.a. består af: Insekter, firben, stålorme, padder, fugleunger. Den har et meget alsidigt kostvalg.

Der er ingen tvivl om, at sandternen var kendt af beboerne i sognene omkring Ove Sø. Man kendte den på dens karakteristiske stemme og fødesøgning over marker og enge i forårsmånederne, inden afgrøderne voksede op.

Sandterne-kolonien på Madstedborg har været artens betydeligste yngleplads i Danmark i 1900-tallet og samtidig én af dens nordligste i sit udbredelsesområde.

Sandternens særlige krav til fødesøgningsområderne har gjort den til en udryddelsestruet art i store dele af dens samlede udbredelsesområde. Den er følsom overfor trævækst, høje afgrøder, kemiske bekæmpelsesmidler mv. Da disse faktorer i høj grad præger det danske landskab, kan det forudses, at arten er udryddet som dansk ynglefugl inden udgangen af 1990'erne.

Splitternerne

Heiberg fandt en stor koloni af »Kentisk Terne« på Madstedborg i 1886. Han oplyser, at thyboerne kalder den »Stor Split-Tar«. Ornitologerne kaldte den »Kentisk Terne«. Navnet er en oversættelse af dens daværende latinske betegnelse, »Sterna cantiaca«, efter beskrivelsen af en forekomst i landskabet Kent i Sydøst-England. Thyboernes betegnelse, »Store Split-Tar«, inspirerede ca. 1910 til den rigsdanske oversættelse, splitterne, der igen inspirerede nordmændene til at give den samme navn.

Splitternen optræder (næsten) altid i kolonier - nogle kan endda være meget store - især i Jylland og altid i nær tilknytning til hættemågekolonier. Splitternen yngler de fleste steder ved og søger sin føde langs havkyster. Arten



Splitternekoloni jages op. »Lille Holm« 30. maj 1921.

formodes at have været hjemmehørende på Madstedborg fra gammel tid. Forekomsten på Vestjyllands nordligste fugleø nær ved havet er således ikke typisk. For splitternerne har det nok været afgørende, at afstanden til havet var lille, at klitområdet mellem sø og hav var åbent, og at de hele tiden kunne fornemme havets nærhed.

Ewald Hansen oplyste i 1907 følgende:

»Af den kentiske Terne (Sterna cantiaca) er der for Tiden en ret god Bestand. Kolonien var for faa Aar siden lige ved at forsvinde derfra, og Ejerne af Holmen, som for Gødningens Skyld nødig vilde miste Ternerne, besluttede derfor at ophøre med at indsamle Æggene af denne Art. Resultatet deraf er blevet, at Kolonierne nu er kommen til Kræfter igen. Naar Fuglene midt i Maj begynder at lægge Æg, og disse bliver indsamlede, deler Kolonien sig gærne i flere mindre Partier paa forskellige Steder af Holmen«.

Sigfred Knudsen kunne i 1925 oplyse, at »Kolonien atter kom til Kræfter, saa den nu er større end nogensinde«. Han oplyser endvidere:

»Nogle år var splitternen (»Stor Split-Tar«) den almindeligste af ternearterne. Den etablerede sig i de første uger af maj måned inde i en hættemåge-koloni, efter at denne var etableret i april måned. Da områder til flere redepladser under disse betingelser altid ville være sparsomme, lå splitternernes reder derfor særdeles tæt. Splitternekolonierne talte de bedste år hundreder af par«.

Løppenthin fandt splitterner ynglende på Madstedborg i et varieret antal: I 1936 kun ca. 35 par, i 1937 taltes 141 par i tre kolonier og i 1938 73 par i en koloni.

Af ringmærkningsresultaterne at dømme har splitternerne sandsynligvis ynglet regelmæssigt på holmen i perioden 1920-37.

I 1941 var splitternerne ifølge Løppenthin igen talrig på holmen, hvorimod de var væk i 1942 for aldrig mere at vende tilbage.

Fjordternerne

Heiberg anfører i 1886, at »Almindelig Terne yngler ved alle større Søer, på Fugleholmene og på Limfjordens Bredder«.

Ewald Hansen skriver i 1907, at

»En tredie Art, Ternen (Sterna hirundo), ruger i stor Mængde ved Vandbredden, hvor Æggene lægges blandt Stenene eller i Sandet; de falder ganske sammen med Omgivelserne, saa at man kan staa lige ved Æggene uden at opdage dem«.

I sin artikel i 1921 omtaler Ewald Hansen samme art som »Sø-Terne«. En anden forfatter, førnævnte Asger Ditlevsen, havde i 1912 kaldt den »Hætteterne«.

Sigfred Knudsen skriver i 1925, at »Almindelig terne« kaldes »Lille Split-Tar« i Thy«. Den etablerede sig samtidig med sandternerne, men på de lavereliggende områder langs søbredden tæt ved hættemåge-kolonierne.

Først i Løppenthins artikel fra 1939 benævnes denne terne med sit nuværende navn, fjordterne.

Bestanden har rimeligvis varieret meget i antal, men har næppe omfattet mere end 100 par i de bedste år. Det må formodes, at de sidste par fjordterner forsvandt fra Madstedborg sammen med hættemågerne, og at enkelte par fortsat yngler - omend ustadigt - sammen med hættemågerne på de små holme i Ove Sø.

Fjordternen er således den sidste terneart, der endnu forsøger at holde stand i Ove Sø og minder én om fortidens storhed!

Flere ornitologer fremhævede i øvrigt om Ove Sø, at man her med held kunne se alle Danmarks 6 ynglende ternearter paa et Sted og paa samme Tid! Sortternen - af thyboerne kaldet »Blå-Tar« - har ynglet i mindre søer og moser ved Ove Sø helt op til ca. 1990, og den kunne derfor ofte ses i Ove Sø. Dværgternen yngler endnu enkelte steder på havkysten, ligesom den har ynglet ved Limfjorden. Dværgternen kan derfor ses af og til især i eftersommeren fiske i søer og moser sammen med dens flyvefærdige unger. Den sidste terneart er havternen - førhen kaldet kystternen. Den har altid ynglet ved kysterne flere steder i Nordvestjylland, og selvom den er Danmarks hyppigste ynglende terneart, har den rimeligvis nok været den sjældnest forekommende i Ove Sø.

Troldænderne

Troldanden er af flere blevet fremhævet som den fornemmeste af Madstedborgs ynglefugle. Den var holmens vigtigste attraktion blandt danske ornitologer. Det kan skyldes, at Madstedborg var det eneste sted i Danmark, hvor denne art ynglede i stort tal.

Heiberg fandt på trods af omhyggelige eftersøgninger aldrig en troldanderede på sine ture i Thy i 1800-tallet. Den første, der fandt ynglende troldænder på Madstedborg - og hermed også i Danmark - var Ewald Hansen, der bl.a. skrev i 1907:

»Det er ikke saa længe siden, at Troldanden begyndte at yngle paa Holmen..... På den nordvestlige Del af Holmen, hvor der er fuldt op af Tuer, har Troldanden sit Hovedopholdssted, men efterhaanden som Bestanden er vokset, er Ænderne flyttet længere og længere mod Øst, saaledes at man kan træffe Troldænder næsten over hele Holmen....



Rugende troldand på Madstedborg i 1920'erne. Arten havde fra ca. 1910 sandsynligvis sin første ynglеplads her. I artens bedste år i 1930'erne talte bestanden ca. 90 rugende hunner! Troldanden regnedes af mange ornitologer som Madstedborgs mest interessante art. Sandternen fandtes dengang på flere lokaliteter i Vest- og Nordjylland. Foto: Alfred Scharling.

.... Æglægningen begynder sjælden før sidst i Maj, og Ællingerne bliver derfor som Regel ikke flyvefærdige, til Andejagten begynder i Midten af Juli. Saavel Ællingerne som den gamle And vilde derfor blive et let Bytte for Egnens mange Jægere, hvis ikke Ejerne af Holmen havde udstedt Forbud mod Jagt paa eller ved Holmen før henimod Efteraaret, naar alle Ynglefuglene er borte. Som Følge deraf nyder Troldænderne en god Fredning i Yngletiden, og det har glædet mig at iagttage, at Kolonien tiltager, og at Ænderne saaledes synes at finde Behag i Stedet«.

Troldanden havde ikke et særligt navn hos thyboerne. Det skyldes, at den formodes først at være indvandret til Madstedborg omkring år 1900. Arten må her have fundet Ove Sø særdeles velegnet, for den har aldrig siden optrådt i egentlige ynglekolonier eller med så stort et parantal andre steder i Danmark.

Den anbragte sin rede skjult i tæt græs, i græstuer eller i buske af brændenælder. De mange beskyttende mågefugle og de rige fødesøgningsmuligheder i Ove Sø medførte, at bestanden nogle år nåede op på ca. 100 rugende hunner.

Det er interessant at bemærke sig, at Sigfred Knudsen i 1925 nævner, at dele af søen havde flydende vandplanter. En sådan vandflora er karakteristisk for en biotop med god vandkvalitet, altså helt ren vand.

Arter som sortterne og troldand trives kun i søer og moser med rigelige fødemængder. Sortternen tager store flyvende insekter, vandnymfer, guldsmede m.fl., som udklækkes i rent vand, og troldanden dykker efter snegle og muslinger, som i ferskvand kun optræder i rigelige mængder i rent vand. Netop dammuslingens store antal i Ove Sø var vel den egentlige årsag til, at troldanden kunne yngle her og opfodre så mange unger, at artens efterårsbestand dengang kunne nærme sig næsten 1000 fugle.

Om troldænderne, som han kunne finde rugende over hele øen, skriver Ewald Hansen således bl.a. i 1921:

»Næringen bestaar bl.a. af Dammuslinger, hvoraf der i Søen findes Overflod. Ganske mor-

somt er det en Junidag at se en saadan Troldandemoder i Spidsen for et stort Kuld Dun-Ællinger ude paa Søen. Mærker Anden Fare, giver den Ællingerne Tegn til at forsvinde under Vandet, og bruger man sine Øjne godt, vil man se ligesom en Flok Insekter paa Vandskorpen - det er de smaa Ællingers Næbspids, som lige netop er saa meget over Vandet, at de kan aande. Hvis en af Ællingerne vover sig op igen uden Tilladelse, faar den et Spark af Andemoderens Fod, saa den skyndsomt dykker ned igen«.

Kjær skriver i 1936 bl.a.:

»Allerbedst som man gaar mellem disse Græstuer, kan det hænde, at en lille, mørk, nakketoppet And pludselig flyver ud mellem to Græstoppe lige for Foden af En og forsvinder ud over Søfladen.

Det er den morsomme Troldand, Øens fornemste Beboer, som jeg særl.

..... Ejendommeligt er det at se Troldandens Rede paa Madstedborg, idet de fleste Reder er anbragt lige midt i Maagekolonierne, saaledes at Troldanden »bor« under Tuerne med de rugende Hættemaager og i bogstavelig Forstand har Maagerne som Tag«.

Sigfred Knudsen nævner i 1925, at arten yngler i »stort Antal«. Løppenthin fandt 30-50 par i 1927, højst ca. 20 par i 1936 samt 70-90 par i 1938 og i 1939. I 1941 og i 1942 - Madstedborgs katastrofeår - så Løppenthin mange troldænder på søen men kun få reder på holmen. Årsagen hertil kan kun være landpattedyrs optræden på holmen.

De sidste troldandepar forsvandt rimeligvis fra Madstedborg sammen med hættemågerne, og der kan endnu i nogle år findes en enkelt rede blandt hættemågerne på småholmene i



Sandterne lander ved reden på Madstedborg 8. juni 1949.
Som det ses, var der i høj grad godt forhold mellem holmens ynglefugle og græssende kreaturer.
Fotografen, Arthur Christiansen, var en af 1900-tallets absolut dygtigste danske fuglefotografer.



Sandterner med unger. Den ene mage bringer føde, her en brun frø, til reden, hvor den anden mage ligger på den mindste unge, mens den største dununge, der ses mellem de gamle fugle, er klar til at indtage et større måltid. Sandternernes føde bestod slet ikke som hos de øvrige hvide ternearter af fisk. De afsøgte klitter, heder, enge og marker for padder, krybdyr, mus, større insekter med videre.



Niels Hjalmar Trab (1904 - 91) tømmer ruser for fisk (aborrer, brasen med videre) i Ove Sø ud for »Tandrup« ca. 1957. Han var født i Sønderhå som søn af købmand og fiskeeksportør Poul Martin Trab, der senere blev købmand, fiskeeksportør og indehaver af øl- og vindepot i Bedsted. Niels Hjalmar Trab overtog faderens forretning, som han drev frem til 1972.
Foto: Preben Damsgaard.

Kilder:

1. Heiberg, P.W.: Thylands Fugle. Viborg 1886.
2. Kjærbølling, N. 1852: Danmarks Fugle. - København: Gyldendal.
3. Kjærbølling, N. 1875-77: Skandinaviens Fugle, med særligt Hensyn til Danmark og de nordlige Bilande. - Ved J.S. Collin. - København: Jørgensen.
4. Hansen, M. Ewald. 1907: Et Besøg på Madstedborg. - Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift (DOFT) 1, pp. 93-95.
5. Hansen, M. Ewald. 1921: Fugleholmen Madstedborg. - Naturhistorisk Forening for Jyllands Tidsskrift, Flora og Fauna (FF) 23, pp. 23-26.
6. Knudsen, V. Sigfred. 1925: Fugleholmen »Madstedborg« i Ove Sø, Thy. - FF 31, pp. 1-18.
7. Skovgaard, P. 1929: Sandterne. - Dansk Jagtforenings Blad, Dansk Jagttidende (DJ) 45, pp. 354-355.
8. Kjær, T. 1936: Et Besøg på Troldandens Ynglepladser. - DJ 53, pp. 189-192.
9. Kjær, T. 1938: Fugleøen Madstedborg i Ove Sø. - Landsjagtforeningen af 1923's Blad, Jagt og Fiskeri 10, pp. 301-304.
10. Løppenthin, B. 1939: Ornithologiske Studier fra Ovesø, Thy. - DOFT 33, pp. 66-90.
11. Løppenthin, B. 1943: Madstedborgs Skæbne som Fugleø. DOFT 37, pp. 89-98.
12. Møller, A.P. 1978: Skiftende koloniplaceringer hos danske Sandterner Gelochelidon n. nilotica Gmel. - DOFT 72, pp. 119-126.
13. Ditlevsen, A. 1912: Billeder af Dansk Fugleliv - Fotograferet i Naturen af R. Christensen - II. Terner. - pp. 12-13 - Gad.
14. Løppenthin, B. 1967: Danske ynglefugle i fortid og nutid. - Odense Universitetsforlag, p. 319.
15. Løppenthin, B. 1942: Iagttagelser fra Ørum Sø. - DOFT 36, pp. 212.



Besøgende på Madstedborg - sandsynligvis i 1930'erne. Jagtgeværløbet hos manden til venstre viser, at der er tale om et jagtselskab. Madpapair og flasker viser endvidere, at mændene har indtaget frokost. Mand nr. 2 fra venstre kan være Valdemar Rudolf Madsen, der var plantør i Hvidbjerg vesten Aa Plantage i perioden 1916-38. Hvem er de øvrige?

Livet på »Overgaard« i forrige århundrede

Af Aksel Kirk, Engkjærbrovej 30, 7752 Snedsted

»Overgaard« kaldes denne dejlige gamle gård, som ligger (eller lå) i Heltborg 500 m. øst for møllen. Den ejes nu af Ebba og Frederik Kristensen, som overtog gården i 1951 efter Ebbas forældre Marianne og Holger Madsen. De har nu opført nye bygninger, først stuehuset i 1952 og de sidste udhuse i 1964.

Indtil 1859, og før den tid har gården været ejet af Overgaard slægter .

Det var én af landsbyens bedste korngårde med 8 1/2 td. hartkorn, med 36 ha (90 td. sæde). Det halve af jorden lå omkring gården og resten i udmarken vest for landevejen. Gården har et engskifte ned mod fjorden.

I den ene ende af fløjhuset t.v. var der aftægtsbolig til den afgående slægt, når næste generation skulle overtage gården. Længst hen mod porten var der fåresti og midt imellem svinehus, som kun bestod af to små stier.

For før andelsbevægelsen rigtig fik magt, var svineproduktionen stort set kun til eget forbrug. Skjult bag stuehuset var der ko og hestestald, laden ligger imellem de to fløjhuse..

I Heltborg kom man modsat andre landsdele sent igang med udskiftningen fra landsbydriften. Det var Peder Chr. Overgaard der stod for udskiftningen i 1858, han byggede da sin nye gård på udmarken, og flyttede med sin familie ind i de nye bygninger i 1859 og i 1892 blev den overtaget af sønnen Anders Overgaard (kaldet Anders Hald), som igen i 1941 solgte den til sine 2 sønner Peder og Thomas



»Overgård« ca. 1910.

Overgaard, de var begge ugifte. Herefter blev den senere lagt under en nabogård.

Grunden til at Peder Overgaard i 1859 flyttede ud på udmarken, var måske at markerne omkring Overgård var meget lerede og med datidens redskaber og trækkraft var det således vanskeligt at bearbejde jorden ; derimod var udmarken med behagelig muldjord. Engskiftet blev delt lige over. Derefter solgte han sin fødegård til Jens Vang, som ejede en lille slægtsgård i Sdr. Ydby, hvor ejerne skiftevis hed Jens og Peder Vang.

Jens Vang var født i 1821 i Ydby og hans hustru i 1820 i Semb ved Hvidbjerg. De flyttede til Heltborg 12. april 1859. Med i vognen havde de næste generation Peder Vang, som fyldte 7 år samme dag, samt desuden den 2 år yngre datter Mette Elisabeth.

Familien Vang blev nu nabo til min oldefar Niels Kirk, som dengang ejede mit hjem. Hans ældste søn Jens Kirk (Bedstefar) var på dette tidspunkt soldat i Kiel (Det gamle Slesvig). Efter at have deltaget i krigen i 1864 nedsatte han sig som smed i en gammel landsbysmedie i Heltborg nær ved hjemmet.

Efter sit giftemål med bedstemor i 1878 overtog de nu det fædrene hjem, men sideløbende med landbruget fortsatte han med smedehåndværket - foruden adskillige tillidshverv som efterhånden lagde beslag på en stor del af hans tid.

Bedstefar, som på mange måder har levendegjort tiden 1866 - 1905 igennem sine enestående dagbøger, beretter i disse om et godt naboskab med Jens Vangs, alt smedearbejde, hesteskoning osv. blev lavet hos bedstefar. Dette venskab blev udtrykt på mange måder, f.eks. skrives der d. 10. april 1871 2. påskedag: Jeg kørte sammen med Jens Vangs til Hvidbjerg, hvor jeg fik byttet en lille ambolt med en større, medens Jens Vangs var på besøg hos konens familie i Semb var jeg i kirke i Hvidbjerg kl. 1. Derefter besøgte jeg flere venner.

Bedstefar havde været smedesvend i Hvidbjerg i tre år, desuden boede der mange gamle krigskammerater på Thyholm hvis venskab blev vedligeholdt i mange år.

Årene gik, og i 1891 var Jens Vangs nu 37 årige datter Mette Kirstine den 15. oktober blevet gift med den 40 årige ungkarl gdr. Søren Nielsen, Sdr. Hedegård i Visby. Nu var det Mette og Jens Vangs store ønske at deres nu 40 årige søn Peder snart ville finde sig en kone og overtage gården, idet de begge havde rundet de 70 år og gerne snart ville på aftægt.

Lidt øst for »Overgård« lå en anden lille gård, hvor ejeren hed Peder Sejersbøl, de havde en datter den 33 årige Maren, som de sammen med Jens Vangs havde bestemt at her kunne der blive et godt parti af Maren og Peder Vang, men det syntes Peder ikke, han ville i stedet giftes med deres tjenestepige den 23 årige Bodil, der var blot et lille mén, hendes forældre boede i et lille hus i Ullerup og faderen var tækkemand, så Jens Vangs syntes måske at hun ikke var god nok til deres eneste søn som skulle arve gården.

Alt tyder på det for Jens Vang henvendte sig til sin gode ven og nabo Jens Kirk, der var sognefoged og en betroet mand som måske kunne forlige parterne, hvad bedstefar lovede og prøvede herefter på følgende måde:

En dag skulle han som sognefoged forrette et tjenesteligt ærinde hos Peder Sejersbøl, hvad han ifølge dagbogen gjorde d. 14. oktober 1892. Her benyttede han lejligheden til at invitere Maren og Peder Sejersbøl hen til sig om aftenen og det samme gjaldt Peder Vang og Mette. De kom alle og bedstefar skrev samme aften i dagbogen: »Der kom et forlig i stand«, som sikkert har glædet begge forældrepar, men Peder Vang brød sit løfte, for i kirkebogen står der d. 30. maj 1893 viet i Heltborg Kirke, gdr. Peder Vang til pige Bodil Maren Andersen født d. 5. juni 1869 i Tvis, datter af husmand Anders Chr. Andersen og hustru Kirstine Pedersen nu i Ullerup.

Peder Vang havde da overtaget gården til en pris af 20 000 kr. + 5 000 kr. i aftægt til forældrene.

Den 5. august 1898 døde Jens Vang 77 år gl.

Bedstefar som også var ligsynsmand skrev d. 11. august: Jeg og Jens Præstegaard (Kirkegården) synede liget af Jens Vang.

Den 12. august var vi til Jens Vangs begravelse.

Jens Kirk skriver i 1899, søndag d. 12. november kl. 1. var vi i kirke, hvor jeg stod fadder til Peder Vangs lille søn, som var til dåben og blev døbt Christian. Samme aften døde Jens Vangs enke. Jens Præstegaard og jeg selv synede hendes lig d. 20. november og d. 21. novmb. hentede jeg et læs fremmede ved stationen til hendes begravelse der fandt sted samme eftermiddag.

Bodil og Peder Vang blev forældre til 14 børn, blandt disse nedkom Bodil d. 21. februar 1903 med firlinger 2 drenge og 2 piger, som var for tidlig fødte. Alle 4 døde indenfor det første døgn. Da det dengang var en æressag at børnene døbtes og man tillige var bange for at det hastede, kunne de ikke nå at hente præsten i Visby, så Peder Vang foretog selv den hellige handling. Min bedstemor som assisterede ved fødselen lagde de 4 små børn på tværs i en lille barnekiste og her blev de fotograferet inden kistelåget blev lagt på. Da moderen var meget sløj efter fødslen blev de begravet 2 dage efter den 23., så hun undgik at se dem.

Den 30. maj 1918 fejrede Bodil og Jens Vang deres sølvbryllup, og hele familien blev i den anledning fotograferet.

Matilde er med sine 85 år, den eneste der er tilbage af søskendeflokken, hun bor i Bedsted, som ung lærte hun skrædderhåndværket i Hurup. Det blev da også hendes livsgerning. Hun og hendes mand der var kommunalarbejder byggede i Bedsted et godt hjem for deres 3 børn.

Matilde har nu været enke i mange år, men får daglig besøg af folk som kommer med tøj der skal ændres m.m.

Fra sin mor vidste Matilde at hun ikke havde været god nok til Jens Vangs eneste søn. Så da jeg i bedstefars dagbøger læste, at det havde været hans opgave at få stiftet et forlig mellem Peder og Maren, gav Matilde mig lov til at skrive nævnte lille historie, som hun selv siger sådan var det bare for 100 år siden.

Ligeledes fortæller Matilde videre om dengang da Valdemar blev født var Peder Vangs ved at køre hø ind. Bodil stod på vognen og lagde læsset, medens Peder forkede hø op til hende, da Bodil pludselig udbrød: »Vi skal skynde os hjem, jeg skal have jordemoder«. Peders lune svar var: »Du kan vel vente til vi er færdig med at køre hø ind«, men det kunne



Det er fra venstre i bageste række Anna, Thorvald, Marie, Kristian, Jens Peter og Maren.
Første række fra venstre: Valdemar, Holger, Dagmar og mellem forældrene den yngste datter Matilde født d. 11 novemb. 1911 kl. 11 om formiddagen, det var samtidig moderens 11 fødsel.

Bodil ikke, blot 1 time senere så Valdemar dagens lys.

Peder Vangs landbrug var også efter datiden lidt gammeldags, der var ingen elektricitet eller telefon, og de spiste alle af samme fad ved bordet.

Besætningen var på 10 malkekøer, en del stude og ungkvæg, 3 jyske heste, en del får og grise samt en del høns som var almindelig på en bondegård. Alt var vel fodret og marken veldrevet.

Det første jeg selv kan huske var at der altid var en voksen søn hjemme samt en datter, ligeledes var der en tjenestedreng.

Der var ingen indhegninger til dyrene om sommeren, de stod i stedet tøjret, f.eks. skulle køerne efter morgenmalkningen trækkes på græs og efter et par timer måtte tjenestedrengen ud og flytte disse, derefter skulle de hjem til middag for at malkes, trækkes ud og flyttes endnu engang før de atter skulle på stald og malkes til aften. I 1930 solgte Peder Vang gården men ikke til en af sine sønner, derimod til Jens Klemmensen der kom fra Hassing, som igen solgte gården til Holger Madsen i 1942. Holger og Mariane havde indtil da haft en ejendom på Toftum mark, hvorefter den i 1951 blev overtaget af datteren Ebba og hendes mand Frederik. Mariane og Holger flyttede op i en mindre ejendom i Heltborg.

Peder Vang og Bodil flyttede til Hurup da de havde afhændet gården, Bodil døde året efter. Matilde der dengang arbejdede på systue hos en skrædder i Hurup passede nu samtidig sin far indtil han døde i 1940.

En af de sidste år Peder Vang levede, var der en mand der sagde til ham: »Det er en stor flok børn du har sat i verden«.

Peders svar var: »Det er ikke en for mange, jeg har selv betalt alt og jeg har aldrig været i en sygekasse ej heller har jeg fået aldersrente (pension), jeg skylder ikke nogen noget«.

Disse var ordene fra en gammel stout bonde.

Heltborg by og virke i min skoletid 1922 - 29

Af Laurits Handrup, Toftegade 37, Hurup

Lidt nord for kirken på den lille trekant klemt inde mellem 3 offentlige veje lå skolen. Her boede N. L. Haarhøj som var enelærer. Det var en toklasset skole med de tre yngste årgange i første klasse og de fire ældste årgange i anden klasse. Der var skolegang de 6 dage om ugen. Skoleåret begyndte 1. april. I sommerhalvåret gik første klasse i skole 4 dage om ugen, medens anden klasse kun gik 2 halve dage; det var fordi drengene fra 9 - 10 års alderen havde meget arbejde at udføre i landbruget. I vinterhalvåret gik første klasse så 2 dage og anden klasse 4 dage om ugen i skole.

Under disse forhold kunne undervisningen selvsagt ikke blive særlig alsidig, men læsning, skrivning og regning fik vi lært ret grundigt, og er man i besiddelse af disse egenskaber er det stort set op til den enkelte i forhold til evner og vilje løbende at tilegne sig viden og kundskab. Skolen fungerede til 1936, da der blev bygget en ny skole ved Bjerregårdsvej.

Næsten samtlige huse fra dengang er der endnu. Ligeså skolen, der nu som de fleste øvrige huse er indrettet til andre formål. Heltborg var på sin vis et industricenter. Næsten alle steder foregik der en eller anden aktivitet.

Under min rundtur i Heltborg i 1920'erne vil jeg nu beskrive livets gang i de enkelte huse.

Vest for skolen lå forsamlingshuset, der i sommerferien brugtes som ferie koloni af københavnerbørn. Lidt nord for boede købmand Have, her kunne vi for 2 ører købe et kræmmerhus brystsukker. I det lille landbrug næst efter boede Anders Høgholm og i krogen boede Marius Søndergaard, som i min skoletid byggede et stort drivhus, hvor han bl.a. dyrkede tomater med salg for øje. Længere mod nord boede Andreas Kirk, som ved siden af landbruget om sommeren drev vognmandskørsel. Han kørte tørv, og tørv var hovedparten af folks ildebrændsel. Tørvene kom med jernbanevogne til Hurup og derefter transporteret med hestevogn ud til forbrugerne. Lidt øst for Andreas Kirk boede skomager P. Bjerregaard. Ved landevejen øst for det gamle missionshus, som ikke eksisterer mere, boede Peter Fly i den gamle pogskole. Peter Fly var en alsidig mand, foruden at være murermester kørte han udlejningsbil, var skorstensfejer og kørelærer. I tyverne holdt privatbilerne deres indtog i sognet, men der var ikke flere end man vidste hvem der havde de forskellige numre. Jeg kan huske, da provst Dahl fik sin bil, kunne Ejnar Andersen i Pallisgård med det samme oplyse at provstens bilnummer var »Hil dig frelser og forsoner«. Bilerne var ikke tunet til de høje hastigheder, hvad grusvejene heller ikke indbød til. Da Jens Wilhelmsen havde fået sin nye bil præsenterede han den for Jens Handrup i Balle. Hastighedsmåleren var en tromle der drejede rundt og på et lille felt viste hastigheden, den kunne vise 80 km. Undrende spurgte Jens Handrup: Kan den virkelig køre så hurtigt? Wilhelmsen svarede: Ja, det kan den, men derefter står der også »Nærmere Gud til dig«. Der var noget der hed kakkelovnssyn. En gang om året skulle 3 udvalgte mænd samlet syne folks kakkelovne i hvert distrikt. Senere overtog Peter Fly dette hverv.

Når jeg tager husene langs landevejen fra nord til syd, er der i dag flere huse, så for at vide hvilke huse det drejer sig om vil jeg benytte de nuværende gadenumre.

I nr. 79 boede Ajs Kresten sognefoged. Hvor navnet kommer fra vides ikke, men han var ikke sognefoged, derimod havde han et lille landbrug og påtog sig andet arbejde. Bl.a. slog han reb for bønderne af brugt bindegarn fra neg og halmballer. I nr. 77 boede møller P. Balsby, selv om der var installeret el i sognet under første verdenskrig, var der stadig mange der fik malet deres korn i møllen. Møllen havde grej til at pille havre, byg, hvede og rug og deraf fremstille mel og gryn, men disse varer købte man nu hos købmanden.

Under anden verdenskrig blev disse gøremål genoptaget dog nu som natarbejde. I Krogen nr. 2 boede Jens Kresten, der for mange år siden havde været smed i Ullerup. I nr. 75 boede smed Jens Nielsen, han var ikke beslagssmed, men ordnede ellers alt andet smedearbejde. Hos ham fik vi lavet træskobeslag efter mål, det var både solidt og slidstærkt.

Vi børn fra Ullerup havde 1 1/2 km til skole, og mange gange løb vi hjem i middagspausen for at spise til middag. I den første del af min skoletid gik næsten alle i træsko. I skolens gang havde pigerne pladsen til højre og drengene til venstre. Træskoene blev stillet i en sirlig række under knagerækken og vi trak i de hjemmesyede kludesko. Om sommeren foretrak drengene fra landet at gå uden fodtøj, færdselen på de grusede veje udviklede så tykke trædepuder under fødderne. Under hælene blev det så tykt, at vi kunne sy i det. Når vi i marken trådte på de bier der sad i æ smærer (hvidkløver) havde disse en særlig evne til at sætte brodden ind i de bløde dele under tåleddene. Senere blev det almindeligt med mere behageligt fodtøj. Vi begyndte at cykle til skole på vore forældres cykler, først ved konfirmationen fik vi vores egne.

I nr. 59 boede 2 brødre som var gørtlere, men de var der ikke ret længe idet den ene forgreb sig på en bådmotor ved Næssund. Siden købte købmand Have huset. Nr. 57 husker jeg intet om. Der hvor nr. 55 ligger boede Dorthe Høgholm i et lille hus med have foran. I nr. 53 boede tømrer Niels Larsen og siden tømrer Overgaard. I nr. 47 (Kornhøj) boede Martin Hilligsø sammen med sønnen Anders Hilligsø, den blinde skomager - med hvem jeg havde en oplevelse jeg aldrig glemmer. Jeg havde bestilt et par gummistøvler og en dag i efteråret 1939,



Luftfoto fra Heltborg før 1982.

da jeg havde afleveret et læs statskorn hos købmand Nielsen blev jeg på tilbagevejen vinket ind af Anders Hilligsøs niece, som var husholderske hos ham. Da jeg kom ind til den blinde skomager, smilte han og sagde: Ja, jeg syntes jo nok jeg kunne høre, at det var dig der kørte forbi. Det var fantastisk at han blandt de mange vogne, der daglig kørte forbi derude kunne høre at det var mig der kørte forbi med et læs korn.

I nr. 45 boede maler Kr. Pedersen. Her havde telefoncentralen til huse. I tyverne blev radioer almindelige, de blev dengang drevet ved små akkumolatorer som jævnlig skulle oplades. Maler Pedersen havde udstyr til opladning. På et bord i værkstedet stod der altid mange batterier til opladning. På modsatte side af vejen boede Poul Bak i et hus som for længe siden er nedrevet. I nr. 33 boede Marius Jacobsen, som ejede og kørte Boddum rutebil. Nu er vi nået til nr. 31 hvor bager Jensen fra sit bageri forsynede hele sognet med det daglige brød. Han kørte landtur 1 gang om ugen, det var især rugbrød, som folk købte, sigtebrødet bagte folk almindeligvis selv. Rugbrødene som i dag vejer 1600 gram, var dengang større, oftest 4000 eller 6000 grams brød. Af sådan en 12 punds brød kunne der skæres en solid rundtenom. I det næste hus boede Peter Dige, som flyttede til landbrugsejendommen på Dalstræde, hvorefter Kristen Dige overtog huset. I det næste hus startede Peter Fly en købmandsbutik, som senere blev overtaget af Chr. E. Nielsen, der rev huset ned og byggede sit store hus med forretning i den nordre del, nu nr. 25. I nr. 21 boede Laurits Larsen, som blandt sine mange gøremål havde kontrol og arbejde med udryddelse af oksebremser. Om foråret skulle han i et stort område efterse alle kreaturer for oksebremselarver og uskadeliggøre disse. Hvervet overgik senere til dyrlægerne. Bekæmpelsen var så effektiv, at det i dag nok kun er et fåtal der har set bissende køer. To gange hver sommer tog han rundt og sprøjtede frugttræer. I nr.

17 boede skrædder Madsen, skulle man have nyt tøj måtte man til ham. Madsen var en lun mand med en altid rammende bemærkning. Dengang var det almindelig at tegnebøgerne havde en masse rum, der kunne rulles ud så der var overblik over indholdet. Da en karl skulle betale for et sæt tøj og rullede harmonikaen ud bemærkede skrædder Madsen: Æ ska lov fuer do hår æ fek i orden. En kronesedlerne fyldte jo godt op. Madsen havde engang forsøgt sig som landmand, det var i Honninghul i Ullerup. Engang han pløjede var seletøjet på den ene hest ikke justeret korrekt, den blev kørt i kværke væltede bagover i ploven og måtte aflives. Derefter holdt han sig til håndværket.

I nr. 15 boede Kr. Hove, som havde udlejningsbil, jeg mener at han desuden drev lidt ejendomsmæglervirksomhed. I nr. 7 boede smed Peter Brohus, som var en anerkendt beslagsmed idet han som dragon var udlært på hærens beslagskole. I nr. 5 boede Margrete Sørensen. Hun ernærede sig som dameskrædder. I nr. 3 boede en familie, der så vidt jeg erindrer hed Andersen. I nr. 2 boede Gertrud Kjeldgaard, der beskæftigede sig med finere håndarbejde, hun var da også håndgerningslærer.

I nr. 1 boede tømrer Callesen og siden tømrer Carl Nielsen. Det er ikke meget jeg erindrer om husene i Dalstræde, men her lå bl.a. Nicolajsens cementstøberi og Peter Dige anlagde en frugtplantage i en gammel grusgrav. I det sidste hus boede vejmand Jens Madsen, der både var ringer og graver ved kirken.

Herefter er vi tilbage ved kirken hvor vi startede. Om kirken har min far fortalt, at tårnet oprindelig var så højt, at det var sømærke ude på havet. Senere er tårnet afkortet med 22 alen.

Hvorfra han havde disse oplysninger vides ikke, så jeg ved ikke, om det er rigtigt eller om det er en myte.

Tre tyske soldaters skæbne

Knud Møller Madsen, Sydthy Egnshistoriske Arkiv, blev af to Hurupborgere spurgt, om det var muligt at få nærmere oplysninger om tre tyske soldater.

Efter henvendelse til Den Tyske Ambassade (Deutsche Dienststelle für die Benachrichtigung der nächsten Angehörigen von Gefallenen der ehemaligen deutschen Wehrmacht) er følgende modtaget om soldaterne Arthur Schmidt, Otto Karl Cilius og Alwin Rudolf Alke's videre skæbne efter deres udstationering i Hurup under 2. verdenskrig.

Arhur Schmidt er umulig at identificere, uden at man får fødselsdato og sted eller også får at vide, hvilken troppeafdeling han tilhørte, da der findes så mange personer ved dette navn.

Otto Karl Cilius, født 18/12 1897 i Berlin - Weissensee, var underofficer i 1. Grenadierregiment 931 (Feldpostnummer 47800 B) og stationeret i Danmark indtil januar 1943, før han blev sendt til østfronten. Otto K. Cilius



Arthur Schmidt.

blev d. 28. juni 1944 meldt savnet i egnen omkring Bobruisk, og hans videre skæbne er fortsat uklar.

Alwin Rudolf Alke, født 10/12 1913 i Neumünster, tilhørte den 13. Grenadieregiment 714, sidst som overkorporal. Enheden var indtil efteråret 1944 indsat i Danmark, før den blev sendt til vestfronten i egnen omkring Saarpfalz. Alwin R. Alke blev d. 17. november 1944 indleveret død til Sanitetskompagniet 119 i Saarland, efter at han i kamp var blevet kvæstet af granatsplinter. Han blev stedt til hvile på Merzig/Saar kirkegård, (Feld H 4, øverste række, grav nr. 19).



Alvin Alke.

Udflugten til Børglum Kloster

Valdemarsdagen - Flagets dag. Lørdag den 15. juni samledes 61 deltagere til Børglum turen. Der kørtes i 2 busser fra Sydthy kl. 10.30 i tilpas lunt vejr ad de kønne veje i den afvekslende natur mellem hav og fjord.

Blandt andet kørte vi ind over »Store Vildmose« hvor vi så de store arealer med kartoffelmarker.

Ved Børglum Klosters cafeteria ventede 4 af den lokale forenings bestyrelsesmedlemmer med Gert Jensen i spidsen med kaffe i den højt beliggende have. Kaffen blev nydt til foreningens eget medbragte brød.

Efter velkomsten orienterede Gert Jensen om hvad vi skulle se og høre om nede i Klosterkirken og gårdens mange bygninger.

Herefter gik vi alle ned til Børglum og inde i den store Klosterkirke lyttedes til Gert Jensens beretning om den gamle kirkes historie helt fra 1100 tallet. Kirkens altertavle er fra klostertiden, der ligesom den øvrige udsmykning næsten ikke kan beskrives, men bør opleves ved et besøg.

Det særskilte dåbssakristi med de mange marmorfigurer er et kapitel for sig selv. Kirkens store orgel fra 1700 tallet lyttede vi til lidt senere på eftermiddagen, da der var bryllup - idet kirken også er sognekirke for hele Børglum sogn.

Taget på kirken er helt nyt ,det blev restaureret sidste år og for tiden bliver kirken udvendig restaureret.

I fløjen til venstre for kirken er de tre etager nu indrettet til museum for slottet. Her er der lejlighed til at se forskellige klædedragter fra de sidste 400 år og meget andet vedrørende klosterets historie helt tilbage i 1200 tallet.

Ligeså sås de gamle hestestalde og karlekamre. I modsatte fløj kunne fortidens gamle køkken med de daværende redskaber, samt vaskehus og rullestue genopleves.

Familien Rotbøll bebor selv den sidste fløj af slottet. Tilbage af godsets jorder er der kun ca. 200 hektar som dyrkes. I dag er der kyllinger overalt i de mange lange stalde.

Fra Børglum kørtes ad snoede veje gennem det naturskønne Han herred til Slettestrand,



Deltagerne samles ved Børglum Kloster, efter kaffen, til rundvisning.

hvor vi spiste på Sanden Bjergegård, der ligger højt og har en dejlig udsigt over havet som rigtig blev nydt sammen med maden.

Godt mætte med mange nye indtryk var vi vel tilbage i Sydthy igen klokken halv ni om aftenen.

Der er allerede mange opfordringer til atter at arrangere udflugter til andre historiske steder med tilknytning her til Sydthy.

Bestyrelsen/E.M.

Egnshistorisk Forening

Foreningens generalforsamling holdtes tirsdag d. 14. november 1995 på Bedsted kro, uden at der skete ændringer i bestyrelsen og dens sammensætning.

Til sidst vistes Jørgen Vestergaards film »Landsbyen lever«. Filmen baserer de fleste af optagelserne i Thy på mange lokale beboeres medvirken.

I det forløbne år har foreningen i samarbejde med Folkeuniversitetet i Sydthy, Turistforeningen, Danmarks Naturfredningsforening, LOF i Sydthy og Heltborg Museum haft en række fælles foredrag på Heltborg Museum under titlen »Kend din egn«.

Den 5. oktober fortalte professor Hirsch fra Kiel om svampe i Sydthy deres udbredelse og udvikling. Eksempelvis hvorledes Blækhat vir-

ker som antabus. Samtidig havde professor Hirsch arrangeret en fin udstilling af omkring 200 svampearter her fra egnen.

Tirsdag d. 31. oktober kom museumschef Hanne Mathiesen fra Museumscenter Hanstholm og fortalte om »Høj og lav i 1700 - tallets Thy, hvordan levede de egentlig«. Målet for den rige var at eje en herregård, medens den fattige måtte nøjes med naturen, kulden og den stride blæst.

Tirsdag d. 28. november var det dr. phil. David Liversage, Holte, som stammer fra Wales og har læst jæger-bonde stenalder og arkæologi ved universitetet i Dublin. David Liversage fortalte om »Sandflugten og arkæologi her i Sydthy« især baseret på egnen ved Lodbjerg og klitterne derude.

Den 16. januar havde foreningen samlet sine sognerepræsentanter med ledsagere på det nye arkiv ved Biblioteket i Hurup, hvor arkivleder Knud Møller Madsen fortalte og viste de meget interesserede rundt. Bagefter samledes vi alle til en kop kaffe på Møllekroen. Her fortalte klitplantør Eigil T. Andersen om sin rejse til Afrika (Tanzania) og viste lysbilleder fra opholdet dernede hos datteren Margrete.

Tirsdag d. 23. januar var emnet i »Kend din egn« foredragene«: Folkelige religiøse bevægelser her i Sydthy, hvor cand. mag. Else Bisgaard, Vildsund bl. a. fortalte om 1800 - tallets religiøse vækkelser : Når Vor Herre vækker en udkant af verden. Tillige fortalte Else Bisgaard også, at den religiøse vækkelse havde en politisk baggrund.

Tirsdag d. 20. februar måtte foreningerne aflyse et foredrag med den kendte dykker Gert Normann fra Holstebro på grund af snestormen. Dette foredrag bliver holdt nu i november.

Onsdag d. 27. marts havde foreningen besøg af Willy Mardal, Sønderhå nede på Friskolen i Visby. Willy Mardal er fra lille af vokset op med ringmærkning af fugle. Med sine alsidige interesser for fuglelivet og egnens omgivelser, fortalte han om Madstedborg i Ove sø og indsamlingen af mågeæg ved et diasforedrag. (Læs iøvrigt artiklen om Madstedborg i Sydthy Årbog).

Torsdag d. 11. april var museumsinspektør Eske Wohlfahrt, Limfjordsmuseet i Løgstør hernede og fortælle om søfart og fiskeri i den vestlige del af Limfjorden.

Samtlige foredrag har haft meget stor tilslutning.

Som noget nyt havde foreningen lørdag d. 15. juni arrangeret en historisk udflugt til Børglum Kloster. (Se andetsteds i årbogen).

I samarbejde med førnævnte foreninger, samt skole, samfund og kontakt udvalg, der herefter også deltager i »Kend din egn« foredragene, var der hver torsdag i juli måned arrangeret »Åbne stalde« med lejlighed til at se malkningen følgende steder:

4. juli hos Børge og Morten Gramstrup i Vittrup v/Bedsted.

11. juli hos I/S Toftdal i Villerslev.

18. juli hos Henning Villadsen i Søndbjerg på Thyholm.

25. juli hos Martin Kappel i Ettrup v/Hurup.

1996/97

Programmet for efterårets og vinterens foredrag ser således ud:

Tirsdag d. 17.9 :
Sydthys geologi. Landskab og råstoffer v/Lars Kristiansen, Viborg Amt.

Tirsdag d. 29.10:
Landbrug i Sydthy gennem 2000 år v/Jytte Nielsen, Heltborg Museum.

Tirsdag d. 26.11:
Vrag ved Thys kyster v/Gert Normann, Holstebro.

Tirsdag d. 14.1:
Træer og plantager i Thy v/Ditte Svendsen, Thy Statsskovdistrikt.

Tirsdag d. 4.2:
Kirkerne i Sydthy v/N. Kr. Aarestrup, Heltborg.

Tirsdag d. 4.3.:
Limfjordens miljøtilstand v/Else Marie Platz, Viborg Amt.

I tilknytning til Gert Normanns foredrag, har bestyrelsen bestemt at næste sommers historiske sommerudflugt midt i juni måned, vil gå til Nr. Vosborg og det historiske strandingsmuseum i Thorsminde.

Læs nærmere i dagspressen til den tid.

Sydthy Egnshistoriske Arkiv

Af Knud Møller Madsen, arkivar

I årets løb har arkivet modtaget en del materiale såsom billeder, postkort (nogle til låns, andre som gave), eksamensopgave fra Århus Universitet om fattigforsorgen i Agger sogn, materiale fra Villerslev skole, materiale om Sydthy Vurderingskreds, vælgerforeninger, div. protokoller, lydbånd, hesteforsikringer, New Experimental Colleges Arkiv (NEC = Æ Verdensuniversitet), vandremappen »Godaw ijen I - VI »m.m.. Hans Bakgaards Venner afleverede restoplaget af H.B.s værker. Disse bliver nu solgt på arkivet til en pris af 20 kr. pr. stk.. De indkomne penge går til Hans Bakgaards Fond. På arkivet har der i vinterens løb været afholdt et kursus (21 timer) i slægtsforskning under ledelse af Ove Jørgensen og Elly Mardal. Herudover var der d. 12/3 1996 et foredrag v. cand. mag. Peter Bondesen, Hadsten, med titlen: »Det lokalhistoriske arkiv«.

Af udstillinger udgået fra Sydthy Egnshistoriske Arkiv kan nævnes udstillingen på Heltborg Museum om Hans Bakgaard, udstillingen om Agger Tange på Hurup Bibliotek og i Hurup Hallerne, en mølleudstilling på kommunekontoret i Hurup i januar kvartal og en udstilling på dyrskuet i Hurup med titlen: »Børn i leg og arbejde«.

Fra arkivet er der udgået artikler med så forskellige titler som »Nissen«, »Om arkiver«, »Tennisjubilæum« og om »Agger Havn«. Herudover holdt arkivaren majtale d. 24/5 i gågaden i Hurup.

Af nyanskaffelser kan nævnes mikrokort over mormonerne, mikrokort af kirkebøgerne indtil 1891 og mikrokort over folketællinger i Hassing Refs Herred 1787 - 1890.

Arkivet har i årets løb været besøgt af mange mennesker først og fremmest slægtsforskere, men også af mange, der interesserer sig for lokalhistoriske emner. Desuden af journalister, skoleklasser, spejdere og enkelte gymnasieelever, der skriver årsopgaver om lokalhistoriske emner. Økonomiudvalget har besigtiget lokalerne, og Sydthy Egnshistoriske Forenings medlemmer har fået en kort gennemgang af arkivets indhold.

Forespørgsler pr. telefon eller pr. brev er der mange af. Efter bedste evne bliver alle forespørgslerne besvaret. For at belyse alsidigheden i forespørgslerne nævnes her emner som: benzinstationer, elværker, min slægt, Hans Bakgaards »Vildsund marked«, efterlysning af familie udvandret til Amerika, teglværker, lokomotiver, noder, spøgelser, fagforeninger, skoler,

mejerier, industri- og anlægsbaner, biografer, møller m.m..

Arkivpersonalet har deltaget i kurser i billedregistrering, arkivalieregistrering, om »Arkiv og Museum i undervisningen« og i »Arkibas«, der er et dataregistreringsprogram. Herudover har arkivaren været på studietur i Mellerud (venskabskommunen i Sverige), hvilket bl.a. gerne skulle udmønte sig i en udstilling engang i foråret i Mellerud om Sydthy Kommune og en udstilling om Mellerud på kommunekontoret i Hurup.

Arkivet har samme åbningstid som biblioteket: mandag 14 - 19, tirsdag 14 - 19, onsdag 10 - 12 og 14 - 17, torsdag 10 - 17 og fredag 14- 17, hvor man frit kan benytte kirkebøger, folketællinger m.m., hvorimod arkivalierne kun må benyttes med tilladelse af arkivaren.

Knud Møller Madsen træffes på arkivet mandag 15 - 17, tirsdag 15 - 17, onsdag 10 - 12 og 14 - 17 og efter aftale.

Gitte Jensen træffes på arkivet torsdag 11.00 - 16.

En foreløbig tak til de mange, der har lånt eller skænket arkivet postkort. Nu skal der udvælges 76 postkort fra Sydthy, og disse vil så udkomme i bogform i serien ».... i gamle postkort« udgivet af Europæisk Bibliotek Forlag.

Årets gang på Heltborg Museum

Af Jytte Nielsen, Heltborg Museum

»I Jens Søndergaards fodspor« var titlen på en børnetegnekonkurrence udskrevet af Skoleforvaltningen, Billedskolen og Heltborg Museum. Konkurrencen blev udskrevet i forbindelse med 100 året for malen Jens Søndergaards fødsel, og formålet var at forbinde det landskab Jens Søndergaard færdedes i og hentede inspiration fra, til nutiden og børns kunstneriske fortolkning deraf.

Ville disse ting så lykkes? En spændt dommerkomité kunne ånde lettet op, for det var lykkedes over al forventning, og i oktober måned 1995 prydede 258 børnetegninger så museets vægge.

Jens Søndergaards farvekraft havde tydeligvis inspireret børnene til selv at skrue op for farverne, og det bakkede sydthyske landskab var fortolket på næsten alle tænkelige måder. Udstillingen var samtidig afslutningen på en række arrangementer i forbindelse med 100 års fødselsdagen, både på museet og andre steder i Sydthy.

»Hvis det ikke var for køerne« var titlen på en anden udstilling på museet i samme periode. Sydthy Kunstforening viste en udstilling med værker af kunstnerne Kit Kjærbye og Susanne Holck. Forfatteren Knud Sørensen, Nykøbing, åbnede udstillingen, og kunne i sit lille kulturhistoriske causeri konkludere at »de rigtige bønder er genfødte køer«.

Med disse to udstillinger sluttede sæsonen 1995, og der kunne tages fat på vinterprogrammet på museet.

Husflid

Igennem flere år har museet haft kurser i gammel kunnen eller husflid, som vi ynder at kalde det i dag. Det er vigtigt, at museet indsamler og bevarer genstande fra historien, men det er samtidig også væsenligt, at vi ikke glemmer de processer der ligger til grund for mange ting. Man kan sige at tingene hænger først rigtig sammen når de forenes. Dette forsøger museet at råde bod på, ved at tilbyde kurser i husflid til nutidens travle hænder.

Tidligere var betingelsen for eksistens ofte, at man kunne lave tingene selv, lige fra redskaber og møbler til beklædning og legetøj. I dag giver



Jernalderhusets græstørvsmure under opbygning.

vores fortravlede verden ikke megen tid til sådanne gøremål, istedet bliver tingene købt færdige. Men der kan være en meget stor tilfredsstillelse ved at arbejde med sine hænder og fremstille egne ting. Når det så samtidig kombineres med gammel viden og nutidens krav til materialer og forarbejdning, så er husflid det rette. For mange gamle håndværk og husflidsaktiviteter gælder også, at det er i 11. time, hvis man skal nå at lære fra mennesker som har arbejdet med det mere af »nød« end af lyst!

Blandt de mange aktiviteter, som museet har kunnet udbyde, må pilefletning siges at være foretrukket. Det at kunne lave sine egne beholdere, såsom kurve og skåle, er et ønske hos mange. Dertil kommer så selve dyrkningen af kurvepil, som igen er blevet interessant.

Men også arbejder i halm, lige fra gamle symboler til æggekurve, er igen kommet på dagsordenen. Marmorering og skindgarvning er andre husflidskurser, som har været afholdt på museet, og den kommende sæson byder desuden på kurser i horn og ben, brikvævning og patchwork.

Julemarked

Traditionen tro blev der også i 1995 afholdt julemarked på museet. På dette marked ønsker museet at give folk der arbejder med gamle håndværk, mulighed for at vise deres kunnen til interesserede. Så emnerne spænder vidt: løvsavsarbejder, halmløb, rav, lysestøbning, horn og ben, bødker, filtning, skind, orkering, trælegetøj, knipling, tinsoldater, rebslagning og meget andet.

Julemarkedet afholdes altid i forbindelse med den første søndag i advent, og sammen synger de fremmødte advent ind og kulturudvalgsformand Ingrid Vang tænder adventskransen. Selvfølgelig er der også mulighed for at købe æbleskiver og kaffe.

Fra museets side håber vi, at denne form for alternativ julemarked er kommet for at blive, idet det som sagt er vigtigt, at vi ikke glemmer

al den gamle viden, men selv lærer at lave ting, måske med et lidt andet design, og være stolte over det frembragte. Det værste der kan ske, er at vi bliver fremmede overfor den materielle verden og dens produkter.

Grafik - film - byttedag

Sydthy Kunstforening fejrede sit 10 års jubilæum med en grafikudstilling på museet.

Mange gode danske grafikere var repræsenteret med over 100 værker ialt, på en særdeles spændende og afvekslende udstilling. Som noget nyt blev der vist film om nogle af de kunstnere der havde værker på udstillingen, bl.a. Hjort Nielsen og Poul Christensen, og der blev ligeledes arrangeret en grafikbyttedag, hvor der var mulighed for at komme med egne værker eller erhvervede værker, og så forsøge at bytte med ligesindede. Og der blev da også byttet flere værker blandt de fremmødte.

3 x Westergaard

Denne sommers udstilling byder på skulpturer udført af tre generationer Westergaard - Laila, Eigil og Torvald. Torvald Westergaard blev født i Hillerslev i 1901. Han kom i lære som stenhugger hos Brdr. Jensen i Thisted i 1916 og etablerede sig som stenhugger i Lemvig i 1923. Han døde i 1988, efterladende sig sin hustru Agnete, samt et større antal kunstværker. Efter Agnetes død i 1993 blev mange af disse værker overdraget til forskellige museer i Nordvestjylland. Heltborg Museum blev således betænkt med to skulpturer, »Slægten« og »Bernadette«. Begge disse sten er nu opstillet i museets have. Sønnen Eigil overtog værkstedet i Lemvig og arbejdede tillige med egne værker i granit og hans datter Laila er uddannet billedhugger på Det Jyske Kunstakademi. Alle tre udtrykker sig i sten, men på vidt forskellig måde. Torvald arbejdede med menneskefigurer og det religiøse motiv, Eigil er inspireret af musikken, dyrene og havet, mens Laila finder inspiration i det ornamentale, det organiske samt det rytmiske.

Det er således tre generationer, eller et helt århundrede, som afspejles i udstillingen, som må siges at have sin rod i den thylandske muld.



Fra julemarkedet 1995.

Rejse i maleri og akvarel

Samtidig med Westergaard-udstillingen, vises en stor retrospektiv udstilling med malerier og akvareller af Birte Ohsten, Stenbjerg. Gennem mere end 20 år har hun arbejdet med naturen i denne landsdel. I sarte toner formidler hun lynghederne, klitterne, bondelandet og havet. Hun er altid på rejse ude i verden eller rundt om i Thy, og udstillingen viser da også værker fra hendes mange rejser i Europa og Sydamerika. Tidligere på året besluttede Birte Ohsten at donere en større samling malerier og akvareller til museet.

Det er således gennem donationer lykkedes at få både Torvald Westergaard og Birte Ohsten indlemmet i museets samlinger, og her skal lyde en stor tak derfor.

Jernaldergården
Sidste år holdtes der rejsegilde på langhuset i jernaldergården, og dette forår fik huset tørvevæg i beboelsesdelen. Når dette kunne ske, skyldes det byggeriet af den nye svømmehal i Hurup. Før anlægsarbejdets start fik museet lov til at skrælle græstørv af den gamle boldbane, og ved hjælp af frivillige og elever fra Højskolen i Thy lykkedes det at skrælle næsten 600 kvm. tørv i lange baner.

Tørvene er nu lagt i en 1 - 1,2 meter bred og godt 1 meter høj tørvemur. I løbet af sommeren er huset tillige blevet lægtet med mange hundrede meter rafter og kohud. Om alt går vel skal huset tækkes dette efterår, så vi for alvor kan begynde at bruge det i formidlingssammenhæng næste sommer.

Gode venner
Som de foregående år har museet også i år haft stor hjælp og god støtte i en gruppe af frivillige og i museets venner. Der vil altid være brug for denne støtte og det er museets håb, at flere vil finde tid og lyst til at give en hånd med i forbindelse med arrangementer og projekter. Her skal lyde en stor tak til samarbejdsparterne, frivillige og museets venner for god opbakning og regulært arbejde i det forgangne år.

Sydthy bøger

Bibliografisk liste udarbejdet af bibliotekar Karsten Pedersen

Andersen, Anders
Erindringer: Barndomsårene. Hjem og virke. Offentlige tillidshverv. - Eget forlag, 1995.

Bronzealderens bopladser i Midt- og Nordvestjylland udgivet af: De arkæologiske museer i Viborg Amt. - Skive: Skive Museum, 1996. - 285 sider: ill.

Historisk årbog for Thy og Vester Hanherred 1995. - Thisted: Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred, 1995. - 176 sider.

Hjerternes fest og andre julenoveller fra Thy/ redaktion: Leif Damgaard Jensen. - (Thyholm): TB, (1995).

Jul i Thy 1995. - Thisted: Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen, 1995.

Kjærgaard, Jørgen
Du blandt vore lovsange bor: hvad skal den danske kirke synge i det 21. århundrede? - Århus: Tuxedo Grafisk, 1993.

Klein, Kirsten
Erindring & forandring: eksempler på økologiske bosætninger 1975 - 95 i Nordeuropa/ Foto: Kirsten Klein. Tekst: Inger Klingenberg (Boddum): Blaa Gaard, 1995. - 95 sider: ill.

Mindeskrift - Agger: 1893 - 21.november - 1993. - (Vestervig): Agger Mindefond, 1993. - 18 sider.

Nedergaard, Erling
Tourist in Thy: Fremdenführer von dem Verlag Knakken. - Thisted: Knakken, 1996. - 110 sider.

Nedergaard, Erling
Turist i Thy: en guide fra Forlaget Knakken. - Thisted: Knakken, 1996. - 110 sider.

Nyt fra Vestervig. - Vestervig: Vestervig Kirkemusikskole, 1995.

Rytter, Jens
Hans Bakgaard fra Røverreden/tekst og fotos:

Jens Rytter. Tegninger: Kresten Rusbjerg. - Venø: Eget forlag, 1996. - 27 sider: ill.

Skyum Idrætsefterskole: årshæfte 1994.

Svankjær Glimt. - Svankjær Ungdomsskole, 1993.

Sydthy Årbog 1995. - Hurup: Egnshistorisk Forening for Sydthy, 1995. - 128 sider.

Sørensen, Svend
Flinten: Danmarks diamant. - Thisted: Museet for Thy og Vester Hanherred, 1995. - 104 sider.

Thylands sangbog. - Thisted: Thisted Dagblad, 1996. - 104 sider.

Yde, Charlotte
Økologiske lavenergi agurker og tomater: statusrapport for 1995/af Charlotte Yde og Lars Yde. - Hurup: Nordvestjysk Folkecenter for Vedvarende Energi, 1996. - 44 sider.

Yde, Lars
Final Technical Reports: Plus Energy House. - Hurup: Nordvestjysk Folkecenter for Vedvarende Energi, 1996. - (100 sider).

Beretning fra Fyrspillene i Sydthy

Af Poul Brandt, Sønderhå

Skibet er ladet med ...
- et egnsspil om skudefart og krejleri på Limfjorden

Det var en kold og stormfuld nat ..., en start på en spøgelseshistorie, eller en start på et dramatisk teaterstykke, JA, men ved Agger i 1825 var den stormfulde nat begyndelsen til meget store omvæltninger for befolkningen ved og omkring Limfjorden, specielt for befolkningen i den vestlige ende af fjorden.

Stormen var så voldsom at havet gnavede et kæmpemæssigt hul, en kanal, så der blev forbindelse mellem hav og fjord. Denne begivenhed danner den historiske baggrund, for dette års fyrspil.

Niels Stokholm blev årets forfatter, ikke ukendt i fyrspilsammenhæng, da han tidligere har skrevet »Sejr« et jernalderspil som fyrspillet opførte i Skyum Bjerge 1991. Niels Stokholms manuskript levendegør på fornem vis hvad denne storm i 1825 betød for et lille samfund i den vestlige ende af Limfjorden. Manuskriptets historiske baggrund bygger på de histori-



De handlende gør klar til den store handel ved »Håbet«'s afgang til England.

ske kendsgereninger og forholder sig realistiske og »tro«, hvor selve historien er fiktion, men KUNNE være rigtig og KUNNE være foregået i et lille samfund i den vestlige ende af Limfjorden. Stokholm har med sit manuskript formået at gøre fortiden levende og samtidig skrevet en historie, som indeholder alt hvad et godt teaterstykke skal. Som noget nyt for fyrspillene var der sange med, disse indgår på flot måde i spillets handling. Allan Holm Hansen og sønnen Henrik har sammen komponeret nogle gode melodier til Niels' tekst, så sangene indgår i en rigtig god sammenhæng med stykket.

Spillepladsen blev udpeget. En dejlig plet ved Agger havn. Med små fiskerhuse i en lille gade som regigruppen på fornem vis fortsatte videre ud på en egentlig spilleplads. Regigruppen brugte de naturlige kulisser, tilførte lidt »pind«, kurve, hyttefade, boder, en kro, et pakhus, et skipperhjem og en ægte kåg fra Nibe, så rammerne om spillet gav en effektfuld virkning, vejret sørgede for resten, blæst, kulde, havgus og en af øveaftenerne var der endda kuling med 18 m/sek. så et par damer i deres store kjoler blæste ud af spillepladsen. Spillepladsen var et godt og realistisk valg, men vejret forenet med beliggenheden, betød også at vores ellers så trofaste publikum svigtede, forståeligt, men selvfølgelig ærgerligt, da netop vejrliget, beliggenheden, kulissen og ikke mindst de helt igennem historisk korrekte kostumer, gjorde at man for en stund var med i begivenhederne for over hundrede år siden i et lille samfund i den vester end' af Limfjorden.

Historien tager udgangspunkt i det før omtalte hul der blev ved Agger efter en storm i 1825.

Hvor mange sandsække skal der til at lukke hullet i Agger Tange? Beboerne ved Agger var ikke i tvivl, det kan ikke lade sig gøre, men i Aalborg var købmændende ikke så sikre, de sendte i hvert fald en delegation til Agger for at se på hullet. Hvorfor nu det? Joh, for hvis nu

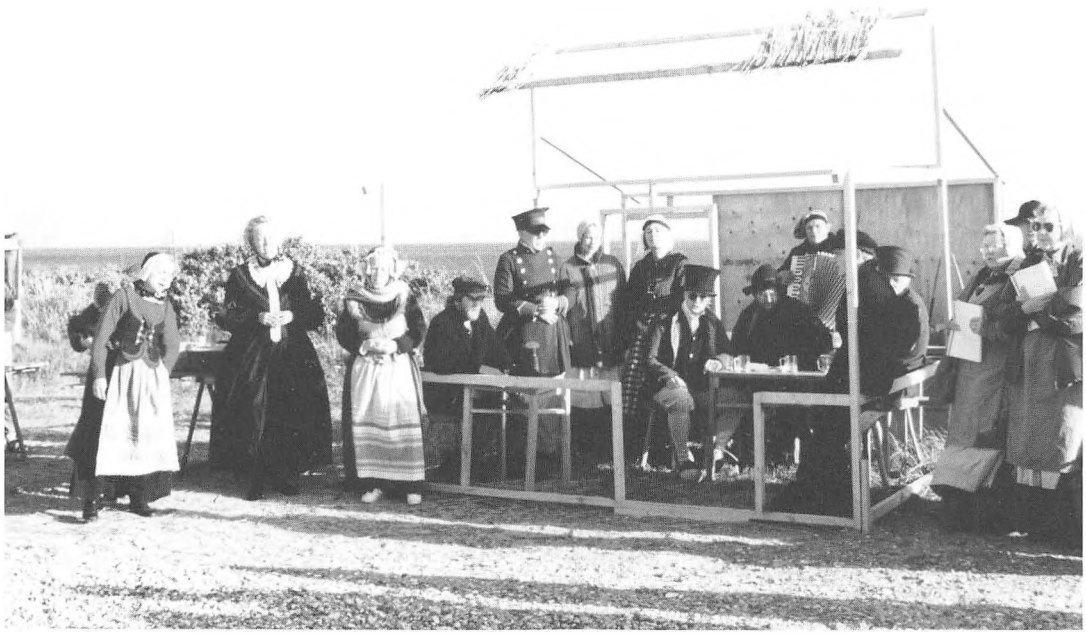

Det lille samfund, samlet omkring kroen, venter på storkøbmand Brogård og frue.



Konsortiet samlet hos »Kromette«, der forhandles, drikkes ol og høres musik.

hullet var stort nok til sejlads med større skibe, ville det betyde en radikal ændring for hele handelsstrukturen omkring Limfjorden og ikke mindst for købmændene i Aalborg.

Hullet blev der, og med den kendsgerning tager vort spil sit udgangspunkt i midten af 1800-tallet, hvor skipper Søndergård med et skib »Håbet« for første gang skal igennem hullet med en last korn til England. Der er fest og marked i det lille samfund ved Agger Havn, der råbes hurra for »Håbet« og skipper Søndergård, og de handlende råber skældsord og forbandelser efter bissekræmmeren og konen Sirena. De skal ikke komme og ødelægge handelen med deres tusk og svindel.

Skipper Søndergårds ældste søn, Per, og Knud Krejlers datter, Inger, er nu ikke så optaget af hurlumhejet, men mere af hinanden, et ikke officielt kærlighedsforhold, man fornemmer problemer, som forstærkes af, at det lille samfunds købmand Brogård har datteren Kirsten, for hvem skipperens søn måske ville være et passende parti, ikke mindst efter at Søndergård har købt skipperparten i »Håbet«. Men kan »Håbet« overhovedet gå ud gennem kanalen?, spørgsmålet bliver stillet, men Skipper Hjælpeløs, der sidder i kroen hos Kromette, er ikke i tvivl, skipper Søndergård ved, hvad han gør. De tre bønder, Anders Mosekær, Jørn Understed, Lars Højgård er ikke i tvivl, de er i »give ud« humør, ikke uden grund. Det er deres korn, »Håbet« sejler med. De har lavet et konsortium og bygget en fælles lagerbygning på havnen. De tre herrer har indbyrdes forskellige transaktioner, hvor Jørn Understed er meget »om sig«, ved meget om alle mennesker og såen. Det er da også ham der har løsningen på det lille samfunds problem »Snotpetrine« og det er jo herligt at de tre bønder også sidder i fattigkommisionen sammen, så de kan løse problemerne til fælles bedste.

»Håbets« tur til England går nu ikke som forventet, skipper Søndergård drukner og skipperenken må sende sønnen Per over efter

»Håbet«. Per må trods sin unge alder nu overtage alle forsørgerforpligtelserne til familien.

Købmand Brogård får efterhånden de tre konsortiemedlemmer Understeds, Mosekær, og Højgård ud af konsortiet, ved at spille dem ud mod hinanden, så Brogård overtager lagerbygningen og al handel med korn.

Trods fru Søndergård og fru Brogårds ihærdige forsøg får Per ikke Brogårds Kirsten, men Krejlerens Inger, selv om deres kærlighed har svære forhindringer.

En god fortættet handling, en kollektiv historie, lidt på linie med Hans Kirks roman om fiskerne, hvor der heller ikke kun er en hovedperson, men mange, og hvor alle har deres lille historie, i sammenhæng med de store linier i handlingen.

Årets fyspilsproduktion må siges at være en succes, bortset fra antallet af publikum, dette betyder selvfølgelig et underskud, som fyrspillets bestyrelse må gøre alt for at rette op på, så fyrspillene kan fortsætte på samme høje niveau i årene frem. Jeg vil slutte med et citat fra Thylands Avis:

»SKIBET ER LADET MED SUCCES
Et seværdigt fyrspil, med masser af talent og et kvalitativt bidrag til denne del af egnens historie«.



Mon fiskehandleren har fået øje på det gode skib »Håbet« eller er blæsten ved at »tag« hatten.



Reb og Tjærehandlerens søn »gemmer sig« måske for at slippe for at hjælpe med at laste tømmer.

Hvordan får du kontakt til Egnshistorisk Forening for Sydthy?

Drejer det sig om medlemsskab, spørgsmål og/eller forslag til foreningsarbejdet med mere: Kontakt da et bestyrelsesmedlem eller en kontaktperson:

Bestyrelsen:

Elly Mardal (formand), Burhøjgårdvej 2, Boddum, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 90 93.

Eigil T. Andersen (næstformand), Lodbjerg 39, 7770 Vestervig. Tlf. 97 94 80 25.

Jytte Sunesen (kasserer), Brendsgårdsvej 67, Ydby, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 64 05.

Leif Krogsgård (sekretær), Morup Møllevej 11, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 55 09.

Bjarne Madsen, Astrupvej 6, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 03.

Sogne-kontaktpersoner:

Agger: Jens Andersen, Blåbærvej 10, Agger, 7770 Vestervig. Tlf. 97 94 16 29.

Bedsted: Leif Krogsgaard, Morup Møllevej 11, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 55 09.

Poul Wensien, Gyvelvænget 5, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 07.

Boddum: Elly Mardal, Burhøjgårdvej 2, Boddum, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 90 03.

Grurup: Bodil Lund Larsen, Visbyvej 23, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 56 75,

Hassing: Jens Søndergaard, Udsigten 12, Hassing, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 61 99.

Hurup: Lisbeth Ejlersen, Vibevej 29, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 30 04.

Svend Å Kristensen, Degnebakken 18, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 20 83.

Hvidbjerg: Vera Møller, Hedegårdsvej 11, Svankjær, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 81 63.

Hørdum: Jens J. Krogh, Møllevangen 5, Hørdum, 7752 Snedsted. Tlf. 97 93 63 61.

Koldby: P. Elgaard Jensen, Borgergade 30, Koldby, 7752 Snedsted. Tlf. 97 93 60 81.

Lodbjerg: Eigil T. Andersen, Lodbjergvej 39, 7770 Vestervig. Tlf. 97 94 80 25.

Skyum: Jens Tølbøll, Tinggårdsvej 2, Skyum 7752 Snedsted. Tlf. 97 93 61 67.

Vestervig: Peter Bolt Larsen, Margrethevej 13, 7770 Vestervig. Tlf. 97 94 12 30.

Ruth Visby, Klostergade 44, 7770 Vestervig. Tlf. 97 94 12 66.

Bjarne Madsen, Astrupvej 6, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 03.

Villerslev: Folmer Tybirk, Kirkebakken 4, Villerslev, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 60 27.

Visby: Hans Petersen, Oddesundvej 248, Ydby, 7760 Hurup. Tlf. 97 958 64 05.

Ydby: Jytte Sunesen, Brendgårdsvej 67, Ydby, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 64 05.

Ørum: Villiam Mortensen, Lodbjergvej 54, Ørum, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 80 78.

Årbogen tilsendes alle medlemmer:
Kontingent for 1997:
Kr. 70,- for enlige - kr. 90,- for par.

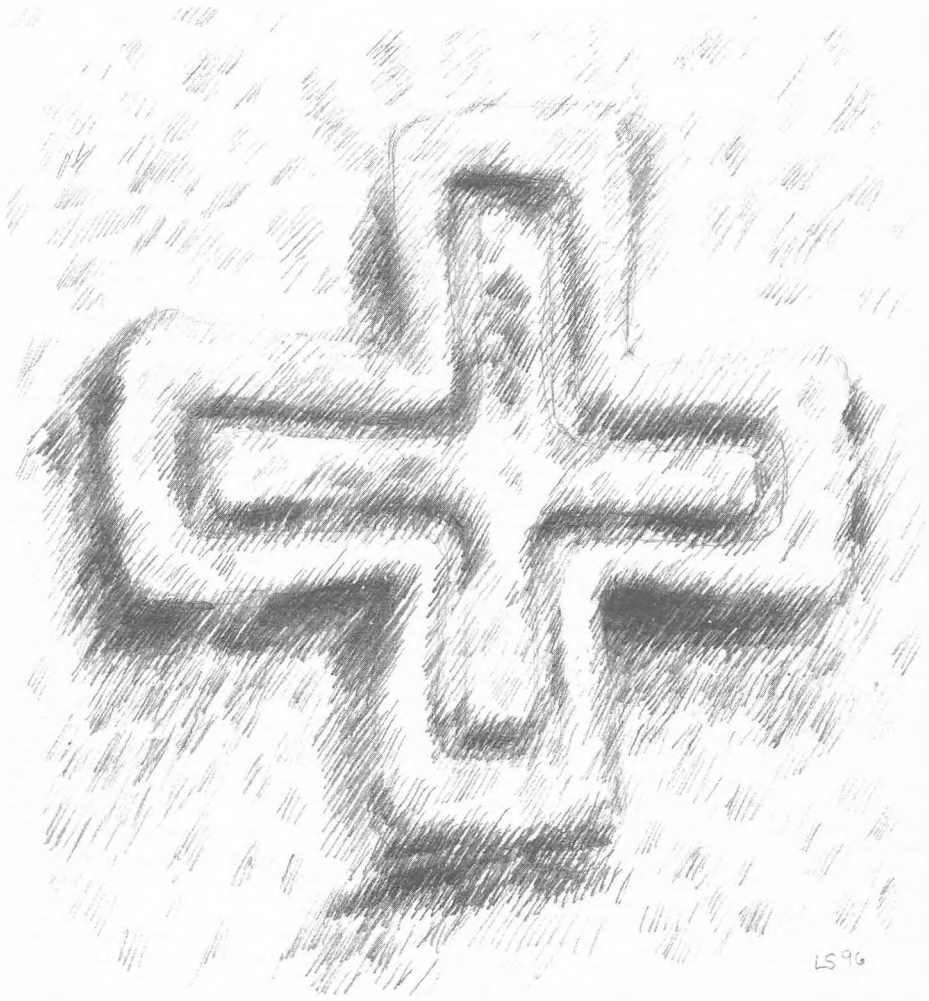

ISSN 0900 - 2103 . ISBN 87 88 919 12 9